

RB136, 395

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by

Dr. Antonio Gomes

Da Rocha Madahil

L. ANDR. RESENDII

EBORENSIS

OPERA HISTORICA

L. ANDR. RESENDII
EBORENSIS

DE ANTIQUITATIBUS LUSITANIÆ,

CÆTERAQUE HISTORICA,

QUÆ EXTANT,

OPERA.

CONIMBRICENSIS ACADEMIÆ

IUSSU EDITA

TOMUS I.

CONIMBRICÆ:

Ex Typographia Academico-Regia.

ANNO M.DCC.XC.

*Cum facultate Regiæ Curia Commissionis Generalis
pro Examine, & Censura Librorum.*

Taxatum hujus voluminis pretium est . . . 500 R.

1. APRIL 1914

ST. LOUIS

DEPT. OF AGRICULTURE

WASHINGTON, D. C.

OFFICE OF THE

SECRETARY

OF AGRICULTURE

ST. LOUIS

TO THE

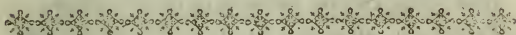
MEMBERS OF THE

AGRICULTURAL SOCIETY

OF ST. LOUIS

CARMINA
JACOBI MENÆTII
VASCONCELLI
IN LAUDEM
LUCII ANDREÆ RESENDII.

LUSITANIA RESENDIUM ALLOQUITUR.

R *Ex Macedum clari proles generosa Philip-
pi,*

*Cum terras Asiæ quateret victricibus armis,
Dirutaque antiquæ lustrans vestigia Troicæ,
Potaret Simoentis aquas, Xantiq̃ue liquorem,
Constitit ad tumulum Sigæo in littore, magni
Æacidæ, tali compellans voce sepultum.*

*O felix nimium juvenis, cui contigit altum
Mæonidæ plectrum, quo se tuâ gloria cœlo
Attollens, viget æternos mansura per annos.*

*Sic ego fœlicem Resendi maxime, nostræ
Gentis honos, dicam nunc me, nimiumque bea-
tam,*

*Quod tua me titulis decorarint scripta vetustis,
 Et decus antiqua repetens ab origine nostrum,
 Erueris, monimenta meas testantia laudes.
 Maeste animi non tu vanos mihi fingis honores,
 Aut mea fucatis auges præconia verbis:
 Sed veram historiæ seriemque, fidemque sequutus,
 Abdita Romanis annalibus, abdita Graiis
 Pandis, & in lucem multis incognita profers,
 Lyriadum narrans insignia facta meorum,
 Magnanimosque duces, olim quos Romula virtus
 Ut bello invictos, sic fidos pace probavit.
 Ipsa igitur clarum ventura in secula nomen
 Consequar, atque ævo per te celebranda futuro
 Semper ero, dum nostra Tagus per rura meabit
 Aurifer, & rapido descendet in æquora cursu,
 Dumque meo fessos merget Sol littore currus.*

JOANNES SECUNDUS

HAGIENSIS

LUCIO ANDREÆ RESENDIO.

*Q*uod tibi Pierios Urbs aspiravit odores ,
 Divite qua Delus nat sinuosus aquæ ,
 Turris ubi vastæ moles operosa superbit ,
 Mœniaque hostili non superata pede ,
 Non honor ille mihi debetur , docte Resendi ,
 Debetur fratri non honor ille meo ,
 Sed sua Tespiades oblectamenta secutæ
 Plectraque Phœbæis æmula pectinibus :
 Pertesæ laticesque suos , & Apollinis Odas ,
 Hæserunt lateri , magne poeta , tuo.
 Tecta que cum sacro subierunt hospita vate ,
 Mox & odorato rore rigatur humus ,
 Vestiturque locus violis , quas legerat ipsa
 Parnassi in ripis Calliope roseis.
 Hinc tibi Castaliis fragrarunt dotibus aura ,
 Fallor , an & nostris naribus hæsit odor ?

AD EUNDEM.

A Ngele ad immeritas laudes ignosce tacenti:
 Si tua decliveis pleetra morentur aquas,
 Vocalesque modos illex aurita sequatur
 Mitius, & sortis te premat ira tuæ,
 Nec te perpetuo gravet aula hæc imperiosa,
 Sed tua purpureus tempora cingat bonor.
 Quæque gerit laurum frons, & gerat illa galerum,
 Hæc ego: fatipotens hæc rata Phæbe velis.

AD EUNDEM.

R Ebus in adversis animosus frange superbæ
 Fura Deæ, dominamque rotam, quæ sin-
 gula versat,
 Stare loco impatiens: spera bene, forsitan astro
 Adveniet grata hora suo, nec lenta moratur,
 Quum te, cornuta cinctum sacra tempora mitra,
 Sublimem, sortis meminisse juvabit acerbæ.

EPIGRAMMATA

IN LAUDEM

JACOBI MENÆTII
VASCONCELLI,
ET RESENDII,

AUCTORE

EMMANUELE CABEDIO
VASCONCELLO

IPSIUS EX SORORE NEPOTE, EQUITE
MELITENSI.

Lucius antiquam patriam dum a morte para-
ret

Eripere, iniecit invida Parca manum.

Sed moriens post se victura volumina liquit:

Hæc Jacobe tua perficiuntur ope.

Edis opus, sic ille tibi dat morte carere,

Tuque illi, patriæ gratus uterque suæ.

ALIUD.

DUm ne deficiant patriæ monumenta, laborat
Andreas, operi deficit ipse suo.
Ac velut Atlantis lassati pondere fertur,
Herculeis humeris incubuisse labor:
Incubuit labor iste tuis, Jacobe, nec alter,
Quo melius gravis hæc machina staret, erat.
Iysia te postquam vidit sub pondere, dixit
Non minor Alcide es, non es Atlante minor.

ALIUD.

CUm mediam Cous Venerem pinxisset Apelles,
Et moriens cœptum linqueret auctor opus:
Artificis manus una, manus deterruit omnes,
Nec medio finem quæ daret ulla fuit.
Pinxerat Andreas simulachrum nobile regni,
Liquit at incœptum morte peremptus opus.
Non Jacobe tamen terret te insignis imago,
Extremamque operi vis adhibere manum.
Et bene conveniunt cum primis ultima, maius
Andrææ nomen tu facis, ille tuum.

VITA

L. ANDREÆ RESENDII

AUCTORE

JACOBO MENÆTIO VASCONCELLO.

ANDREAS Resendus Eboræ natus est, quæ civitas, post Olisiponem, primum locum in Lusitania obtinet, & olim Liberalitas Julia cognominata fuit, teste Plinio libro 4. c. 22., quod confirmant antiquæ Romanorum inscriptiones in eadem urbe reperiæ, de quibus suo loco agemus.

Patrem habuit Andream Vadium Resendum, ex equestri ordine, matrem Leonoram Vadium Gois, foeminam, ut honestæ inter Eboreses conditionis, ita celebris apud omnes probitatis, & vitæ sanctimonix: cui etiam Angelæ alterum suæ gentis cognomen erat. Unde ipse Resendus, Angeli prænomen aliquandiu usurpavit, quod ex librorum titulis, quos in prima ætate edidit, colligere licet.

Appo-

Apponam autem ejus verba ex quadam epistola, quam scripsit ad Georgium Cœlium anno hujus seculi millesimo quingentesimo trigesimo quarto, quibus nobilitas Resendiana gentis asseritur in hunc modum.

Factabis tu forsitan Cœlios tuos, aut potius Cuniculos, id enim vestrum cognomen est, quanquam tu Choelium te primum Lusitanæ lingue proprietate, deinde, quasi te ipse adoptaveris, Cœlium, quam Cuniculum cognominari maluisti.

Opponam ego clarissimam olim, sed & nunc non obscuram, nec humilis fastigii Resendiorum gentem, a Vasco Martino Resendio, cui Magnus cognomen fuit, atavo per Gillonem, seu majoris Ægidium Vasum abavum, Vascum Martinum minorem proavum, Martinum Vasum avum, Andream Vasum patrem, Resendios, ad me legitimis nuptiis, & liberali matrimonio derivatam. Et alibi in eadem epistola. *Ego Lusitani Equitis filius sum, qui bello Hispaniensi, sanguinem pro patria non semel fudit.*

Patre orbatus est, cum adhuc infans, & lacte in cunis esset, & a matre complures annos liberaliter educatus. Cujus impulsu, &

vir-

virtute commotus, in ipsa statim adolescentia, ordini Sancti Dominici nomen dedit. Et pie, ac religiose a præpositis Monasterii Ebo-
rensis optimis disciplinis, ac literarum rudi-
mentis imbutus, mox ipsorum permissu, &
auctoritate, Complutum adiit, ubi Antoni-
um Nebryssensem, cujus tunc celebris fama
erat, & postmodum Areium Barbosam Lusitanum Salmanticæ græcas literas docentem
præceptores habuit. Cumque in illo maxima
signa foelicioris ingenii apparerent, ab eadem
matre, & propinquis admonitus, ut graviora
studia capefferet, Salmanticam elegit, ubi
peracto liberalium artium curriculo, Theo-
logiæ operam navaret, in qua brevi tempore
multum profecit. Deinde vero in Galliam
profectus Parisiensem Academiam invisit,
transactisque ibi aliquot mensibus, Lovaniam
se contulit, unde illum in contubernium su-
um invitavit Petrus Mascarenus vir nobilissi-
mus, qui apud Carolum quintum imperato-
rem, Regis Lusitaniæ legatum Bruxellis age-
bat. Quem Resendus cum vehementer avi-
dum Latinæ Linguæ addiscendæ reperisset,
privatim docuit, & studio, ac diligentia effe-
cit, ut vir gravissimus, & in eo dignitatis gra-
du

du collocatus, ac jam maturæ, & provectionis ætatis, non erubesceret discipuli nomen, illectus vera animi voluptate, quam ex tam insignis præceptoris familiaritate, & doctrina percipiebat.

Accidit eo tempore, ut Solimanus Turcarum Rex, ad obsidendam Vienam, Austriæ caput, cum ingentibus copiis adventaret, cui Cæsar, non sine maximo totius Christianæ Reipublicæ applausu, cum valido exercitu occurrens, non solum Austriacos obsidionis metu liberavit, sed etiam ferocissimum tyrannum, re infecta, & magna copiarum parte amissa, fugam arripere coegit.

Aderat in expeditione Mascarenus, secum ducens Resendum in procinctu, & in ipsis castris, quem tam ipse, quam cæteri magnates plurimi faciebant, ob insignem hominis eruditionem, & inculpatos mores, coepitque etiam amicorum opera Cæsari innotescere, a quo postea inter amicos semper est habitus, adeo ut quoties de viris Lusitanis, sibi charis, percontandi sese occasio offerret, in eorum numero Resendum frequenter nominaret, de ejus valetudine, & studiis certior fieri cupiens: quod ipse non semel in opusculis

lis suis commemorat, maximi imperatoris erga se amorem, & benevolentiam, non ambiosis suffragiis, sed doctrinæ, & virtutis fama comparatam in magna ponens fœlicitatē.

Sed ita divitiarum, opulentiaque contemptor fuit, tamque ingenuis, & candidis moribus, nec non egregia quadam animi liberalitate præditus, ut cum, & apud Cæsarem, & apud Joannem Lusitanæ Regem, cæterosque principes, assidue semper versatus fuerit, illisque in primis charus extiterit, tenui nihilominus fortunæ conditione sit usus, nec ad altiore honoris gradum, opumve cupiditatem aspiraverit: musis semper, & literario otio delectatus: quod multis in locis ipse testatur, & præcipue in quadam Ode ad Julianum Albium virum clarissimum, qui postea Mirandensis Episcopus fuit, & Petrum Sancierum, ambos ut amicos intimos, & familiarissimos, saturnalibus ad cœnam invitans, ubi ad finem ita canit.

*V*ivamus hodie, nam cras reddemur amaris
Aulæ tumultibus gravis.

*Quanquam ô si tantum mihi roboris esset, ut uti
Tandem pigeret regibus,*

Pul-

*Pulchrius esset holus musis prandere benignis ,
Utquumque dii vitam darent ,*

*Exigere , Aonias deducere monte sorores ,
Aevum canendo extendere.*

*Ne totus morerer , sed pars non pessima nostri
Olim superstes viveret.*

*Dicetis nihil hæc ad saturnalia. Adeste ,
Posui severis jam modum.*

Complura igitur sc ripfit , quorum nonnulla in lucem edere neglexit , aliqua , morte interceptus, perducere ad exitum non potuit, inter quæ fuit , historia de antiquitatibus hujus provinciæ , quam mihi, post ejus obitum, recognoscendam, absolvendamque tradidit Rex Henricus , ut ex epistola , ad ipsum a me conscripta, videre licet, quam in operis fronte apponi curavimus. Fuit autem noster Resendius mihi arcta amicitia , & familiaritate conjunctus , ac me præcipue hortante hoc opus scribere aggressus est , cum multis annis antea illud in lucem se editurum Alphonso Cardinali promississet , ut ex ejus literis constat ,

tat, quas inferius subjiciam: sed nunquam serio, & ex professo ei manus admovit, nisi quadriennio fere antequam e vita migraret. Libet autem hoc loco, elegantissima ejus carmina adducere, quibus honorificam mei mentionem faciens aperte testatur, me impulsore, opus antiquitatum à se inchoatum fuisse. Sic igitur satyram quandam stomachabundus aufpicatur.

*Q*uam vim cuique sua inseruit natura, vel
 ætas

*Assuefacta diu, ingenitam prope reddidit usu,
 Vertere difficile est bone Vasconcelle retrorsum,
 Impellat nisi vis, ratiove retexere tramam,
 Et prope detextæ diffringere licia telæ.*

*Id mihi quandoquidem senio contingit adulto,
 Ut studia, in quæ me genitale adfecerat astrum,
 Quæque ad canitiem fueram sectatus, omittam,
 Seponam calamum, patiar pulvescere libros,
 Libera per quorum nidos operetur Arachne:
 Vasconcelle doles, ac per convicia crebra,
 Jam detrectantem, jum munia sacra Minervæ
 Exosum, revocare cupis, monumentaque rerum
 Lusitanarum, medio jam desita cursu,
 Nec summam ad metam perducere, turpe putabis,
 Debita jam regi, patriæ, studiisque, tibi que,*

Quem

simum, præ cæteris dilexit, ut testatur Ode elegantissima in ejus laudem composita, quam si hîc adjecero, rem haud ingratam lectoribus, me facturum puto. Ea autem est hujusmodi.

T En' non plus oculis amem
Cocleni, atque animo, luceque amicus,
Donec fidereum jubar
Exortu referet Phosphorus igneo?

*Ante & fidereum jubar
Solvetur, nec erit Phosphorus igneus,
Quam te non oculis amem
Plus, ipsoque animo, luceque amicus.*

*Quibo ne esse tui immemor?
Ante oblitus erit sol sua munia,
Flecteturque retro statum
Naturæ imperium, juraque ferrea.*

*Ante agros sua germina,
Ante undæ Oceanum deficient suæ,
Ante amnes refluï petent
Fontes, ærcis montibus editi.*

*Ante ad nimbiſonum Notum
Migrabunt freta se stare loco inſcia.
Cervisque unda fugacibus,
Silvæ convenient ſcamigero gregi.*

*De me sic meritum sciet ,
Quæ me cumque manet fors, regio, aut plaga.
Sive orbis Tanaiticus
Me , sive accipiet jam reducem Tagus.*

*Sive ibo æstipheros Libas ,
Seu me fors habeat decolor India ,
Hærebis memori , notis
Indelebilibus , pectore conditus.*

*Mitto rivulus ingeni
Quod nostri , fluit ex oceano tuo ,
Testaturus id ampliter ,
Dum cernam rosei flammam Hyperionis.*

*Mitto munificentiam ,
Et come ingenium. Quid ? quod amas pari
Nodo , me , meaque omnia ,
Nec vatis rejicis carmina rustici ?*

*Quid ? quod concilias mihi
Immortale decus : nam quod honestius
Nomen , quodve aliud , tua
Quam quod scripta dabunt, malim ego clarius ?*

*Te fortuna videlicet
Invita , cineres jam superabimus :
Et per Cyaneas petras ,
Contendam ad spoliū velleris aurei.*

Salve pectus amabile

Cocleri, ò animæ dimidium meæ,

Quo te carmine prosequar?

Metam, qui meritis carminis es super.

Amavit & Julium Phlu, & Joannem Dantiscum Polonos, Antonium Puccium Cardinalem Italum, Gratianum Lassum Hispanum, & complures alios, ad quos extant illius carmina, quæ aliquando in lucem edere cogitamus.

In primæva ætate, ut jam attigimus, Hispanias, deinde Gallias, Germaniam, Italiam, non sine magna nominis celebritate peragravit. Unde rediens matrem decessisse comperit, cujus obitum ita ægre tulit, ut iterum solum vertere, & patriam relinquere cogitarit, ut constat ex epitaphio, in defunctæ memoriam composito, quod inter ejus schedas repertum hîc ascribere operæ pretium duxi. Erat autem scriptum literis majusculis in hunc modum.

MEMORIAE ET PIE-
TATI DICATUM.

SALVE MEA MATER FOEMINA IN-
NOCENTISS. CUI ME INTER CUNAS
RELICTVM PIVS PATER FIDEI TUAE
NON IGNARVS. EXTREMA VOCE COM-
MISIT MORIENS. QVVIVSQ. PERPE-
TVO CASTISSIMOQ. VIDVvio EDV-
CATVS LIBERALITER ANNOS XXXIII.
QVIdQVId ID AETATIS SVM. QVId-
QVId FVTVRVs POSTEA. ADCEPTVM
FERO. AVDITA MORTE TVA ADSVM
AB VLTIMIS GERMANIS PARENTA-
TVM. CONLACRVmans MAESTITER.
IVSTA SOLVI. ET QVONIAM TE VNA
MEA MATER ADEMPta MISERABI-
LEM ET ORBUM TAEDET PATRIAE
OLIM DULCISSIMAE. ITERVM PERE-
GRÉ REVERTOR.

L. ANDR. RESENDIVS ANGELAE LEO-
NORIAE VASIAE MATRI PIENTISS. ET

B. M. D. S. P.

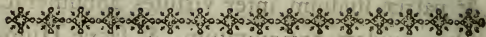
Cum itaque discedere pararet, Regis Joannis, & Alphonsi Cardinalis auctoritate præcipue commotus, profectionem distulit, & abeundi animum abjecit, ac Eboræ, ubi tunc regia sedes aliquandiu permansit, habitare decrevit, ubi ædes habuit modicas, sed Xysto, & Hortulo diligenter excultas, ac peramoenas, domino autem ita jucundas, ut minime aliorum spatiosis atriis invideret, quas ornavit, dispositis intrinsecus, circa ambitum horti, antiquis marmoribus, quæ cum Romanorum inscriptionibus conquirere potuit. Cui rei adeo enixe studuit, ut quoties iter esset facturus, quamvis in longinquiora loca proficisceretur, inter sarcinas ligonem, & alia ferrea instrumenta, exportari curaret: ut sicubi vestigia antiquitatis sese offerrent, ea sua impensa, & industria eruere, & in incolarum notitiam proferre posset, quod plurimis in locis fecit, tanta cura, ac diligentia, ut in eo obeundo negotio, nec sumptui, nec labori unquam perpercerit.

Habitus Dominici instituti, ex summi Pontificis licentia, in sacerdotalem mutavit, media fere ætatis parte exacta, cum triginta circiter annos illum gestasset, quam ves-

tis

Regis
tis mutationem renitens, & coactus fecit, quod a præfectis sanctissimi illius ordinis adigeretur, ut aut habitum dimitteret, aut ad pristinum sodalitium rediret. Invitus ergo vestem mutavit, sed non religionis, & sacrae societatis studium, eam enim perpetuo coluit, & matri, ac sibi in eodem Ebörensi Monasterio sepulturam elegit, in porticu, quam claustram vocant, in ipso limine capituli. Obiit anno salutis 1575. ætatis suæ octuagesimo. Fuit procera statura, prægrandibus oculis, crispo capilo, colore vultus aliquantulum subfusco, sed hilari, & minime contracta fronte, in domesticos, & discipulos severus, ex cujus schola insignes aliquot viri prodierunt, inter quos fuit Achilles Statius. Hæc habui de Resendii nostri vita, quæ mihi digna visa sunt relatu, quibus epistolam ejus adjiciam scriptam ad Alphonsum Cardinalem, ex qua patet quanto jam ab hinc tempore, hoc antiquitatum opus parturierit.

CLARISSIMO VIRO

SIMONI RODERICIO

Lusitanorum , qui Antuerpiæ negotiantur,
Cof. Amplissimo

ARNOLDUS MYLIUS, ARN. F. BIRCKMANNUS

S. D.

SI quibus sua cuique ornandæ patriæ voluntas est, amplissime Rodericie, parem facultatem cum Andrea Resendio doctissimo Lusitano attullissent, næ, illi quæ in tenebris adhuc apud varias gentes delitescent in apertam lucem evocassent. Ille enim omni doctrinæ genere, Poetica, Oratoriaque facultate, juxta atque Historicarum, Ecclesiasticarumque rerum peritia instructus, (teste Joanne Vafæo Brugensi, Eloquentiæ olim Salmanticæ doctore, qui illo Eboræ Lusitaniæ usus antea fuerat familiariter,) ad patriæ antiquitates illustrandas sic aggressus est, ut qui hominis industriam mirentur, plurimos, qui vero imitentur, paucos invenias: quare etiam Resendii pectus amabit, quisquis literas amat,

& patriæ studium inter virtutes adnumerat. Quæ quidem antiquitatum, & sacræ Historiæ monumenta, paucis hætenus vel visa vel cognita, quo ad omnes manaret utilitas, cum amici beneficio in Hispania, pridem collecta, ad manus nostras pervenissent, quod optumo cuique luce digna viderentur, Arnoldus Mylius, parens optumus, evulganda censuit, & me quidem curante, clarissimi nominis tui auspicio, in publicum referenda existimavit: sperans fore, ut te patrono ab invidorum calumniis liberentur Resendianæ vigiliæ, profintque iis, qui gentium variarum origines, situm, mores, ritusque sacrorum, e mutis quidem magistris, hoc est libris, sed sumtu exiguo, sed periculo nullo, domi avent cognoscere. Quamobrem ut labori nostro in colligendis, tanquam naufragii dispersis tabulis, Andreæ Resendii historicis scriptis omnibus quæ nancisci licuit, faveas, libenterque accipias, etiam atque etiam rogo. Quod te facturum pollicetur innatus omnium animis amor patriæ, quo, ut in id, quod ad patriæ laudem facit, nervos omnes intendant, natalis etiam soli descriptores inter amicissimos agnoscant, pietatis amantiores impel-

impelluntur: humanitas etiam illa tua prope singularis, qua in tantis opibus, Dei benignitate larga manu tibi concessis, inopes in xenodochiis libenter ipse & visis, & alloquiis, reque juvas. Quem tibi in æterna illa beatitudine thesaurum fore, qui nec eripi possit, nec corrumpi, nemo dubitat. Vale, & studia literarum, potes enim, ope juvare perge. Colonia Agrippinæ A. D. IIII, Cal. Mart. sacro anno seculari CIO.CIO.

SAPIENTISSIMO, ET PISSIMO

LUSITANIÆ REGI

HENRICO

HUIUS NOMINIS PRIMO

JACOBUS MENÆTIUS

VASCONCELLUS

Perpetuam fœlicitatem exoptat.

REDITÆ sunt mihi literæ tuæ, præstantissime Rex, ac non solum potentia, sed etiam incredibili virtutis, & sapientiæ splendore admirabilis: in quibus mecum agis de scriptis L. Andreæ Resendii: quæ, morte præventus, inchoata reliquit, & mihi recognoscenda, atque in lucem edenda tradi iussisti. Quod onus, ut scis, tamquam impar humeris meis, cum recusarem, ingenii tenuitatem agnoscens, non tam imperii jure (quod facere poteras) quam benigno, ac blando orationis genere (quæ tua est singularis humanitas) eò me adegisti, ut fere invitus, & renitens munus illud susceperim, quod non si-

ne magnis difficultatibus me obire posse intelligebam. Tanta est enim ad tua jussa capeffenda animi mei alacritas, tam constans tibi obtemperandi voluntas, ut nihil sit tam arduum, tamque difficile, quod aggredi dubitem, dummodo tibi morem gerere videar. Antequam vero, eam mihi provinciam subeundam esse, mecum omnino constituissem: occurrit animo non defuturos, qui me tanquam hominem facilem, & parum de existimatione mea sollicitum reprehenderent, quod cum maximo in republica munere functus essem, & in omni literarum genere, ipse ex me aliquid moliri, & efficere possim, alienis scriptis operam impendere, & in ea facultate versari sustineam, quæ ut vulgus hominum existimat, indigna est viro jurisprudentiæ studiis addicto, & in gubernaculis reip. tandiu versato. Sed tantum apud me habuit ponderis incredibilis quædam mea erga te observantia, ut, etiam cum aliqua honoris mei jactura, tibi parere non dubitaverim. Equidem eos vehementer decipi, & errare semper existimavi, qui putant severioris litteraturæ studiosos, haut magni facere debere humaniorum literarum cognitionem, sine qua ipsi fa-

teantur necesse est, se minus idoneos inveniri ad percipiendas, atque excolendas cæteras disciplinas. Nec ferendus est nostro hoc ævo, quo jam exulare coepit Getica, ac rudis imperitia, Theologus, aut Jurisconsultus, seu Medicus insignis, qui non simul bonarum literarum cultum, & mediocrem usum sibi comparaverit. Sed de hac re alio forsitan loco, & opportunius, & copiosius dicendi se se offeret occasio. Nunc vero, ea prætermissa, tibi antiquitatum rationem reddere, & quo in statu sint ea scripta, de quibus certior a me fieri desideras, exponere aggrediar.

Antiqua Romanorum monumenta, quæ apud Lusitanos extant, primus Andreas Resendius investigare coepit, idque cum per quinquaginta ferme annos, quoad per alias occupationes licuit, diligenter fecisset (quod ex ipsius literis constat) nunquam tamen de ea re, ex professo, & serio scribere tentavit, nisi quadriennio fere ante obitus sui diem: proponens animo hoc antiquitatum opus decem libris comprehendere, quorum quatuor tantum absolutos reliquit, eosque tot lituris plenos, tantisque in margine scholiis, asteriscis, obeliscisque notatos, & expunctos,

ut

ut inextricabile quodam mihi suscipiendum fuerit negotium, dum eos a maculis terfos, & in ordinem redactos, nitori suo restituere laboro. Cui difficultati, alia non impar, sed fortasse maior successit: dum antiquas inscriptiones variis in schedis penitus dispersas, atque confusas, in unum codicem, ordine alphabetico juxta oppidorum, & urbium nomina, in quibus repertæ sunt, transcribi, atque exarari curavimus. Quod neque brevi tempore, nec sine maximo labore fieri poterat: tum propter amanuensium paucitatem, qui in hac urbe, aut nulli sunt, aut minus idonei: tum etiam quia necesse erat, ut illis exscribentibus perpetuo ipse adessem, qui alioqui variis occupationibus distractus, non nisi succisivis horis huic studio vacare poteram. Neque eas ob causas Resendius reprehendi debet, imo, ut ego judico, maiori laude dignus est censendus.

Quod enim attinet ad lituras, & expunctiones, indicium est hominis circumspecti, ac diligentis, & qui non cursim, & ex tempore, sed adhibita matura deliberatione, scribere solitus esset. Quod valde necessarium est his, qui præclarum aliquod opus moluntur,

tur, quod in lucem prodire, & omnium iudicio submitti debeat: juxta Horatianum illud, *nonumque prematur in annum*. Et de Vergilio memoriæ proditum est, solitum eum crebro gloriari, se partus suos lambere. Quibus verbis pudoris, & modestiæ plenis, significabat, se in componendis carminibus, minus ingenio, quam limæ indulsisse.

Inscriptiones autem adeo dispersas, & involutas reliquisse illum conjicio, vel quia ad eas transcribendas, & in ordinem redigendas, tempus non suppetebat homini in omni literarum genere perpetuo versanti, vel quia propter exactam antiquitatum notitiam, incredibilemque memoriam, archetypis illis schedis solum contentus erat, quæ ad ipsum undique mittebantur, quanvis sæpius perperam scriptis, & depravatis. Erat enim illi facile, & obvium, propter assiduum usum inscriptionum, quoties opus habebat, etiam mutilatis illis, & imperfectis titulis, atque epitaphiis, commode, & utiliter uti. Quod mihi, & cuivis alii difficillimum fuisset, propter nimiam confusionis perplexitatem. Quare visum est in primis necessarium, totam illam antiquarum inscriptionum farraginem, quod dictum

dictum est ordine in methodum, & voluminis formam redigere.

Ex qua diligentia illud etiam scire, atque deprehendere contigit, quantam videlicet, quamque copiosam supellectilem Andreas Resendius reliquisset, ad hanc historiam absolvendam, atque ad optatum finem perducendam. Quæ etsi digna est maximo pretio, ac laude propter ejus viri solidam, & insignem eruditionem, minor tamen spe, quam antiquitatum studiosi de eo conceperant.

Quotus enim quisque est, qui non putaret, in ejus schedis, ea omnia inveniri posse, quæ ad hanc rem pertinent suis locis annotata, disposita, atque exacte, & suo ordine digesta? sed longe aliter sese res habet. Exceptis enim veterum Romanorum inscriptionibus nullam circa singulas urbium, & oppidorum narrationes (quod erat hujus operis præcipuum munus, & institutum) præter pauculas annotatiunculas reperiri contigit. Quod si alia fortasse scripsit, ea in manus meas minime pervenerunt. Nec abnuo potuisse supprimi, aut aliquo casu corrumpi. Quo enim tempore, tuo jussu, mihi ejus scripta tradita sunt, jam illorum manus pertransierant,

fierant, qui bonorum inventarium, jure magistratus confici, atque conscribi curaverant.

Verisimile autem mihi fit, illum memoria fretum singulari, & exactissima cognitione rerum omnium, quas literis mandabat, minime curasse, earum veluti deliniamenta, & præludia prius deprompta habere, sed memoriter, ita ut quæque res in mentem venerat, hos quatuor libros absolvisse. Unde accidit, ut tot lituris, ac salebris referti ad nos pervenerint. Quæ vero his libris continentur, in summa hæc sunt.

Primo libro etymologiam nominis Lusitanæ, & quis fuerit ejus auctor, quæve origo, exponit: terminos deinde, & confinia hujus provinciæ, quæ ei veteres Geographi assignarunt, declarat: obiter tangens difficiles aliquot, & subobscuras quæstiunculas, a recentioribus vario, ac diverso sensu intellectas, dum Plinium, Strabonem, Ptolemæum, cæterosque Geographicæ scientiæ auctores interpretantur. Agit etiam in hoc ipso libro de diversis gentibus, populis, nationibus, quæ sub Romano Imperio Lusitaniam incolebant: utpote de Turdetanis, de Celtis, de Turdulis, de Vettonibus, de Barbaris,

riis, de Pæsuris, seu Pefuribus, de Turdulis veteribus, de Ciscudanis, & Transcudanis, de Tamacanis, & de peculiariter, & proprie Lusitanis. Et quales olim fuerint Lusitanorum mores. Addita deinde copiosa, & eleganti descriptione omnium montium, qui ut præcipui, & eminentiores, huic provinciæ ab antiquis scriptoribus assignantur, librum hunc primum absolvit.

In secundo fluviorum nomina, tam antiqua, quam nova, ac vulgaria enarrat. Ac dum agit de flumine Ana, diverticulum quoddam non inamoenum interferit de pisce Asturione, quem vulgo Suillum, seu Solho dicimus: referens varias neotericorum opiniones, circa nomen, quo antiqui auctores, tam Græci, quam Latini id piscis genus appellarunt.

Liber tertius hunc habet titulum, videlicet, *Quinam olim in Lusitania rerum potiti sint.* Et diffusam narrationem continet, ad Græcas, & Romanas historias spectantem, circa res gestas, quæ ad hanc provinciam pertinere videntur, & ad duces in re militari claros, quos olim habuit. Additum est etiam nonnihil de Gothorum, seu Getarum gente.

Adje-

Adjecto deinde quodam de viis militaribus compendio, huic libro finem imponit.

In quarto de urbibus, & oppidis agere incipit: cujus prima hæc sunt verba. *Urbes nunc aggrediar non minimam intentionis meæ partem.* Deinde nonnullas enarrat, partim antiqua nomina, partim vero vulgaria apponens, ubi vetera deficiunt. Ac quindecim, aut ad summum sexdecim, describit oppida, adhibitisque antiquis inscriptionibus, quas in illis repertas habuit, hunc quartum librum, & ultimum eorum, quos scripserat, absolvit.

Librum quintum scribere coepit in foliolo quodam, ubi viginti tantum lineæ scriptæ extant, in hunc modum. *Ab Ebora patria mea librum hunc auspicabor, sed ita, ut succintius modo loquar, quandoquidem historiolam de ejus antiquitate Lusitana lingua pridem edidi, & multa in Apologetico ad Franciscum Nonium, Pacensem, non pauca ad Kebedium Toletanum de eadem re conscripsi.* Ex quibus verbis, atque etiam ex scribendi formula, qua in superiori libro usus est, in enarrandis urbibus, licet facile conjicere, illum in animo habuisse, solas Roma-

norum inscriptiones cuilibet oppido; cui convenire videbantur adjungere, exposita paucis verbis super qualibet earum opinione sua, nihilque præterea addere, quod ad ipsarum urbium conditores, & res gestas, recentiorumque temporum historiam pertineret. Unde facile adducor, ut credam, nihil eum amplius annotatum, aut præmeditatum habuisse circa oppida. Si enim aliquid hujusmodi literis mandasset, vix fieri poterat, quin inter ejus scripta, & schedas appareret. Ex quibus liquido constat, quam modicum est, quod reliquit, collatum cum his, quæ scribere in animo habuit. Proposuerat enim de omnibus Lusitaniæ oppidis sigillatim agere.

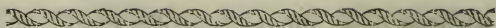
Videns autem ipse Resendius, quam difficilem, & arduam provinciam suscepisset, quantumque homines ab eo expectarent, tanquam reformidans posteritatis judicium, non semel in his libris testatur, & edicit, se non omnes hujus provinciæ antiquitates, sed eas tantum, quas labore suo, ac studio reperire potuisset, scribendas suscepisse. Admonens harum rerum studiosos, ut reliquas ipsi, sua industria, ac diligentia investigare nitantur. Cujus ego consilium sequutus, opus ab eo in-

choa-

choatum dum tuis jussis pareo, ad exitum perducere sum aggressus, partim illius schedis, partim novis inscriptionibus, quas ipse reperi, adjutus.

Quatuor autem libri ab eo absoluti & a me recogniti, confestim si ita tibi visum fuerit, in lucem edi, atque divulgari poterunt, dummodo expensas in eam rem necessarias e regio ærario conferri jubeas. Deus Opt. Max. te nobis, Præstantissime Rex, incolumem servet, atque tueatur. Eboræ 15. die Januarii 1580.

POTENTISSIMO, ET INVICTISSIMO

HISPANIARUM REGI

PHILIPPO

HUIUS NOMINIS SECUNDO

JACOBUS MENÆTIUS

VASCONCELLUS

Perpetuam felicitatem exoptat.

CUM omnes animi tui cogitationes eò tendant, Rex Invictissime, ut non solum conditionis tuæ regna, quæ latissime patent, sed universam Christianam Remp. omnibus modis juvare, tueri, ac propagare valeas: nihil prætermittis quod ad communem ejus salutem, incolumitatem, ornamentumque pertinere posse videatur. Nam Catholicæ Fidei, & Orthodoxæ Religionis curam præcipue geris: leges, legumque salutaria præcepta ab omnibus observari diligentissime curas, res bellicas, & militarem disciplinam in optimum statum redigere non cessas, ad hæc etiam litterarum studia, & omnium bonarum artium

peri-

peritiam foves , diligis , & in dies magis , ac magis reflorescere cupis. Id ego re ipsa nuper sum expertus , cum mihi per literas significasti , ut tibi exponerem in quo statu esset opus illud antiquitatum, quod ab Andrea Resendio olim inchoatum ipse recognoscendum, absolvendumque susceperam. Feci itaque statim , quod imperasti, & ut plenius , & ab ipsa origine rem omnem cognoscere posses, misi ad te exemplar epistolæ, quam ad Piissimum Regem Henricum ante aliquot annos scripseram , in qua satis diffuse eas causas exposui , quibus compulsus hoc scribendi onus susceperim , quas hic repetere minime necessarium esse existimo , quoniam ex eadem epistola , quæ in hujus libri initio apposita est , omnes id facile cognoscere poterunt : neque enim convenit eadem sæpius inculcare , apud te præsertim , cujus tempori ab omnibus parcendum judico, nisi in publica commoda peccare velint. Unum hoc tantum addam , me hac tam provecta ætate , ac tam multis ægritudinibus jam obnoxia hunc laborem haudquaquam suscepturum fuisse , nisi singularis quædam mea erga majestatem tuam observantia , & incredibile tibi obsequendi studium

id

id facere coegissent. Quod cum ita sit merito tibi hoc opus dedicari, ac sub tui augustissimi nominis auspiciis in publicum prodire debet: ut quicumque illud legerint, si quid in eo utilitatis, aut honestæ voluptatis inesse putabunt, id omne tibi acceptum referant. Accipe igitur, Rex Inviictissime, Lusitaniam tuam, ex nova, & recenti veterem, atque antiquam factam: & quemadmodum eam, quæ hodie te regnante floret, ac fortunis omnibus abundat, amas, & peculiari quadam benevolentia prosequeris, sic etiam ejus antiquitatem, & vetusta monimenta e tenebris, & ut ita dicam, ex ipsius ævi faucibus eruta, pro tua vere regia animi magnitudine, & beneficentia, tuere, dilige, atque amplectere. Sic enim fiet, ut ea quæ restant, si hæc tibi placuisse intellexero, quam primum in lucem exeant, & diffusius, & accuratius elaborata. Deus Opt. Max. te nobis, Rex Inviictissime, & universæ Christianæ Reip. quam diutissime salvum, & incolumem servet. Eboræ Kal. Decembris. Anno salutis 1592.

ALPHONSO

S. R. E. CARDINALI,

EMMANUELIS REGIS FILIO,

L. ANDREAS RESENDIUS

S. P. D.

ILLI qui vetusta hæc saxa , quæ in veteribus Romanorum coloniis inveniuntur literis notata , admirantur , cupideve requirunt , mordentur abunde , nec solum jam ab ineruditis istis , crassisque hominibus , sed interdum etiam a doctis adprime viris. Ab illis quidem , quoniam quæ non norunt ipsi , summa improbant confidentia , & ne scitu quæquæ dignissima male ignorare videantur , hinc latebram , & perfugium sibi ignorantiae petunt , quasi gentilium nugas , ut pios decet , fortiter spernant. Quir autem a doctis , non video , nisi otiosis facetiari sic libet , in alienam diligentiam. Facete illi quidem , & nimis ridicula oratione loquantur , tamen utinam quam false , tam vere hoc ab il-

lis

lis fieret. Quoniam vero neminem me plus uno horum lædit dicacitas, accipe, Princeps Piissime, quæ pro causa mea, & eorum, qui in ea mecum sunt opinione dicenda habeam. Multas ob res laudari potius, quam reprehendi ea diligentia debet. Primum omnium, si teste Fabio, scribendi ratio, quam Græci orthographiam vocant, juncta cum loquendo est, & nos romane loqui, & scribere volumus, sicut eloquentiam ex doctissimis libris, ita orthographiam ex marmoribus his petendam, apud illum pervincemus, qui rem paulo æquius animo animadverterit. Mali custodes orthographiæ sunt libri: quisque librarius suo more scribit, sua nititur opinione, mutat, invertit, corrigit, ut lubet. Nec si Ciceronis manum, aut Vergilii præ se liber ferat, pensi quidquam habuerit. Mitto quod Gellius palam testatur sciolos in Sallustio, & alijs, meras fecisse nugas, illuc eo. Unde corrupta desilemus immortalium auctorum monumenta. Quid? Quum codicem vetustum quempiam in manus adsummimus, nonne longe aliam scribendi cernimus rationem, quam ea est, qua passim nunc docti pariter utuntur, & indocti? At saxa, quod semel insculptum est,

est,

est, aut incorruptum servant, aut simul cum literis pereunt. Saxa inquam, quæ eruditum illud seculum legenda reliquit. Nec enim ego aut prisca nimis, aut recentia, hoc est post Gothicam inluvionem incisa, sequenda censeo. Nec si interdum barbarissimum invenero in saxo, aut marmorarii ignavia, aut dormitantia, id defendam, sed quod perpetuum magis, magisque usitatum videro, id sequar. Nec adeo morosus sum, ut quoniam semel, iterumve, scriptum invenerim VCSOR, VIC SIT, PLEPS, COIVGI, quæ prisca sunt, statim ita deinceps fecero. Adhibenda prudentia est, & quod eruditiori seculo placuit, quodque constanter invenitur, id imitandum. Altera deinde accedit utilitas, nec minima, videlicet, quod sæpe ibi legimus nomina urbium, quarum mentio in libris est, quæ nunc forte ignorantur. Quod cum cosmographiæ conducat multum, atque adeo latine scripturis maxime, tum vero illud jucundissimum, quod quæ ad historiam attinent, & dicendi suppellectilem, patriæque ornatum, nonnunquam adferunt. Errore antehac Badioza, Pax esse Julia credebatur: Medobriga, Cetobriga, Salacia, omnino ignorat-

noratæ. Aquarum Flaviarum ne mentio quidem ulla erat. De Augusti turre, & fluvio Sarte apud Pomponium ampliter a commentariis deliratum, auctorque ipse summa injuria laceratus, magis quam emendatus. Quæ omnia nostra diligentia ut a situ informi adseruit, ita aliquando ab injuria hallucinantium vindicabit. Sexcenta suppetunt exempla, quæ ne longior sim omitto. Mihi sic videtur: cui aliud arridet, per me quidem licet illi, sine hac morosa cura, profundum stertere. Ego jussis tuis parui, mi Princeps, & cupio totam perlustrare Lusitaniam, veteresque colonias denuo redivivas mundo facere. Sed nihil egregium moliuntur, quos familiaris res æquo malignior domi premit. Quæ per occasionem oblata sunt peregrinanti, damus. Daturi quæ posthac tempus adferet. Vale, Eboræ Calendis Octobribus. M. D. XXXIII.

BARTHOLOMÆO FRIÆ ALBERNOTIO

JURISPERITO DOCTISSIMO

L. ANDREAS RESENDIUS

S. P. D.

QUANTUM , Albernoti , ex adventu ad me tuo percepi voluptatis , si contulerō cum dolore , negari tibi in urbem nostram ingressus ab isto , qui pro absente provinciæ hujus Transtaganæ præside , vicarium gerebat magistratum , absque dubio posterum hoc , prius illud , longo post se intervallo relinquet. Nam sicut ex altero , mihi honor a te habitus multum me extulisset , ita alterum eo me usque depressit , adfecitque pudore , ut quanquam dissimulavi , acerbius in vita nihil unquam me pertulisse audeam affirmare. Auxit dolorem hunc , post villaticam illam , & quasi furtivam unius diei conloquutionem , sparsa per urbem repulsæ fama , admirante populo , mihi homini nec ignoto , neque civibus meis con caro , denegatam recipiendi
tan-

tanti hospitis facultatem , specioso isto aver-
tendæ pestilentia , quam ab Hispali metue-
bamus , prætextu ; cum tamen de eo metu
securos nos redderet , maximum inter Hispa-
lim , & Talaveriam , unde veniebas , terrarum
interstitium. Optimates autem , & ex decu-
rionibus triumviri , ac meliorum literarum
amatores , quorum non est exigua , neque
contemnenda apud nos copia , unâ cum su-
perveniente Roderico Ferdinandio Castaneda
provinciae præside , quem vobis jurisconsultis
permittentibus correctorem appellamus , vi-
ro pererudito , ac nobili , & ingenii maxime
comis , atque humani , indignitatem rei , non
modo ægerrime ferebant , verum dictis etiam
insectabantur , existimantes ad honorem ur-
bis , intromitti virum talem , pertinuisse.
Nam si nihil aliud hic esset , tibi quod spe-
ctare conlibuisset , quum tamen sint non-
nulla , certe sexto a recessu tuo die , puella
septendecim annorum , Publia Hortensia a
Castro , studiis Aristotelicis non vulgariter
instructa , publice disputans , multis doctis
viris , quæ proposuerat , convellentibus , cum
summa dexteritate , nec minore lepore , ar-
gumentationum cavillationes eluderet , tan-

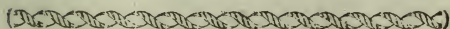
ta animum tuum perfudisset jucunditate , ut
spectaculum pulchrius tu te non vidisse , si
adfuisses , utique fatereris , & urbem , quæ
eam habeat puellam (omitto formam in-
tra modum venustam) dignam non negas-
ses , ad quam sola ea gratia devenires. Sed
bonus ille præsidis vicarius , ut ista potuit in-
terturbare , ita evadere non potuit , quin du-
rissimi oris , & ingenii perseveri , ne dicam
agrestis , poenas daret , usque ad convicia bar-
baræ incivilitatis denotatus , & ego me illi ,
hisce commemorandis , ut meritus est , gra-
tiam habuisse nolui præterire. Cæterum re-
deo ad te , cui pro singulari tua humanitate ,
debere me intelligo : sed quid literato homi-
ni , & in re ampla constituto , reddam , præ-
ter literarium munus , equidem non video.
Ita ergo faciam , & antiquitatum Lusitaniæ
nostræ , cum veteribus inscriptionibus , qui-
bus delectari te animadverti , scribam com-
mentarium , rem a studiosis apud nos anti-
quitatis a me diu desideratam , expectatam-
que , sed hætenus dilatam , quia peragrandæ
universa erat prius , ei qui de universa scrip-
tutum se polliceatur. Quod efficere neque
privatis intra tenuitatem opibus ipse potui,
ne-

neque mihi contigit, qui sua quantaquumque opulentia animum, perdifficile opus molientem, erigeret, & incitaret. Nota igitur, ac comperta mihi scribam, & patefacta curiosis via, aliis supplenda cætera, post me relinquam.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATIBUS
LUSITANIÆ

LIBER PRIMUS

DE LUSITANIA, EJUSQUE POPULIS.

RINCIPIO ut de nomine Lusitaniæ
aliquid dicamus, nomen illi dedif-
se Lusum Liberi Patris, ac Lysam
cum eo bacchantem asserit Plinius,
cujus verba nonnulli diverso sensu intellexê-
re: dum aliqui Lusum, atque Lysam Bac-
chi fuisse comites credunt, a quorum altero
Lusitania vocata sit, ab altero vero Lysita-
nia: utroque enim modo appellari solet: alii

*Lib 3.
cap. 1,*

A

Lu-

Lufum , non hominem , fed ludum potius , seu lufionem interpretantur. Qui parum advertiffe videntur , non potuiffe eo tempore a latina voce , fortaffis nondum audita , provinciam denominari : denominata eft autem Lufitania ex ipfo Bacchi ævo , fi Varroni , quem Plinius citat , fidem adhibeamus.

Nec defunt , qui pro Lyfa , Lyffam reponant , id eft bacchantium rabiem , atque furorem. Sed cum per diverfas provincias Mænares bacchatae fint , cur hoc nomen hic potius , quam alibi , tanquam rabiei monumentum fit impositum non video. Adde quod fi ab illa insolenti , & abfurda vocula provinciam dictam effe admittamus , non Lysitaniam , fed Lysitaniam eam nominari oporteret. Verum ceffant ifta omnia , fi veterem lectionem non abdicemus , & Lufum , ac Lyffam homines fuiſſe intelligamus , & a Lufo quidem Lufitaniam , a Lyfa vero Lysitaniam effe vocatam , ægre non admittamus. Certe Lufum hominem fuiſſe ſuppoſititius Beroſi auctor intellexit , quem in Hiberia , Aſcariſ nescio cujus Babyloniorum regis tempore , regnaſſe perhibet , ſub quo vitis apud Græcos inventa ſit : inventam autem aiunt a

Dio-

Dionysio. Concurrunt igitur Dionysius vitis inventor, & Lusus, ut appareat ex ratione temporis, Lusum ad Dionysium, id est Liberum Patrem potuisse pertinere.

Si vero, qua necessitudine illi conjunctus fuerit, forte dubitetur, ego ex loquendi formula, filium fuisse puto. Nec vero alienum videri debet, Dionysium, utique hominem, filium genuisse perhiberi: cum ei quoque Aristæum olei inventorem filium Græci tribuant, ut in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero. Quanquam ipse non *ac Lysam*, sed *aut Lysam* legendum puto, ut idem fuerit Lusus, qui Lysus, is, qui cum Libero Patre bacchari sit solitus. Nam a Græco *λῶ*, unde ipse etiam Bacchus Lysius cognominatus est, & ejus sacerdotes Lysii, homo ille Lysus dici potuit, qui latina consuetudine in Lusum mutatus sit. Et sane magis videtur consentaneum, ut ab uno potius provincia nomen acceperit, quam a diversis. Quin etiam si *Lysam* legere magis libeat, modo particulam *ac*, in *aut* commutemus, idem efficietur, ut videlicet vel a Luso Lusitania, vel a Lyfa Lyfitania fuerit nominata.

Lusitaniæ nomine Latini libri pleni
A sunt,

sunt, & Græcorum nonnulli, inter quos Ptolemæus, atque Stephanus. Lysitaniæ vocabulo utuntur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id latinis est insolitum. Nam & in pandectis, sub titulo *de censibus*, verba sunt notissima Pauli juris consulti. „ In „ Lysitania Pacenses, & Emeritences juris „ italici sunt. „ Eboræ quoque in ædibus magistri Equitum lapis est cum hac inscriptione.

LABERIAE. L. F.
GALLAE FLAM-
MINICAE. MUNI-
CIPII EBORENSIS. FLA-
MINICAE. PRO-
VINCIAE LYSITA-
NIAE.

Idest.

Laberiae Lucii Filiae Gallae Flamminicae. Municipii Eborensis. Flamminicae Provinciae Lysitaniae. De qua inscriptione in libello, quem *de Eborensium antiquitate* vulgari lingua jam pridem scripsimus, multa a nobis dicta sunt.

Lusitaniæ vero populi etsi in multas speciatim gentes divisi sunt, tamen universi, ac
gene-

generatim Lusitani appellantur. Stephanus autem in libro de urbibus, fretus Artemidori testimonio, Lusitanos, etiam Belitanos vocari tradit. Sed cum causam ipse minime assignet, nec apud alios scriptores reperire liceat ullam ejus nominis mentionem, ego verisimili conjectura ductus, existimo a Bellis Populis, vel ab oppido Bethicæ, cui nomen Belon, seu a Lethe flumine, quem alio nomine Beliona dici ait Strabo, Lusitanos potuisse Belitanos vocari: nisi Stephanum Belitanos, quicumque illi fuerint, a Lusitanis originem ducere intellexisse credamus, quod Græca phrasis magis significare videtur, quæ sic habet. „ Belitani iidem sunt cum Lusitanis, juxta Artemidorum in tertio Geographiæ libro. „

Enumerat etiam Plinius Bellitanos populos non procul a Cæsaraugusta, quos a Lusitanis originem traxisse suspicari possumus, & ita Stephani verba intelligi debere. Superest, ut obiter admoneam lectorem, fuisse & Lusorum gentem, quæ ut Strabo ait, ad fontes Tagi olim pertineret, & in Arcadia Lusos oppidum, in cujus ruinis Mepfæ suo tempore extarent, collocasse Pausaniam libro o-

ctavo,

Octavo, ubi Clitoriorum fines describit. Sed hæc de nomine satis.

LUSITANIÆ TERMINI.

CÆterum Lusitaniæ, ut nonnullarum aliarum provinciarum, terminos apud auctores, præsertim Græcos, variasse comperimus.

Strabo enim a Tago ad Artabros, qui juxta promontorium Celticum sunt, Lusitaniam protendit. „ Tagi vero regio (inquit) ad A- „ quilonem spectans, Lusitania est, inter His- „ panos gens amplissima, & annis plurimis „ Romanorum armis oppugnata. Hujus re- „ gionis latus australe Tagus cingit, ab occa- „ su vero, & septentrione Oceanus, ab aurora „ Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, sa- „ tis notæ gentes. „ Et paulo post Minium amnem omnes Lusitaniæ fluvios dicit magnitudine superare. Artabros etiam Lusitaniæ postremos, ad septentrionem, & occasum vocat. Regionem vero, quæ inter Tagum, & Anam est, a Lusitania excludit. Unde & Barbarium promontorium super Lusitanos esse commemorat, ubi de stanni fodinis loquitur. Carpetanos etiam, Vettones, Vaccæos,

ac Callaicos, cum ab aurora dicat Lusitaniam cingere, extra Lusitaniam eos proculdubio esse ostendit. Quanquam, ut ibidem ait, nonnulli & hos Lusitanos vocent. De Vettonibus postea. Satis modo sit, istos nonnullos, qui nulli jam sunt, Strabonem non probare, sed pro non Lusitanis Carpetanos, Vettes, Vaccæos, & Callaicos habere. Ad hæc de Tagi agens origine, eumque ex Celtiberis per Vettones, Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem labi occasum dicens, manifeste a Lusitanis separat, non modo Vaccæos, & Callaicos, sed etiam Vettones. De Vaccæis quidem dubium nullum est: de Callaicis, & Carpetanis dubitabit aliquis. Sed meminere, Strabonem Lusitaniam ad Artabros usque extendisse, tametsi non dissimulat suo tempore multos Lusitanorum Callaicos jam vocari.

Ita igitur intellecta Strabonis Lusitania, Callaici, qui ipso auctore novissimi montana habitant, Vaccæis vicini, & Asturum nonnulli, quos omnes ob vicinitatem Callaicos appellat, ab aurora Lusitanis fiunt. Sed Carpetani, quos post Oretanos ad Aquilonem declinare commemorat, quid ad Lusitaniam attineant

tineant non video; nisi dicamus Strabonem eos per defluentem Tagum, ab Oriente versus Occasum usque ad Lusitaniam protraxisse. Similiter & Vettones, & Vaccæos, quemadmodum & Turdulos inter Anam, & Tagum, in quibus Emeritam locat: quæ regio illi Lusitania non est, cum primum Australe ejus latus Tago determinat.

Alibi tamen, hoc est sub finem tertii libri, cum Hispanias ab aliis in partes duas, ab aliis in quinque fuisse divisas dicit, earumque alias plebi, Senatuique attributas ostendit, alias Romano duci: & quidem Bæticam plebi attributam, ad quam Prætor mitteretur, qui legatum haberet, & quæstorem: reliquam omnem Cæsaris esse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem: e quibus prætorius legatum haberet secum, qui Lusitanis jus diceret, qui Bæticæ adjacentes, usque ad amnem Durium, & ejus ostium extenderentur: subdit veros Lusitaniæ terminos, Lusitaniam dicens eam regionem appellari, proprio in eum diem nomine in qua regione sita sit Augusta Emerita. Reliquam autem maximam Iberiæ partem (juvemus enim interpretes, qui Græca minus commo-

de

de verterunt) esse eam , quæ duci consulari subderetur , non indignum exercitum habenti , tribus instructum ordinibus , ac Legatis tribus. Quorum unus duos secum ordines ducens , tractum ultra Durium ad Arctos servaret univèrsam , quem tractum , inquit , prius Lusitanos quidam appellabant , alii vero modo Callaicos vocant. Hi itaque juxta Strabonem Lusitaniæ fuere termini.

Ptolemæus Latinis geographis convenientius Lusitaniæ Australe latus Ana determinat , Septentrionale Durio. Quæ autem a Durio ad Minium est regio , Callaicorum Bracarorum , Tarraconensi provinciæ contribuit , quemadmodum & Plinius. Differt etiam a Strabone , quod Vettones ab Orientali parte adscribit Lusitaniæ , & sane ita sunt : sed tantam late paterent , ut intra se Salmanticam includerent , postea expendemus. At Latino-
 norum multo constantior , & indubitata magis est ratio. Pomponius Scriptor non modo diligens ac disertus , sed etiam , utpote Hispanus , domesticarum rerum peritissimus , breviter , & eleganter tres , quæ tunc erant , Hispaniæ provincias divisit. ,, Tribus autem ,
 ,, (inquit) est distincta nominibus , parsque ejus
 ,, Tarra-

„ Tarraconensis, pars Bætica, pars Lusitania
 „ vocatur. Tarraconensis altero capite Galli-
 „ as, altero Bætica, Lusitaniamque contin-
 „ gens, mari latera objicit, nostro, qua meri-
 „ diem, qua septentrionem spectat, Oceano.
 „ Illas fluvius Anas separat, & lib. 3. de fle-
 „ xu terræ inter Tagum, & Durium quum agit,
 „ ita scribit. „ In eoque sunt Turduli veteres,
 „ Turdulorumque oppida. Amnes autem
 „ Munda in medium fere ultimi promontorii
 „ latus effluens, & radices ejusdem abluens
 „ Durius. „ In tria enim promontoria disper-
 „ sam Lusitaniam dixerat. Plinius similiter lib.
 „ 3. cap. 1. „ Ulterior videlicet Hispania, in
 „ duas per longitudinem provincias dividi-
 „ tur. Siquidem Bætica latere septentrionali
 „ prætenditur Lusitania, amne Ana discreta, &
 „ lib. 4. cap. 21. „ A Durio Lusitania in-
 „ cipit. „ Sed quando in hunc Plinii locum in-
 „ cidimus, exigit res, ut duo ejus capita ex-
 „ pendamus, quæ ad Lusitaniæ situm rectius
 „ percipiendum maxime pertinere censemus.

Ante annos quadraginta, cum Salman-
 tica studiorum causa agerem, & Ferdinando
 Pintiano Græcarum literarum, ac Plinii pu-
 blico professore, ejus rei gratia plurimum u-

terer:

terer : ostendit mihi vetustissimum Plinianum codicem , quem ab Ecclesia Toletana conferendi gratia dato pignore deferendum curaverat : alterum quoque ex Salmanticensis Academiae Bibliotheca , quæ certa hora sollet quotidie sub duobus custodibus aperiri , non admodum sane veterem , scriptum tamen perdiligenter. In utroque deprehendimus , quod in publica lectione testatus ille erat , decem , aut duodecim versus , ut mihi primo visi sunt , loco suo luxatos , a promontorio Celtico , in promontorium Olisiponense , scribæ oscitantia immigrasse , magna sensus confusione , cum magna etiam Plinii ipsius injuria.

In medio igitur vigesimo capite quarti libri ad hunc modum ambo codices habent.

„ Promontorium Celticum , quod alii Artabrum appellavere , terras , maria , cœlum determinans. Illo finitur Hispaniæ latus , & a circuitu ejus incipit frons. Septentrio hinc , Oceanusque Gallicus , Occidentus illinc , & Oceanus Atlanticus. Promontorii excursus lx. m. prodidere. Alii xc. ad Pyrenæum inde , non pauci xii. l. milia , & ibi gentem Artabrum , quæ nunquam fuit ,

„ fuit , manifefto errore. Arotebras enim ,
 „ quos ante Celticum diximus promontori-
 „ um , hoc in loco pofuere , literis permuta-
 „ tis. Amnes Florius , Nelo , Celtici cogno-
 „ mine Nerixæ , fuperque Tamarici , quorum
 „ in peninfula tres aræ Seflianæ Augufto di-
 „ catæ. Cepori. Oppidum Noela. Celtici
 „ cognomine Præfamarci. Cileni. Ex infu-
 „ lis nominandæ Corticata , & Aunios. A Ci-
 „ lenis , conventus Bracarum. Heleni , Gra-
 „ vii , Caftellum Tyde. Græcorum Sobolis
 „ omnia. Infulæ Cicæ. Infigne oppidum A-
 „ bobriga. Minius amnis iiij. m. paff. ore
 „ fpatiofus. Leuni Seurbi. Bracarum oppi-
 „ dum Augufta. Quos fupra Callæcia. Flu-
 „ men Limia. Durius amnis ex maximis
 „ Hispaniæ ortus in Pelendonibus , & jux-
 „ ta Numantiam , lapfus deinde per Areva-
 „ cos , Vaccæos , difterminatis ab Afturia Vet-
 „ tonibus , a Lufitania Callæcis : ibi quoque
 „ Turdulos a Bracaris arcens. Erratum & in
 „ annibus inclytis. Ab Minio , quem fupra
 „ diximus cc. m. paff. ut auctor eft Varro ,
 „ abeft Æminius , quem alibi quidam intel-
 „ ligunt , & Limiam vocant , oblivionis anti-
 „ quis dictus. Omnisque dicta regio a Pyre-

5, næo metallis referta auri , argenti , ferri ,
,, plumbi nigri , albique.

,, A Durio Lusitania incipit , Turduli
,, veteres, Pæsuri, Flumen Vacca , oppidum
,, Vacca , oppidum Talabrica , oppidum &
,, flumen Æminium , oppida Conimbrica ,
,, Collippo, Eburo, Britium. Excurrit de-
,, inde in aliud vasto cornu promontorium ,
,, quod alii magnum appellavére, multi Oli-
,, siponense, ab oppido. Ab Durio Tagus cc.
,, m. passuum interveniente Munda. ,,

Exultavi equidem tunc, propter Plinii
gravitatem. Illo siquidem pacto calumnia ne-
gligentiae, quam patitur ab omnibus, qui geo-
graphica tractarunt , liberari sane videbatur,
& Pintiano magnas egi gratias, qui id com-
monstrasset. Verum exultare desii Plinii ver-
borum seriem pensitatus expendens, simulque
sumpto in manus Solino, Plinii ipsius, ut per-
hibetur, simia : cujus referam verba , atque
ex manuscripto vetustissimo codice, ut since-
rius exeant. ,, In Lusitania Hispaniae pro-
,, montorium est , quod Artabrum alii , alii
,, Olisiponense dicunt. Hoc cœlum , terras ,
,, maria distinguit. Terris Hispaniae latus
,, finit, cœlum , & maria hoc modo dividit,
quod

„ quod circuitu ejus incipiunt Oceanus
 „ Gallicus, & frons septentrionalis : Ocea-
 „ no Atlantico, & occasu terminatis. Ibi op-
 „ pidum Olisipo ab Ulyffe conditum. Ibi Ta-
 „ gus flumen. Tagum ob arenas auriferas
 „ cæteris annibus prætulerunt. In proximis
 „ Olisiponis Equæ lasciviunt mira fœcundita-
 „ tæ. Nam adspiratæ favoniis, vento conci-
 „ piunt, & sitientes viros aurarum spiratu
 „ maritantur. „

Non dubium est hæc Solinum ex Plinio
 esse mutuatum, in eandemque sententiam, &
 Marcianum Capellam abiisse, & Isidorum
 decimo quinto etymologiarum libro, & a-
 lioqui ipsa verborum connexio satis indicat
 Plinium ita scripsisse. Attendat diligens le-
 ctor. „ Arotebras enim, quos ante Celti-
 „ cum diximus promontorium, hoc in loco
 „ posuere. „ Sunt ne hæc verba longe a Cel-
 „ tico jam progressi, an adhuc in eodem descri-
 „ bendo inhærentis? *Hoc in loco posuere.* Quo
 „ in loco? In Celticone? certe. Ibi enim cæ-
 „ teri eos collocant, & ipsemet Plinius: ponit
 „ enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ au-
 „ tem iidem sunt qui Artabri. „ Nostræ ætatis
 „ homines (ait Strabo) Artabros Arotebras vo-
 cant,

„cant, literis permutatis,, ut fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quasi sui oblitus, erroris manifesti argueret eos, qui ibi gentem Artabrum, quæ nunquam eo loci fuerit, posuissent.

Ista, quæ admissa Toletani, & Salmanticensis codicum lectione, objici poterant, nequaquam obijciuntur, si quod de Artabris hic ait, Olisiponensi promontorio Plinium dicamus tribuisse. At falsum est, Olisiponense promontorium terras, coelum, mariaque determinare, illoque Hispaniæ latus finiri, & a circuitu ejus frontem incipere, clarissime dicente Strabone Hispaniæ latus hoc ab sacro promontorio usque ad Artabrorum montem, hoc est, promontorium Celticum extendi, & quartum denique latus ex eo loco usque ad promontorium Pyrenes, quæ pars Boream spectat. Falsum etiam quod de promontorii excursu, & longitudine inde ad Pyrenæum, si quidem de Olisiponensi intelligas.

Quid ergo dicemus? nisi Plinium male Artabrum promontorium cum Olisiponensi confundisse. Poteratque non minima ex parte culpam ejus minuere, quod non ipse affirmat Artabrum idesse promontorium, sed nonnullos

nullos ita vocasse, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam ibi fuerit, collocasse, atque hoc manifesto, ut inquit, errore. Et erroris causam subjicit. „ Arotebras enim, quos ante Celti-
 „ cum diximus promontorium, hoc in loco
 „ posuere, literis permutatis. „ Quos jure reprehendit, quicumque ii fuerint, qui Artabrum promontorium hoc Olisiponense vocarint, additque optima verborum consequutione alium non minimum errorem.

„ Erratum (inquit) & in omnibus inclytis, sicut, ait, erratum in hoc est, quod promontorium magnum, sive Olisiponense Artabrum appellavere, ibique gentem Artabrum, quæ nunquam ibi fuit, manifesto errore posuere, ita erratum ab iis est in omnibus inclytis, videlicet Æminio, atque Limia. Quemadmodum itaque ex parte hac Plinium excusare possemus, quando erroris arguat eos, qui Olisiponense promontorium Artabrum appellavere, ita protegere a culpa non audemus Olisiponensi isto terras, coelum, maria distinguere, eoque Hispaniæ latus ad Occidentem finiri asseverantem.

Sed mirandum nequaquam est falli, ac decipi tempestate ea Plinium, quum nostra
 hac

hac , quotidiano usu , & tanta frequentia , quasi digitis contrectatis rebus , & oculis etiam ad fastidium subjectis , atque perlustratis , Joachimus Vadianus , qui propter erratum hoc in Plinium adeo excandescit , ut juvari eum etiam prohibeat , deceptus ipse sit , promontorium Cuneum Sancti Vincentii esse caput , & sacrum idem , quod Barbarium opinatus : præter illa , quæ de Salaria , atque Olisipone alio ei loco objeci. Lubrica isthæc sunt , & cognitu non nimis facilia , atque in tam vasto terrarum Orbe non labi , pene monstri simile.

Mihi si meo arbitrato Plinium emendare liceret sic potius legerem. ,, Promontorium
,, Celticum , terras , maria , coelum distermi-
,, nans. Illo finitur Hispaniæ latus , & a cir-
,, cuitu ejus incipit frons , Septentrio hinc ,
,, Oceanusque Gallicus , Occasus illinc , & O-
,, ceanus Atlanticus. ,, Deinde in capite de
Lusitania , sic. ,, Excurrit deinde in aliud vas-
,, to cornu promontorium , quod alii Artabrum
,, appellavere , alii magnum , multi Olisiponen-
,, se , ab oppido. Promontorii excursum lx. m.
,, prodidere , alii xc. m. pass. Ad Pyreneum in-
,, de non pauci xii. l. milia. Et ibi gentem Ar-

„ tabrum , quæ nunquam fuit , manifesto er-
 „ rore „ & quæ fequuntur. Oporteretque
 tunc , & Solinum , & Capellam in jam cor-
 ruptos Plinii libros incidiffe caufificari.

Quod nescio an evinci poffet. Quare per
 me quidem autographis libris illis , & Pintia-
 no habeatur fane gratia Plinianum erratum
 fedulo amolientibus , fed recepta lectione ,
 cum iftac magni viri labecula contenti fimus ,
 neque ejus fententiæ vim faciamus.

Cæterum , quæ de Lufitania fequuntur ,
 nos noftro Marte , diligentiaque emaculavi-
 mus , reddemusque fuo cujusque rei loco ra-
 tionem.

PLINII LIBRI IV. CAP. XXI.

„ A Durio Lufitania incipit , Turduli ve-
 „ teres. Pæfuri. Flumen Vacca. Oppidum
 „ Talabrica. Oppidum , & flumen Æminium.
 „ Oppida Conimbrica , Collipo. Eburobriti-
 „ um. Excurrit deinde in aliud vafte cornu
 „ promontorium , quod alii Artabrum appel-
 „ la vére , alii magnum , multi Olifiponenfe ab
 „ oppido , terras , maria , coelum difterminans.
 „ Illo finitur Hifpaniæ latus , & a circuitu
 „ ejus incipit frons , Septentrio hinc , Ocea-
 „ nus

„ nusque Gallicus, Occasus illinc, & Ocea-
 „ nus Atlanticus. Promontorii excursum lx.
 „ m. prodidere, alii xc. m. pass. Ad Pyre-
 „ næum inde, non pauci xii. l. milia, & ibi
 „ gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, ma-
 „ nifesto errore. Arotebras enim, quos ante
 „ Celticum diximus promontorium, hoc in
 „ loco posuere, literis permutatis.

„ Erratum & in omnibus inclytis. Ab
 „ Minio quem supra diximus cc. m. pass. ut
 „ auctor est Varro, abest Æminius, quem
 „ alibi quidam intelligunt, & Limæam vo-
 „ cant, oblivionis antiquis dictus, multum-
 „ que fabulosus. Ab Durio Tagus, cc. m.
 „ passuum interveniente Munda. Tagus au-
 „ riferis arenis celebratur. Ab eo clx. m.
 „ pass. promontorium sacrum e media prope
 „ Hispaniæ fronte profilit. Xiiii. m. pass. in-
 „ de ad Pyrenæum medium colligi Varro tra-
 „ dit. Ab Ana vero, quo Lusitaniam a Bæ-
 „ ticâ discrevimus, cxxi m. pass. A Gadibus
 „ cii. m. pass. additis, Gentes Celtici, Tur-
 „ duli, & circa Tagum Vettones.

„ Ab Ana ad sacrum Lusitani, oppida
 „ memorabilia a Tago, in ora Olisipo, Equa-
 „ rum e Fanonio vento conceptu nobile. Sa-

„ lacia cognominata urbs imperatoria. Me-
 „ robriga. Promontorium sacrum , & alte-
 „ rum Cuneus. Oppida , Ossonoba , Balsa ,
 „ Myrtilis. Univerſa provincia dividitur in
 „ conventus treis Emeritencem , Pacenſem ,
 „ & Scallabitanum. Tota populorum xlv. in
 „ quibus coloniæ ſunt quinque , municipium
 „ civium Romanorum unum , Latii antiqui
 „ tria , ſtipendiaria xxxvi. Coloniæ , Auguſ-
 „ ta Emerita , Anæ fluvio adpoſita , Metalli-
 „ nenſis , Pacenſis , Norbenſis , Cæſareana cog-
 „ nomine. Contributa ſunt in eam Caſtra Ju-
 „ lia , Caſtra Cæcilia. Quinta eſt Scallabis ,
 „ quæ Præſidium Julium vocatur : municipi-
 „ um civium Romanorum Oliſipo , Fœlicitas
 „ Julia cognominatum. Oppida veteris La-
 „ tii Eboræ , quod item Liberalitas Julia , &
 „ Myrtilis , ac Salacia , quæ diximus. Stipen-
 „ diariorum , quos nominare non pigeat , præ-
 „ ter jam dictos in Bæticæ cognominibus ,
 „ Auguſtobrigenſes , Amaienſes , Aranditani ,
 „ Arabrigenſes , Baſenſes , Cæſarobrigenſes ,
 „ Caperenſes , Caurienſes , Colarni , Cilibi-
 „ tani , Concordienſes , qui & Boccori , In-
 „ terauſenſes , Mirobrigenſes , qui Celtici cog-
 „ nominantur , Meidubrigenſes , qui Plum-
 „ barii

„ barii, Ocellenses, qui & Lancienses, Tur-
 „ duli, qui Barduli, & Taponi. Lusitaniam
 „ cum Asturia, & Callæcia patere longitudi-
 „ ne Dxl. m. pass. latitudine Dxxxvi. m.
 „ Aggripa prodidit. Omnes autem Hispaniæ
 „ a duobus Pyrenæi promontoriis per maria
 „ totius oræ circuitu. p. xxix. m. colligere
 „ existimantur. Ab alijs xxvii. m. „

Et hic terminari caput de Lusitania, jam pridem in Vincentii mei scholiis admonui.

Non videbimur a Scopo digredi, si nos-
 tri quoque ævi Lusitanæ terminos expona-
 mus, quamquam hi magis regni totius, quam
 unius Lusitanæ dicendi sunt. Protenditur e-
 nim regnum ultra Durium a septentrione,
 Callaicos continens Bracaros, non modo eos,
 qui intra Durium, Miniumque, Montesque
 Jureffum, atque Maranum clauduntur, sed
 qui ultra eos monteis per Aquiflavienseis, Ta-
 macanos, & reliquos, qui ad Bracaraugusta-
 num pertinent conventum: & deinceps per
 aliquot Asturum olim populos adscendit us-
 que ad Saborem fluvium, oppidumque Sou-
 tellum. Unde resistens convertitur limes ad
 Orientem per Mirandam urbem ex adverso
 Zamoræ, Durio impositam, ubi introrsus ad
 sep-

septentrionem curvatur amnis, excipitque Estulam fluvium e legionensi agro defluentem. Ex eaque urbe prono flumine descendit flexu modico usque ad Fraxinum. Hinc per Transcudanorum, Vettonumque aliquot populos recto fere margine percurrit ad oppidum Salvaterram, rursusque reducitur maiore interius angulo ad Tagi ingressum, a quo recto iterum limite procedit, donec paulo supra Ouguellam oppidum ad Anam se inclinat per Caiæ, & Caiolæ confluentes, quatuor circiter passuum milibus a Badioza insigni Bæticiæ provinciæ urbe Anæ ipsi adposita.

Trajecto inde flumine ad Austrum versus, ex Bæticiis Celticis, qui Lusitaniâ attingunt, oppida complectitur memorabilia, Oliventiam, Moronem, Mauram, Serpam, non longe ab amne distita, & Mortiganum, ac Noudar Castella, magis in Beticam penetrantia, ad fontes usque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluviorum, præter vicos ignobiles quosdam. Atque hæc, quam circumscripsimus, regio seculi nostri more Portugalæ Regnum appellatur.

Ratio petenda est ex iis, quæ nuper ad
Kebe-

Kebedium super ea re prolixè respondimus. Id ergo totum, quod Portugaliàm dicimus, Lusitaniæ propriæ, ac veræ partes duas continet, & ex Tarraconensi provincia Bracaros, ultraque monteis Maranum, atque Jurellum, Asturum nonnullos, & aliquot ex Vettonibus, accessionemque ultra Anam, quam diximus. Quod si a maiori portione uno id nomine Lusitaniam appellemus, erit hodie Lusitania a Meridie quidem, & Septentrione longior non paulo, & auctior, ab Oriente vero propter Vettones fere omneis a nostris separatos, aliquanto vetere angustior.

Eam ergo, quæ propriè dicta Lusitania est, inter Durium, atque Anam fluvios incolunt gentes, Lusitani peculiariter vocati, Turdetani, Celtici, Turduli, Vettones, Barbarii, Pæfuri, Turduli veteres. Quorum limites, atque confinia exactè discriminare nequaquam possumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter mutuo se collidentia Scriptorum testimonia. Numeris Ptolemæi, per se rei maxime corruptioni obnoxia, nemo quidquam se astringat. Qui si perseverarent integri, uti ab illo notati sunt, fidem integram adhuc non facerent, quum is, eos numeros, non additis
locis,

locis , sed relatione acceptis , subnotarit ; in quo labi potuit facillime. Depictæ autem tabellæ , atque illi adjectæ , plura habent , quæ rejicias , & adspernere , quam quibus credere merito , vel debeas , vel possis.

DE TURDETANIS.

AB Ana igitur ad sacrum promontorium , circumque illud , Turdetanos alios a Bæticis , Ptolemæus habitare ait , maritimasque illorum urbeis, Balsam, Ossonobam, ante promontorium , deinde post fluvii Callipodis eruptiones Salaciam , atque Cætobrigam. Intus autem Pacem Juliam , ac Juliam Myrtolim enumerat. Strabo regionem eam Celticis , & Lusitanorum plerisque tribuit , sicut diximus in Epistola pro Colonia pacensi ad Vassæum. Plinius , omissis Turdetanis , ab Ana ad sacrum Lusitanos ponit , nimirum ad genus respiciens , non ad speciem, cujus Ptolemæus rationem habuit. Sed tamen horum Turdetanorum terminos nimis extendit. Tribuit enim illis non modo Algarbii regnum , & totum Orichiensem tractum , sed etiam aliquanto amplius , ex Celticis , & Lusitanis

Strabo

Strabonis, videlicet Pacem Juliam, Salaciam, atque Cætobrigam, olim in sinu Salaciensi positam, dirutam modo, sed multa pristinae frequentiae vestigia retinentem, de qua suo dicitur loco.

DE CELTICIS.

Contigui his sunt, atque intermixti Celtici, Gallica natio, juxta Anam late usque ad Turdulos, & Vettones multis civitatibus effusi, inter quas etiam nostro ævo Helvæ claræ sunt, ipso nomine originem præ se ferentes. Parentes fuerunt hi non solum Celticorum, qui Nerium Callæciæ promontorium infedere, cuique nomen dedere: verum etiam eorum Celticorum, qui ad alteram Anæ ripam migrantes in Bæturia, Bæticæ parte urbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hisce verbis. „ Extremi incolunt Artabri „ circa promontorium, quod Nerium vocatur, „ quod & Occidui, & Septentrionalis „ terminus est lateris. Circumhabitant ipsum „ Celtici, consanguinei eorum, qui ad Anam „ sunt. Hos etenim, & Turdulos sociis armis exercitum cum duxissent, ubi post Lemii fluminis transitum seditionem egisse „ fe-

„ ferunt, in eaque seditione facta ducis amif-
 „ sione palanteis, ac dissipatos ibidem reman-
 „ sisse, & ab iis fluvium oblivionis esse di-
 „ ctum. „

De alteris his Plinius libro tertio capite primo. „ Quæ autem regio a Bæti ad flu-
 „ vium Anam tendit extra prædicta, Bæturia
 „ appellatur, in duas divisa partes, totidem-
 „ que genteis, Celticos, qui Lusitaniam attin-
 „ gunt, Hispalensis conventus, Turdulos,
 „ qui Lusitaniam, & Tarraconensem adco-
 „ lunt. Jura Cordubam petunt., Celticos a
 Celtis ex Lusitania advenisse manifestum est,
 sacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ
 cognominibus in Bætica distinguuntur. Dixi-
 mus de hoc quoque satis in epistola ad Va-
 sæum pro Pacensi colonia.

DE TURDULIS.

TUrduli sequuntur, gens per Hispaniam
 Ulteriorem late diffusa. Nam & Bæticæ
 partem tenuere, quorum Metropolis erat Cor-
 duba, & Lusitanix portionem juxta Vetto-
 nes, & maritimam omnem regionem a Ta-
 go usque ad Durium, ex iis quidam Veteres
 appellati sunt, de quibus postea. Quorum
 memi-

meminisse modo convenit, ii sunt, qui a Turdulis Bæticiſ amne Ana discreti erant, de quibus Plinius in capite de Luſitania, Gen-
tes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vet-
tones.

Hoc prætereundum nequaquam eſt, fuiſſe, qui Turdulos, ac Turdetanos eoſdem arbitrentur, e quibus Livium nominare fuerit ſatis lib. 4. quartæ decadis in hæc verba.

Fama deinde vulgatur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum (& poſt) Interim P. Manlius prætor exercitu vetere a Q. Minutio, cui ſucceſſerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hiſpania, vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium Hiſpanorum maxime imbelles habentur Turdetani, freti tamen multitudine ſua, obviam ierunt agmini Romano, &c.

Nec tamen ea pugna debellatum eſt. Decem millia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alieniſque armis parabant bellum., Deinde dum Cos. exercitusque Turdulo bello eſt occupatus, ubi cernere licet terram Turdetaniam dictam, incolas, quum Turdetanos, tum etiam Turdulos appellatos, bellum

lum quoque Turdulum. Strabo autem horum subscribens opinioni diversam etiam non tacuit „ Regionem (inquit) ipsam a flumine „ Bæticam vocant, ab incolis autem Turdetaniam. Incolas vero ipsos Turdetanos, & „ Turdulos appellant. Quidam autem eorundem esse existimant, alii vero diversos, e „ quibus etiam est Polybius, qui Turdetanis „ finitimos ad septentrionem dicit esse Turdulos. Verum tempestate hac nulla inter „ ipsos apparet distinctio. „

Mihi non contigit eum Polybii locum expendere, cum præter quinque ejus libros græce, & a Nicolao Perotto Episcopo Sipontino latine versos, ad hoc tempus nihil viderim. Sed fidem Straboni habeo, & Polybium vere sensisse arbitror, etiamsi Liuius, & alii eos propter vicinitatem confundant. Siquidem Ptolemæus distincte Turdulos alios a Turdetanis facit, in ipsa Bætica. Nam in Lusitania Turdetanorum tantum meminit, ut superius exposuimus, Turdulos prætermisit. E contrario Plinius de Turdetanis in Lusitania nullum verbum, Turdulos posuit geminos, videlicet hos Anæ contiguos, & alteros Veteres vocatos, de quibus postea.

DE VETTONIBUS, ET VECTONIBUS.

V Ettones, inter Lusitaniæ populos, circa Tagum, recenset Plinius, ita scribens. „ Ab Ana vero, quo Lusitaniam a Bætica „ discrevimus, gentes Celtici, Turduli, & „ circa Tagum Vettones. „ Dissolvamus, si possumus, nodum hic, superius obiter tactum, quum de Lusitaniæ terminis agebamus, ubi ex Strabonis sententia Vettones Lusitania exclusimus: atque de scriptura, vel nominis orthographia quiescamus tantisper, dum cætera examinamus. Conferat diligens lector, quæ Strabo dicit: „ Oretani maxime vergunt ad „ meridiem, pervenientes usque ad maritimam, aliqua ex parte intra columnas. Post „ quos Carpetani declinant ad Aquilonem. „ Inde Vettones, & Vaccæi, per quos Durus labitur. „

Et paulo post, ubi Lusitaniam ab aurora cingi ait Vettonibus, Vaccæis, & Callæcis, conferat inquam hæc cum Plinii verbis lib. 3. cap. 3. „ Primi in ora sunt Bastuli, post „ eos, quo dicetur ordine, intus recedentes „ Mentefani, Oretani, & ad Tagum Carpetani,

„ tani , juxta eos Vaccæi , Vectones , & Cel-
 „ tiberi. „

Libro item quarto capite decimo. „ Du-
 „ rius amnis ex maximis Hispaniæ , ortus in
 „ Pelendonibus , & juxta Numantiam , lapsus
 „ per Arevacos , Vaccæosque determinatis ab
 „ Asturia Vectonibus , a Lusitania Callæcis.
 „ Ibi quoque Turdulos ab Bracaris arcens. „
 Et collatis inter se altrinsecus utriusque ver-
 bis , videbit utrumque de Hispania citeriore
 loqui , Vectonesque extra Lusitaniam pone-
 re , sicut & Cæsar fecit in primo belli civilis
 commentario. „ Afranius , & Petreius (in-
 „ quit) & Varro , Legati Pompeii , quorum
 „ unus tribus legionibus Hispaniam citerio-
 „ rem , alter a saltu Gastulonensi ad Anam ,
 „ duabus Legionibus , tertius ab Ana Vecto-
 „ num agrum , Lusitaniamque pari numero
 „ Legionum obtinebat , officia inter se parti-
 „ untur , ut Petreius ex Lusitania per Vecto-
 „ nes cum omnibus copiis ad Afranium pro-
 „ ficiscatur. „

Et post. „ Petreius per Vectones ad Afra-
 „ nium pervenit. „ Extra Lusitaniam ergo
 Vectones erant. Atqui Ptolemæus ex Lusita-
 nis , hos maxime Orientales facit : interque
 eorum

eorum civitates ex nostra ætate notis , Sal-
manticam , Caperam , atque Obilam ponit.
Plinius etiam in Lusitaniæ descriptione, & cir-
ca Tagum inquit, Vettones. Quærendum igitur
sint ne iidem isti Vectones, seu Vettones,
an diversi, & an constet sibi auctores, anne
secus.

„ Durius (inquit Plinius) lapsus per Are-
„ vacos, Vaccæosque determinatis ab Asturia
„ Vectonibus, a Lusitania Callæcis., Qualis
hæc partitio est, determinatis ab Asturia Ve-
ctonibus, a Lusitania Callæcis, si Vectones
isto loco positi Lusitani ex Ptolemæo sunt?
Qualis & illa? „ & circa Tagum Vettones, si
circa Tagum, non ergo ii sunt, qui Durio inter-
fluente ab Asturibus dirimuntur, quique ab
eodem ipso Plinio in Citeriori Hispania juxta
Vaccæos collocantur. Si vero ii sunt, minus
apte dictum est, „ & circa Tagum Vettones „
cum magis ex re, & æque breviter dici po-
tuisset „ & a Tago ad Durium Vettones. „
Sed tunc quinam illi essent Vectones non Lu-
sitani, ab Asturia, anne Durio determinati?
Paulo expressius rem indagemus, eruamusque,
qui sint isti post Vaccæos Durio ab
Asturibus determinati. Percurrat qui velit,
in

in Hispániæ pictura Durii cursum, usque ex Numantia Pelendonum urbe, per Arevacos, & eorum urbéis Uxamam, Saguntiam, Cluniam, & reliquas a Plinio commemoratas. Tum ubi se Areva eorum nominis causa, & origo, Durio miscet. Deinde a Pisoraca fluvio Vaccæos, eorumque civitates Pallantiam, Caucam, & illis a Ptolemæo tributas Pintiam, & Sarabrim, & Senticam. Quarum Senticam, quæ Zamora existimatur, vicina fluminis angulo est, ubi Estulam, fluvium Asturum, Durius excipit, juxta Mirandam, cujus in Lusitaniæ descriptione meminimus.

Vectones modo istos iis conterminos, ac Durio ab Asturibus determinatos quæramus. Nulli apparent, nisi qui ab illo, quem dixi, Durii angulo introrsus cuneato, per meridianum Durii latus ad Carpetanos porriguntur. Siquidem ii a Mirandensibus, qui olim in Asturum validæ gentis ditione fuere, fluvio medio secernuntur. Atqui hi sunt, quos Ptolemæus maxime Orientaleis Lusitanorum dixit, in quibus Salmanticam, Obilam, & Carperam posuit, ut tractus, per quem meat in Durium Tormis, qui Salmanticam alluit, Vettonum sit, Vaccæis uti ostendimus finitimorum.

Hi

Hi etiam, qui & a Strabone, & a Plinio in Hispania citeriori nominantur. Sed hi quid ad Vettones Plinii circa Tagum, interstitio clx. milium passuum, quæ a Durii juxta Vaccæos ripa ad Tagum numerantur? Eo usque Vettones extendebantur, inquiet aliquis. Non omnino id præter rationem. Strabo enim Tagi narrans originem, ait. „ Ex Celtiberis autem „ originem habens, per Vettones, & „ Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem „ labitur occasum aliquantisper, spatio pari „ ab Ana, & Bæti fluviis distans. „ Sed Ptolemæus impedimento est, qui quum Vettonum suorum urbeis, Salmanticam, Obilam, & Caperam, ut has solas exempli gratia nominem, diligenter recensuerit, inde ad Tagum, immo etiam ad Anam, ingentem quasi lacunam intermediam, non jam Vettonibus, sed Lusitanis proprie ita vocatis opplevit, Caurio, Norba, Colarno, circa Tagum, aut non longe ab eo sitis, & Emerita ipsa Vettonum, ut dicam postea, metropoli nominatis.

Quid ergo dux ne istæ sunt gentes, altera Lusitana, altera nequaquam, sed ad Citeriorem pertinens Hispaniam, ambæ nominis similitudine congruentes, an tantum una?

Duas esse asseverare ego non audeo , sed auctorum varietate , & unius in scriptura literæ differentia , certe apparet. Omitto Strabonem , cujus in hoc nomine codices mire ludunt , ipsius ne , an scribarum culpa nescio. Modo enim sunt Ovettones , modo Uvettones , modo Ovetiones. Latinorum codices expendamus. Utrobique enim per CT nomen gentis hujus apud Plinium scribitur , quum de citeriori loquitur provincia. Sic apud Cæsarem commentario superius citato. Sic apud Livium in quinto quartæ decadis libro , ubi M. Fulvium cum iis atque Vaccæis , & Celtiberis refert dimicasse. Apud Lucanum similiter , atque Silium , quorum verba mox referam. At isti Lusitanix circa Tagum Vettones geminato TT scribuntur , ut apud ipsum Plinium ibidem liquet , & in multis faxeis inscriptionibus inveni , quarum duas in libello ad Kebedium Toletanum Canonicum nuper posui , nec pigebit modo repetere , etiamsi nimium videatur , quandoquidem hic locus maxime id exposcere mihi videtur. Eboræ ingens in ædibus meis cippus ita habet.

L. VOCONIO. L. F.
 QVIR. PAVLLO.
 AED. Q. II. VIR. VI.
 FLAM. ROM. DI-
 VOR. ET. AVGG.
 PRAEF. COH. I.
 LVSIT. ET. COH. I.
 VETTONVM.

Idest.

*Lucio Voconio Lucii filio Quirina Paullo
 Aedili Quaestori Duumviro Sexto Flamini Ro-
 mae Divorum, & Augustorum Praefecto cohor-
 tis primae Lusitanorum, & cohortis primae Vet-
 tonum.*

Emeritae autem in domo Petri Mexiae,
 Sic.

P. AELIO. VITALI
 AVG. LIB. TABVL.
 PROVINC. LVSI-
 TANIAE. ET VET-
 TONIAE. STEPHA-
 NVS. LIB. ET HE-
 RES. PATRONO.
 FECIT.

Hoc est.

Publio Ælio Vitali Augusti liberto, tabulario provinciae Lusitaniae, & Vettoniae, Stephanus libertus, & hæres patrono fecit.

Sagunti in cænobio Sanctæ Trinitatis.

SERGIAE. M. F. PE-
REGRINAE. M. SER-
GIVS VETTO. AMI-
TAE.

Hoc est.

Sergiae Marci filiae peregrinae, Marcus Sergius Vetto amita.

In pago Oliva ex ruinis Caperensibus.

L. PVBLICIVS. L. F.
PAP. THIAMVS. E-
MERIT. AN. XXVII.
H. S. E. S. T. T. L.
CAECILIVS VET-
TO. SODALI CIP-
PVM. D. S. D.

Hoc

Hoc est.

Lucius Publicius, Lucii filius Papiria Thiamus Emeritensis annorum viginti septem hic situs est. Sit tibi terra levis. Cæcilius Vetto sodali cippum de suo dedicavit.

In eodem pago alius lapis.

L. DOMITIUS T. F.
GAL. VETTO OTO-
BESANI H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIUS
FORTVNAT. PA-
TRONO. D. S. F.

Hoc est

Lucius Domitius Titi filius Galeria Vetto Otobesani hic situs est, sit tibi terra levis. Domitius Fortunatus patrono de suo fecit.

Ptolemæus etiam duplici TT hos Lusitanos Vettonas scribit Ovettonas. Est & alia differentia. Nam illi Vectones citerioris provinciæ mediam syllabam productam habent. ut ostendunt duo summi poetæ Lucanus, & Silius ille Pharsaliæ, libro quarto, ita canens.

His

*His præter Latias acies, erat impigir Astur,
Vectōnesque leves, profugique a gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.*

Hic autem libro decimo sexto de Peloro ca-
quo in hunc modum.

*. Campis.
Vectōnum eductum genitrix effuderat Harpe.*

Vettones vero Lusitani, juncti Turdulis
ad Tagum, ac duplici TT scripti, eandem
syllabam brevem habere comperiuntur, ex
ipso Vettoniæ nomine, apud Prudentium in
Diva Eulalia, clara colonia Vettoniæ. Cum
quo facit & Sammonicus Serenus, de Vetto-
nica herba, quam a Vettonibus inventam in
Hispania dicit Plinius.

Vettonicæ mansus siccabit lumina succus.

Dioscorides Bettonicam appellatam a Ro-
manis ait, quum Kestron appellent Græci.
Brevem itaque syllabam eam comperimus.
Unde colligi videtur, gentem aliam esse Vet-
tones, aliam Vectones. Quæ si opinio reci-
pitur,

pitur , integra manebit quum Cæsaris , tum Strabonis , tum etiam Plinii auctoritas Vectones a Lusitania separantium. Scriptura tamen Straboniani codicis emendanda erit , ut ubi Ovettones , vel Uvettones , vel Ovetiones , scriptum est , reponatur Vectones. Verum vacillabit tunc Ptolemæi descriptio , qui Vettes cum Vectonibus , nominum similitudine , videbitur confundisse , terminumque Lusitaniæ Orientalem partibus novem cum semisse , & quadraginta , & una , ac fere besse definiens , hoc est , per Sarabrin Vaccæorum urbem , quam Taurum nostræ ætatis docti existimant , ducta linea usque ad Metallinense oppidum , olim coloniam , paulove supra. Sin vero opinio , uti nova , explodatur , doceat me aliquis , quinam sint Vettes , Durio ab Asturia determinati apud Plinium , & qui ab Oriente una cum Carpetanis , Vaccæis , & Callæcis Lusitaniæ cingant , apud Strabonem , & quor Ptolemæus Vettes circa Tagum omisis , illorum tantum , qui Durio ab Asturia distantur , & usque ad Caperam sunt , mentionem fecerit.

Si ab ea perplexitate extricari possemus , diffusis partim per citeriorem Hispaniam jux-

ta Carpetanos, & Vaccæos Vettonibus, Durium ex adverfo Asturum adcolentibus, partim circa Tagum juxta Turdulos, aut ita suppressis Turdulis, ut Vettonum excelleret nomen usque ad Anam, unde Emerita Vettonum clara colonia, a sanctissimo, eodemque doctissimo Prudentio vocata sit, juberem equidem omnes Cæsaris, Livii, Strabonis, Lucani, Sili, ac Plinii emendare locos, in quibus per literas CT scripti sunt, & ad duplex TT omneis reducerem, & illos qui ab Alturibus Durio secernuntur, Lusitania cum Plinio excluderem, terminumque Lusitaniæ Orientalem non tam intus ad citeriorem Hispaniam limitarem, sed a Durii secundo flexu, quem supra ad Fraxinum notavi, hoc est, a loco ubi Tormis Salmanticensium fluvius in Durium se condit, & amnis recto jam alveo, hodiernam Lusitaniam ingreditur, eamque dividit a Callæcis Bracaris, ut auctor est Plinius, inde per Rodericopolin, Placentiam, & Castra Julia ad Metallinense oppidum; paulove supra, lineam dirigerem.

Quod autem ad syllabæ mensuram attinet, aut Prudentio, Serenoque minus fiderem, aut, si injurium hoc est, ancipitem eam dicerem,

rem , ut permultas observarunt grammatici apud poetas, quod instituti nostri modo non est. Hæreremus tamen rursus propter Ptolemæum , qui longius , ac penitius a septentrionali capite Lusitaniam extendit , Plinio homine Romano, cui non credere durum est, aperte reclamante.

Usque adeo verum est , quod ipse ait Plinius in fine primi capitis libri tertii , alibi , , mutato provinciarum modo , alibi aliis ali- , , unde exordium mensuræ capientibus factum , , esse, ut nulli duo concinant. , , Concludamus igitur , Vettones , vel alios esse a Vætonibus, vel si iidem sunt, quod magis probamus, per geminum TT debere scribi , nec omneis ad Lusitaniam pertinere , sed magnam eorum partem per citerioris Hispaniæ finitimos Carpetanos, atque Vaccæos ad Astures usque diffundi , quo illos a Lusitania sejungunt Strabo, atque Plinius , licet non sejungit Ptolemæus : partem alteram Lusitanis cohæsisse , protenso etiam usque ad Anam nomine , & cum cæteris Lusitanis provinciam unam coluisse : novissime tandem per se provinciam effecisse Vettoniam , cujus caput , ac metropolis esset Augusta Emerita , alioqui in Turdulis sita ,
unde

unde eam facer Prudentius claram Vettoniæ coloniam appellarit, cum tamen eandem alibi, diversa respiciens tempora, Lusitanorum caput oppidorum dixerit. Factam vero Vettoniam per se provinciam, ex eoque tempore cœpisse Vettoniam, & Vettōnes separatim a Lusitanis scribi, in libello ad Kebedium nuper ostendimus, & ex inscriptionibus paulo ante relatis comprobatur.

DE BARBARIIS.

Longe minus negotii nobis exhibebunt Barbarii, cum propter obscuritatem gentis, tum propter situm, & eorum sedes ambiguitate nulla confusas, a promontorio ex ipforum nomine vocato, usque ad finem Olisiponensem. Sed de promontorio postea. De nomine propter novitatem disquiram aliquantulum. Mihi nonnumquam subiit cogitare, cur mons, quem Rabidam vocamus, Barbarius dicatur, & populi circa eum Barbarii, omissa Floriani Campensis ignominiosæ appellationis fabula, ad morum asperitatem denominationem torquentis. Mei autem instituti non est historias per figmenta concinnare.

re. Neque enim Barbari vocantur, sed Barbarii, ut docet Strabo libro tertio de stanno loquens, quod generari dicit in Barbariis supra Lusitanos, & in Cassiteriis insulis, & é Britannis Massiliam deferri, & eodem libro promontorium Barbarium nominat, quo etiam nomine Ptolemæus utitur.

A Barbaro autem, quum ad ingenium refertur, Barbaricus, non Barbarius dirivatur. Veni igitur in hanc cogitationem. Montis hujus omnes rupes jaspideæ sunt, inveniunturque inter eas Jaspides albi, purpurei, virides, varii, ac multicolores, splendore mirabili. Cæduntur inde columnæ, postes, & similia, quæ ubi accedit politio translucent intantum, ut speculorum vicem & præbeant, & vincant. At vero terrenum laudatissimo abundat cocco, Emeritenfi, quod laudat Plinius, nullo modo cedente. Ex quo tingunt infectores vestem, quam scarlatam, vel granam nostri homines appellant, videlicet a granis, quæ in fruticetis toto eo tractu innascuntur, sicut vèteres a vermiculo in iisdem granis innato blattæ simili, vermiculatam vestem dixere, quam recentiores blatteam, coccineam, vel purpuream volentes significare, etfi

etsi hæ distinctionem capiunt.

Nam purpurea proprie ex sanguine purpurarum, conchiliorumve fit. Coccinea vero ex ipso, quod dixi, cocco. Heinc Suetonius in Neronis luxuriam invecus, *aureo reti, & funibus purpura, coccoque nexis piscatum* eum criminatur. Quod recentiori verbo *blatteis funibus* dixit Eutropius, multumque usi sunt ea voce illius ævi scriptores, ac propter eminentis coloris in utrisque similitudinem, coeperunt ista confundi. Ostendam hoc ex Sardonio Appollinari, non contemnendo poeta, in hoc Anacreontico monstrose depravato, nostraque opera, sicut cætera ejus auctoris scripta, restituto.

Rutilum thoreuma bisso
Rutilusque ferte blattas,
Recoquente quas abeno
Melibæa fucat unda,
Opulentet ut meraco
Bibulum colore vellus,
Peregrina det supellex
Ctesiphontis, & Niphatis
Fuga texta, Belluasque
Rapidas, vacante panno,
Acuit quibus furorem

Be-

*Bene ficta plaga cocco,
 Faculoque ceu forante
 Cruor incruentus exit.*

In quibus carminibus aperte confundit blattam, purpuram, & coccum. Melibœa namque purpura ex conchis est, ut ostendit Lucretius lib. 2.

*Jam tibi Barbaricæ vestes, Melibœaque fulgens
 Purpura, Thessalico concharum testâ colore.*

Ubi etiam advertendum, quas vestes barbaricas dixit Lucretius, peregrinam supellectilem dixisse Apollinarem. Redeamus jam ad institutum. Vestium purpura, cocco, vermiculo, quæ a barbaris terris, id est peregrinis, adlata erant, infectores, Barbaricarii appellari cœperunt, ut patet C. de excusationibus artificum, & de Palatinis sac. larg. quod etiam annotavit Alciatus in tres posteriores libros codicis. Marianus Scotus in tit. Magistri officiorum, & fabricæ, Barbarios eos vocat.

Etenim isthæc nomina in *arius* finita, hominum fere officia significant, *Sagarius*, *Ciligiarius*, *Limbolarius*, & quæ multa alia, apud,

apud Plautum in Aulularia bonus ille Megadorus enumerat. Sic *Barbaricarius*, & *Barbarius*, ad harum rerum officinas, opificesque pertinent. Populi itaque isti, de quibus loquimur, Barbarii appellantur. Cogitabam igitur si forte a cocco, quod in magna multitudine colligerent, venderentque negociatoribus Romam eam mercem convectoris, aut forte ipsi baphicæ gnari tingerent, Barbarii fuerint nuncupati. Verum hæc hariolando. Quare huic meæ conjecturæ addici lectores neque postulo, neque parteis suscepi meo periculo istiusmodi appellationum causas, originesve tradendi.

DE PÆSURIS, AUT PÆSURIBUS.

I Gnobiles, & obscuri sunt Pæsuri, ab unoque auctorum omnium Plinio memorati. Late paterent, an terminis angustis concluderentur æque ignotum. In nobilissimo illo super Tagum ponte ad Vettoniæ oppidum Alcantaram, inter cætera provinciæ Lusitaniæ municipia, quæ stipem ad pontem conficiendum contulisse memoriæ proditum ibi est, Pæsures ultimi recensentur. Quo sane intelli-

telligimus, non longe eos inde esse discretos, simulque emendandum eorum in codicibus Plinianis nomen a secunda in tertiam inflexionem. De inscriptione vero pontis hujus, quum urbeis enarrabimus, tunc agemus.

DE TURDULIS VETERIBUS.

Contra autem Turduli veteres valde celebres, & parentes omnium Turdulorum, qui ulterioris Hispaniæ maximam partem suo nomine repleverunt. Ab iis enim prodiisse quasi examina, Turdulos, & in Bætica, & juxta Anam, forsitan & Turdetanos. Indicio est ipsum veterum cognomentum: quum enim veteres isti sint, reliquos omnes recentiores esse oportet. Eorum regionem Plinius a Durio dextrorsus Oceanum versus designat; sinistrorsus vero ex dictis superiori capite, Pæsures Turdulis subjunctos ab Plinio incolere existimamus. Pomponius, cui in Hispaniæ rebus multum est merito tribuendum, a Tagi ostio ad Durium eos extendit. „ Ab iis, „ (inquit) promontoriis ad illam partem, quæ „ recessit, ingens flexus aperitur, in eoque „ sunt Turduli veteres, Turdulorumque op-
„ pida.

„ pida. Amnes autem Munda , in medium
 „ fere ultimi promontorii latus effluens , &
 „ radices ejusdem abluens Durius. „

QUALIS GENS LUSITANI.

EXplicavimus summatim Lusitaniam tri-
 plici terminorum differentia : a quibus-
 que populis ante Gothorum inlusionem , de
 quibus postea , possessa olim sit , dictum satis.
 Exigit ordo , ut qualisnam fuerit ea gens ,
 quibusve moribus , indicemus. Et quidem
 gentem esse fortem ; ut nostra tempora non
 præoccupemus , antiqui scriptores non tacue-
 re. Diodorus Siculus *omnium Celtiberorum*
fortissimos esse Lusitanos asseruit. Quo loco , ut
 obiter dicamus , aut legendum , *omnium Ibe-*
rerum , aut Diodorus Iberos omnes Celtibe-
 ros appellasse , minus apte est existimandus.
 Sed cum statim Lusitanos galeam , ensisque
 ferre Celtiberorum more dixerit , absque du-
 bio a Celtiberis eos separat.

Quare magis placet , ut lectio emendetur ,
 legaturque *omnium Iberorum*. Ceterum ad
 fortitudinem pertinet , quod Strabo ait , *Lusi-*
tanium annis plurimis Romanorum armis op-
pugna-

pugnatam. Fortitudinem quoque arguit conf-
tans, ac gravissimum Decio Bruto Cinanien-
sium responsum, quod affert libro sexto Va-
lerius, neque sine animi quodam exulcerati,
& forte ex invidia, dolore. *Melius*, inquit, *si-
ne dubio homines nostri sanguinis hæc dixissent,
quam audissent.* Ursit tamen veritas scripto-
rem ita concludere. Sed illos quidem natura
in hujus gravitatis vestigia deduxit.

Nec ad fortitudinem non pertinet, quod
idem Valerius titulo *de vafre dictis*, aut *fa-
ctis* commemorat,, Non potuisse Sertorium
,, Lusitanos oratione flectere, ne cum univer-
,, sa Romanorum acie vellent configere, do-
,, nec vellendis equorum duorum caudis no-
,, tissimum illud exemplum oculis miranti-
,, um objecit., Vocet Valerius suo libito
gentem barbaram, asperam, regi difficilem;
his opprobriis parum disciplinæ militaris pe-
ritos Lusitanos arguerit; imbellis, aut igna-
vos animos iis minime fuisse eadem illa nar-
ratione palam prædicat. Multa Livius tertia,
quarta, & quinta decadibus prælia cum Lu-
sitaniis varia fortuna commissa refert. Quan-
quam suspecta scriptorum Romanorum cen-
seri fides merito possit. Fere enim elevant,

& attenuant barbarorum , ficuti aiunt , res gestas , suas augent etiam immodice vitio fortasse priorum.

Diferte Strabo Polybium notavit lib. 3. quod trecentas Celtiberorum urbeis in Tiberii Grachi gratiam subverfas ab illo memorizæ prodiderit. ,, Nam Imperatores (inquit) ,, & rerum gestarum scriptores , ut ornatiora ,, efficiant negotia , ad hoc mentiendi genus ,, feruntur. ,, Antiatem Valerium non semel ipse Livius perstringit , ut in numero augendo intemperantem , atque immodicum , & præcipue circa finem libri sexti tertiæ decadis ,, adeo nullus (inquiens) mentiendi modus est. ,, Ex quo cum pleraque desumpserit , non mirum si fallat similiter.

Expendatur (ut unum hoc argumentum verbi causa referam) Publii Cornelii Cneii filii Scipionis Proprætoris pugna cum Lusitanis , qui devastata ulteriori Hispania onusti præda domum redibant , narrata in initio quinti libri quartæ decadis. Ejus ipsius verba recensebo.

,, Prætor hæc gesserat Scipio. Idem Pro-
 ,, prætor Lusitanos , devastata ulteriori pro-
 ,, vincia , cum ingenti præda domum rede-
 unteis

„unteis in ipso itinere adgressus , ab hora
„tertia diei ad octavam incerto eventu pug-
„navit , numero militum impar , superior a-
„liis. Nam & acie frequenti armatis , ad
„longum , & impeditum turba pecorum ag-
„men , & recenti milite adversus fessos lon-
„go itinere concurrerat. Tertia namque vi-
„gilia exierant hostes. Huic nocturno itinere
„tri tres diurnæ horæ adcefferant , nec ulla
„data quiete laborem viæ prælium excepe-
„rat. Itaque princio pugnae vigoris aliquid
„in corporibus , animisque fuit. Et turbave-
„rant primo Romanos , deinde æquata pau-
„lisper pugna est. In hoc discrimine ludōs
„Jovi , si vi fudisset , cecidissetque hosteis ,
„Proprætor vovit. Tandem gradum acrius
„intulere Romani , cessitque Lusitanus : de-
„inde prorsus terga dedit. Et cum institis-
„sent fugientibus victores , ad xii. millia hos-
„tium sunt cæsa , capti quingenti quadragin-
„ta , omnes ferme equites , & signa mili-
„taria capta centum triginta quatuor. De
„exercitu Romano septuaginta & tres amis-
„si. ,

Cui enim, Livi, disertissime suspectum non sit, in prælio continentium horarum quinque

incerto eventu , in quo primo turbatos fuisse ait Romanos , deinde paulisper æquatam pugnam , Proprætoremque in eo discrimine ludos vovisse Jovi , quod sane solent ii , qui de victoria plane desperant ; duodecim Lusitanorum cecidisse millia , captos quingentos quadraginta , omneis ferme equites ; de Romano vero exercitu tantum amissos treis & septuaginta ? Adgressus , inquis , est Proprætor armorum frequenti acie longum , & impeditum turba pecorum agmen , recenti milite fessos longo itinere , adcipimus , ut merito credantur Romani Lusitanorum multa millia cecidisse. Sed in duodecim millium clade , solos treis & septuaginta amisisse Romanos , nescio an persuadeas.

Quid enim Romanos turbavit ? Quid est post quinque horarum spatium incerto eventu paulisper æquatam fuisse pugnam ? Ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit Romanus , deinde æquata paulisper pugna est.

Si tam illæsi in prælio erant Romani , si tam obtusis gladiis , & exhausto vigore Lusitani , cur horis continentibus quinque incertus fuit eventus ? An non quia cædebant , & cæde-

cædebantur? Quid sibi vult æquatam fuisse pugnam, nisi eatenus inferiores fuisse Romanos? & persuadebis in tanto discrimine, quam Lusitanorum duodecim millia cæsa fuerint, solos treis, & septuaginta de Romano exercitu fuisse amissos?

Sed bene quod itinere longo fessos, & de tertia vigilia eggressos, prædaque longo agmine impeditos, confessus es, parum alioqui fidei habiturus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armeniis, & ventosi Tigranis exercitu, sed cum Lusitanis assuetis pugnare contra Romanos, quorum forti opera usus fuerat Hannibal, non modo in Hispania, sed in ipsa etiam Italia, quique Lucii Æmilii Pauli Proprætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cæsis uno prælio sex Romanorum millibus, cæteris intra vallum compulsi, ac ægre cæstra defendentibus, ac tandem admodum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem testatur Livius decadis quartæ libro 7. Ubi etiam advertant lectores, quam religiose Romanorum fugam scriptor facundissimus obumbret. „ Admodum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos „ memorans.

Oro-

Orosius certe , L. Æmilium cum uni-
 ,, verso exercitu cæsum interiisse dicit ,, li-
 bro 4. cap. 20. de quo alibi diffusius , & cap.
 21. ,, Sergium Galbam Prætorem a Lusita-
 ,, nis magno prælio victum , universo exer-
 ,, citu amisso , cum paucis vix elaplum eva-
 ,, sisse ,, narrat. Ex qua ignominia quum se
 postea ulcisci Galba statuisset , Lusitanos qui
 citra Tagum habitabant , sponte sua se de-
 dentes ad colloquium vocavit , simulans de
 eorum se commodis acturum. Sed circumpo-
 sitis militibus , inermeis , atque incautos per
 scelus maximum omneis profligavit. ,, Quæ
 ,, res (inquit Orosius) postea universæ His-
 ,, panix propter Romanorum perfidiam cau-
 ,, sa maximi tumultus fuit. ,,

,, Trium Lusitanix civitatum convocato
 ,, populo (ut scribit Valerius Maximus libro
 ,, nono titulo de perfidia) novem millia , in
 ,, quibus flos juventutis consistebat , partim
 ,, trucidavit , partim vendidit. ,,

Accusavit acriter M. Cato Sergium Gal-
 bam pro interfectis contra interpositam fi-
 dem Lusitanis , ut testatur in Bruto M. Tul-
 lius , & obiter in divinatione , quod explicat
 latiuscule Asconius Pædianus , & Livii epito-
 me

me libro quadragésimo nono , & idem Valerius Maximus libro octavo capite primo.

Nonagesimum autem ætatis annum agebat Cato, quum Galbam accusavit , teste Livio , decadis quartæ libro nono.

Ab Orofio non discedamus. Is ex Claudio narrat trecentos Lusitanos cum mille Romanis pugnam commisisse , in qua septuaginta Lusitani , Romani autem trecentum viginti ceciderint. Quumque victores sparsi jam , atque securi abiissent , unusque ex illis longe a ceteris segregatus maneret , a circumfufis equitibus pedes ipse est deprehensus : ille tamen unius eorum equo lancea perfollo , ipsius equitis uno gladii ictu caput defecuit. Quo facto ita omneis metu percussit , ut prospectantibus cunctis ipse contemptius , atque ociosius abscederet.

Suppeterent nobis similia fortitudinis exempla , si modestius sua extullissent Romani. Nos autem cum rerum nostrarum scriptores alios non habeamus , ex iis sive æquis , sive iniquis cogimur accipere , quantum illis prodere de nobis fuit libitum. Nonnunquam tamen veritas excidit imprudentibus.

„ A Gallis , & a Lusitanis Romanos per
„ arma

„ arma graviter vexatos „ ait Julius obsequens cap. decimo quinto de prodigiis , & cap. 40. „ A Lusitanis exercitum Romanum „ cæsum. „ Florus lib. 2. cap. 17. „ Tota „ certaminum moles cum Lusitanis fuit , & „ Numantinis, neque immerito , quippe solis gentium duces contigerunt. „ Ex quibus verbis perspicuum fit , duces magnum ad victoriam afferre momentum : quos cum semper haberent Romani, non mirum, si turbam hominum, sine duce incompositam vincerent,

At quoties duces contingebant militaris rei non ignari, non tantum se jactabant Romani. Esto judicium vel Lusitanis Viriatus, si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus, ut idem scribit Florus, vel Sertorius. Facet est Justinus libro ultimo. „ In tanta seculorum serie nullus illis dux magnus præter „ Viriatum fuit, qui annos decem varia victoria Romanos fatigavit. Adeo feris, quam „ hominibus propria sunt ingenia. „ Quæso te, Justine, cur feris quam hominibus propria dicis nostrorum ingenia? Quia annos decem Romanos varia fatigaverunt? Quid? Romanorum, quum Lusitanos variis fatigabant

bant victoriis, ingenia diis credo, quam hominibus propria existimares. Est ne, an minime, quod superius dixi, Latinos scriptores semper, utut potuerunt, nostra detrectasse? Sed de fortitudine isthæc sufficiant.

Mores Strabo, qualeis suo tempore acceperat, diligenter annotavit, neque tunc quidem malos, neque modo nobis erubescendos; quorum multi cum religione mutati sunt, multi etiam perseverant. Ex iis exponam aliquos.

Quod *insidiatores* eos dixit, nemo in peiorem partem accipiat. Militare enim vocabulum est, ut admonuit Julius Pollux capite decimo. Cicero ea re Q. Fabium Maximum laudat libro de officiis primo. Callidum Annibalem ex gente Poenorum, ex nostris ducibus Q. Maximum, accepimus facile cælare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostium consilia. Quod ad Lusitanos attinet, Dion Herminii montis incolæ Cæsari insidias parasse ait.

„Pugio lateri adhæret. „Pugionum usus Hispaniæ antiquissimus, qui me puero in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad ficas, quibus etiam impuberes ante ni-

mis properum ensium usum sæpe in suam
perniciem, & parentum orbitatem armantur.

„ Unusquisque plura fert jacula. „ Cal-
laicorum, & Bracarorum etiam nunc pleri-
que ex plebe id servant, quum ad agros egre-
diuntur, bina ferentes jacula, & quidem a-
mentata.

„ Quidam utuntur & hastilibus. „ Trans-
taganorum mos hic est, etiam pedibus eun-
tium, lanceas sane longas extra urbem ges-
tare. Equitibus habiliores sunt.

„ Aquæ potores. „ Id ad nostrarum æta-
tem etiam magna ex parte durat, præsertim
inter nobiles. Certe pueri citra pubertatem
abstemii generatim sunt. Regibus, ac Prin-
cipibus nostris solemnis est vini abstinentia.

Cæterum „ Spartano ritu degere Lusita-
„ nos, & Græco more Hecatombas facere,
„ gymnica certamina exercere „ Quæque se-
quuntur, omnia eo pertinent, ut Græcam Lu-
sitianorum originem ostendant. Cætera pos-
sunt, qui velint, ex ipso Strabone petere.

„ Levi armatura uti Lusitanos „ primo
belli civilis commentario Cæsar asserit. Gra-
viores, & quæ panoplia vocatur, a Roma-
nis, Gallis, atque Germanis accepere. Ce-

tra-

tratos pugnare pedites, & Cæsar, Livius, & Silius, & plerique alii attestantur.

Prosequamur & illam Callecix partem, quam adnexam Lusitaniæ supra memoravimus, videlicet Bracaros ab urbe gentis capite nominatos. Vetus to hi nomine Gronii dicebantur Pomponio, Plinioque. Quamquam in Plinio emendata jam lectio est, & pro Groniis substituti Gravii ex Silio libro primo.

*Quique super Graviros lucenteis voluit arenas.
Infernæ populis referens oblivia Lethes.*

Et libro tertio

*Et quos nunc Graviros, violato nomine Graium.
Oenææ misere domus.*

Plinius quadrifariam partitur in Helenos, Graviros, Leunos, Seurbos. Adhuc minutius Ptolemæus, in Turdulos, Nemetatos, Cœletinos, Bibalos, Limicos, Gruiros, quos alii Graviros, Luangos, Quarquernos, Lubænos, & Narbasos. Sed hæc potius civitatum sunt nomina, ut est Aquis Flaviis in columna, de qua suo loco, ubi legitur.

CIVITATES DECEM
 AQVIFLAVIENSES. AO-
 BRIGENS. BIBALI. COE-
 LERINI. EQVAESIL. IN-
 TERAMICI. LIMICI.
 AEBISOC. QVARQVERN.
 TAMACANI.

Hoc est.

Civitates decem, Aquiflavienses, Aobrigenses, Bibali, Cælerini, Equæsilici, Interamici, Limici, Æbisoci, Quarquerni, Tamacani.

Pomponius vero uno nomine Gronios, seu potius Gravios complexus est. Addit Justinus Amphilocho Græcæ originis. Strabo Hellenas, & Amphilocho; & Græcorum sobolis omnia dixit Plinius. Nam præter Teucrum, Telamonis filium, quem scribit Justinus ad Callæciam venisse, & genti nomen dedisse, etiam Diomedes eo delatus, Tyden urbem condidit, quam propterea Ætolam Silius cognominavit lib. 3.

Ætolaque Tyde.

Durio vicinos amni Spartano ritu degere, Strabo de Lusitanis agens, memoriæ prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos, armis,

mîs , equis , cestibus , & cursu solitos celebrare , itemque conjugia Græcanico ritu , ut absque dubio Græcam hi populi præ se ferant originem.

Liberi Patris , atque Olyssis vetustiora secula supra memoravimus. Adeoque verum est Græcæ originis multa in Hispania superesse vestigia , ut etiam linguæ complura & vocabula , & Hellenismi , & pleræque diphtongi , ipsique etiam additi nominibus articuli , eorumque usus apud nos sit , & custodiatur. Aliquando curiositatis studio , atque animi causa otio abusus , sylvam collegi vocabulorum fere quingentorum , cum sua dialectico , nobis ex Græco relictorum , quæ persequi hujus loci nequaquam est.

DE MONTIBUS.

MOntes nonnullos habet Lusitania , sed quorum mentio facienda sit , Cicum , Barbarium , Junctum , Herminium , Lunæ montem , Tapiæum , Cordibam , Alcobam , Murum , Maranum , & Juressum. Mons Cicus ab Castro Marino oppido , Anæque fluminis exitu incipiens , tamquam Mariano-
rum

rum montium appendix , Algarbii regnum fecat , & nonnullis emissis fluminibus in mare propinquum se condentibus , ad oppidum Algiazur cum fluvio ejusdem nominis in occidentalis Oceani littore deficit. De Barbario superius dictum satis.

Lunæ montem , nos Sintriæ , ab oppido appellamus , efficitque promontorium illud , quod magnum , sive Olisiponense appellant Geographi. In quujus summis rupibus templum est Sanctissimæ Dei Matri sacrum , ab indigenis maxima religione cultum , simulque cœnobium monachorum ad Divum Hieronymum vitæ institutum referentium , non tam numero , quam morum integritate suscipiendum. Ad radices montis in ipso promontorii cacumine , quo in Oceanum præcipitatur , templum olim fuit Soli , & Lunæ sacrum. Cujus modo inter littoraleis arenas ruinæ tantum extant , & cippi aliquot inscripti superstitionis antiquæ indices.

Unus sic habet

SOLI. ET LVNAE. CEST.
ACIDIUS PERENNIS LEG.
AVG. PROPR. PROVIN-
CIAE LVSITANIAE.

Hoc est.

*Soli, & Lunæ Cestius Acidius Perennis Lega-
tus Augustalis Proprætor Provinciæ Lusitaniæ.*

Alter autem sic

SOLI. AETERNO. LVNAE. PRO
AETERNITATE IMPERII. ET
SALVTE IMPE. CAI... SEPTI-
MII SEVERI. AVG. PII. ET
IMP. CAES. M. AVRELI. AN-
TONINI AVG. PII.....
..... CAES. ET IULIAE
AVG. MATRIS. CAES. DRVSVS.
VALER. COELIANVS VIATI.
VSI... AVGVSTORVM CVMV
... SVALE... NI... SVA ET
Q. IVLIVS. SATVR. Q. VAL...
ET ANTONIVS.....

Hoc

Hoc est.

Soli æterno, Lunæ pro æternitate imperii, & salute Imperatoris Cai Septimii Severi, Augusti Pii, & Imperatoris Cæsaris, Marci Aurelii Antonini Augusti Pii Cæsaris, & Juliae Augustæ Matris Cæsaris, Drusus, Valerius Cælianus & Quintus Julius Sатурninus, & Antonius

Est ibi præterea ingens alius cippus, qui habet supra triginta lineas litera minutiore. Verum injuria temporis, & adspergine maris in tantam scabritiem devenit, ut in unaquaque linea vix literæ quatuor agnoscantur. Atque hîc est locus in quo, qui sacrosanctæ vetustatis inscriptiones typis in Germania edendas curaverunt, erutas fuisse aiunt quadratas columnas treis, in quarum una vaticinium Sybillæ contineri asserunt.

VOLVENTUR SAXA LITTERIS, ET
ORDINE RECTIS.

Quod vaticinium ego fictum existimo, & treis illas quadratas columnas treis esse cippos, quos dixi, sunt enim ingentes. Valentinum vero Moranum fabulæ assertorem,

virum bonum , negotiatorem splendidum , literarum tamen latinarum rudem fuisse accipi , ut facile fuerit ab impostore quodam decipi , & novæ rei admiratione inductum suspicor voluisse Germanos suos participare.

DE MONTE TAGRO, SIVE JUNCTO.

T Agrum montem , in quo Equæ vento concipiunt Olisiponi vicinum Varro asserit. „ In foetura (inquit) res incredibilis „ est in Hispania , sed est vera , quod in Lusitania ad Oceanum , in ea regione , ubi „ est oppidum Olisipo , monte Tagro , quædam e vento , certo tempore , concipiunt „ Equæ. „ Non disputo de conceptu ex vento , re nobis modo incomperta , sed quod ad institutum meum attinet , movet mihi scrupuli , nescio quid , similitudo Tagri , & Tagi , hoc est montis , & fluvii.

Subdubitavi sæpe , referendum ne esset , quod de monte ait , ad amnem , ut pro Tagro monte , amne Tago substitueremus. Quemadmodum fecit Plinius , qui „ circa Olisiponem oppidum , & Tagum amnem , „ dixit : &

Justinus,, in Lusitania juxta fluvium Tagum,, sed duæ res impedimento sunt. Altera quod non bene diceretur , Equas concipere amne Tago: altera Collumellæ verba montem quoque nominantis , tametsi sacrum , non Tagrum. Verum quum id a Varrone acceperit ad illius lectionem revocandus utique est. Quod si quis opinetur etiam apud Varronem legendum , monte sacro non repugnarem , si montem aliquem sacrum alicubi isto in loco legeremus. Sacrum montem in Callæcia esse novimus ex Justino. Sacrum & in Lusitania, qui ejusdem nominis efficit promontorium. Sed horum uterque longissime ab Olisipone distat , quum Varro vicinum dicat. Quare non audeo lectionem ejus immutare : neque temere in notæ ejus auctoribus id faciendum censeo,

Nam quod Plinius , & Justinus *juxta amnem Tagum* dixere , non tollit , in monte , qui juxta ipsum amnem sit , idem etiam fieri, ut vere dixerint hi, *juxta amnem*, & illi, *in monte*. Cæterum montem hunc eum esse , quem Junctum adcolæ vocant, contiguumque illi Albardum, videtur liquere , ex equiferorum inibi passim multitudine per montem,

tem , quum folitarie , tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris , fed firma. Soliditas ungularum ficciffima , pernicitas mirabilis. Quare capti , ac domiti , ad perferendos labores , tam farcinæ , quam itineris , cæteris duritia , videlicet rupibus affueti , longe præftant.

Sed quanquam de conceptu ex vento difputandum a me negavi , referam tamen , quod inquirendæ rei gratia percontanti , mihi indicatum eft. Diverti abhinc feptennium apud colonum agri Beneventani , juxta Tagum : & quum ab illo quærerem ecquid de hujusmodi conceptu , aut fciret ipfe , aut ab aliis auditum meminiffet , refpondit , neque fe , neque vicinos , qui equarias haberent , de ea unquam re fuiſſe folicitos.

Tantum , ut equire foeminas animadverterent , admitti eas curare. Se tamen cum pulchram Equam haberet , cuperetque bene vendibilem in proximas nundinas efficere , ante initum , in Infula , quæ in medio Tago eft , folam incluſiſſe , ut abundantia pabuli ſaginaretur. Inviſam poſt menſes duos reperiſſe gravidam , miratumque eo quod illuc nunquam acceſſiſſet admiſſarius , eventum expe-

ctasse. Septem fere jam menses cum tullisset
uterum, enixam non quidem animal, sed con-
creti sanguinis informem materiam, abor-
tumque suspicatum.

De hac Equarum genitura aliud novi ni-
hil: miror tamen ut Virgilium, Siliumque
libro tertio taceam, Varronem doctrina tan-
ta, esse veram asseverantem, Collumellæ ha-
bitam pro notissima, Plinium constare testa-
tum, nec uno id loco referentem. Verum id
inter se agitent Physici. Nos ad susceptam
materiam revertamur.

DE MONTE HERMINIO.

H Erminium montem, & olim in episto-
la ad Emmanuelem Sofam Arruncensis
castri præfectum, virum nobilem, & erudi-
tum, & post ad Joannem Vasæum, ostendi
eum esse, in quo Alacriportus civitas, Arun-
cis, Alacretum, Marvanum, aliaque oppida
non contemnenda sita sunt. Ad cuius radi-
ces extant adhuc Meidubrigæ urbis ruinæ,
non procul a Marvano Castro, cujusque e-
ditissimum culmen supra dirutam urbem, eti-
am dum veterem appellationem retinet. Her-
minius enim mons vocatur. Ipsæ

Ipsa etiam destructa civitas a monte, cui subiecta est, Herminia vulgo dicitur, sive, ut lusitane loquar, Haraminia. Superfunt tota illa inter monteis convalle, heic turreis, illic super fluvium pontes, heic ædium nobilium strata pavimenta, etiam Asarotica, illic ductus aquæ fortanæ, parte alia parietes semidiruti, & alia veteris frequentię manifesta indicia. Fodinæ quoque plumbi, aurique, ut indigenæ aiunt, multis locis per latera montis apertæ, ut non immerito Meidubrigenses Plumbarios Plinius cognominarit. Veni in hujus loci notitiam primum ex ipso servato ad hanc diem montis nomine, conspectisque inter ruinas sepultæ urbis vestigiis. Deinde ex collatis Hircii, aut Oppii verbis in commentario belli Alexandrini, qui est civilium bellorum quartus, ubi refertur Cassius Longinus Meidubrigam oppidum, Montemque Herminium, quo Meidubrigenses confugerant, expugnasse. Eamque mihi opinionem confirmavit Antonini Pii itinerarium, tribus ab Olisipone Emeritam positis itineribus. Quorum in tertio Meidubriga lxxiii. m. pass. distat ab Emerita, hoc est, Hispanicis leucis sedecim. Tot enim modo numerantur. Sic :

Post Meidubrigam ad Septem Aras , ubi nunc Alacretum est, m. pass. xiiii. Plagiaria m. pass. xx. Emerita. m. pass. xxx. In secundo autem sic: Post Septem Aras, Budua m. pass. xii. Eratque Budua fere m. pass. xii. ab eo loco, ubi nunc oppidum est Campi Maioris , extatque eo loco sanum Virginis matris , ad Botouam appellatum , videlicet Buduæ nominis in Botouæ nomen , facili ex cognatione literarum depravatione: A Budua vero Plagiaria m. pass. viii. Inde Emerita. m. pass. xxx. Hoc ita explicandum censui, ut ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquiescat lectoris animus , nec titubet de Herminio monte, ac Meidubriga a me modo expositis , quum paulo post non parum inde remotiorem montem Herminium quoque esse ostendero.

Aio igitur nominatum , ac celebrem totâ Lusitania , Stellæ montem multis oppidis frequentem, multorum fluviorum patrem, & ubi nives deliquere, ob pabuli abundantiam, maxime pecorosum , Herminium quoque esse , neque obstare inter modo expositum , & hunc Stellam sine continuis montibus longiusculum intervallum.

Quod autem stellæ mons Herminius vocatus

catus quoque fit , patebit ex libris testamentorum , donationum , emptionum , ac venditionum Cœnobii Canonikorū Sanctæ Crucis Conimbricensis .

In quarta igitur parte libri testamentorum , instrumento primo , Comes Henricus , & Regina Therasia , Alphonſi Henrici primi Portugalix Regis parentes , ita loquuntur. „ Facimus chartam donationis , de illa hereditate nomine Sancto Romano , que est sita juxta Senam , sub monte Hermeno. „ Valde vero notum est , Senam oppidum , oppidumque Sanctum Romanum , sub Stellæ monte esse , non longe ab insigni oppido , a *Cabia Juliani* dicto , & lanifico celebri , de quo alias.

Instrumento octavo ejusdem libri , ubi agitur de hereditate Anſedi , habetur sic. „ Ego Anſedus de medietate totius nostræ hereditatis , quam habemus in villa Lagaris , in territorio Senæ , subtus monte Hermeno. „

Instrumento decimo tertio , de hereditate Joannis Garſiæ. „ De nostra terra , quam habemus in territorio Senæ subtus monte Hermeno in loco , qui dicitur Assamassa. „

Instru-

Instrumento quinto decimo de Sancta Maria de Mesquida. „ Et est (inquit) sita sub „ monte Hermeno, in partibus Senæ. „

Instrumento duodevigesimo, de hæreditate Pelagii Ariei, sic. „ De tota illa hæreditate, quam habemus in villa Sancti Romani, in loco scilicet, qui dicitur Assamassa „ subtus monte Concieiro. „ Ubi advertendum Sanctum Romanum oppidum, & vicum Assamassam sub monte Hermeno prius dicto, modo sub monte Concieiro collocari: videlicet quia Concieirus Herminii pars sit, peculiari nomine Sancto Romano, & Assamassæ imminens.

Instrumento undetrigesimo de hæreditate Sancii Vermuizii, sic est. „ De tota illa mea „ hæreditate, quam habeo in villa Pallacios, „ territorio Senæ, sub monte Hermeno. „

In secunda vero parte libri venditionum, instrumento primo, de hæreditate Menendi Pelagii, ita legitur, „ In villa, quam vocant „ Lagares, subtus montem Hermenum, in „ territorio de Sena. „

Instrumento septimo, itemque duodecimo. „ In villa Sancti Romani, & in circuitu ejus, sub monte Hermeno, discurrente „ fluvio

in fluvio Alvia, & alias sæpe.

Semperque hic mons Herminus vocatur, non autem Stellæ, quasi nomen hoc recens, nec ita pridem sit impositum. Audiui a pastoribus inditum, argumento Stellæ, in summitate cujusdam rupis ab natura effigiatae.

Hermenii montis incolas a Cæsare Lusitaniam provinciam post præturam urbis adepti expugnatos, ad hunc modum scribit Dion sub libri trigesimi septimi finem. Quujus verba, quanta potui fide ex Græco ita verti.

„ Hoc eodem tempore Faustus Syllæ filius, agonem monomachiae pro patre fecit, & populum publico convivio excepit, & lavacra, atque oleum gratis præbuit. Et hæc quidem in urbe facta sunt.

„ Cæsar autem post præturam, Lusitaniae imperium accepit. Quumque potuisset latrocinia, quæ semper apud illos erant, tollere sine magno quopiam labore, otium habere noluit. Etenim gloriæ cupidus, & Pompeio, aliisque, qui ante ipsum multum potuerant, invidens, nihil parvum animo concipiebat, sed sperabat quidpiam, & ipse tunc posse efficere, consulque statim decerni, & opera ingentia edere, quum
„ propter

„ propter alia, tum quia in Gadibus, quan-
 „ do quæsturam gessit, somnium viderat,
 „ quasi cum matre coiret, & ab interpreti-
 „ bus, ac divinis didicerat, in magna se po-
 „ tentia esse futurum. Unde & effigiem A-
 „ lexandri ibi in Herculis templo suspensam
 „ videns, suspiravit, & conquestus est, quod
 „ nullum adhuc ipse opus magnum fecisset.

„ Ex eo igitur tempore, cum liceret illi
 „ pacem habere, ut dixi, ad montem Her-
 „ minium versus est. Jussitque incolas ejus
 „ in campestria ad habitandum transire, præ-
 „ textu quidem, ne a munitis locis prodeun-
 „ tes latrocinarentur; re autem vera, quod
 „ non ignoraret, eos hoc nunquam facturos,
 „ atque ex hoc belli occasionem caperet.
 „ Quod & factum est.

„ Eos igitur ad arma venire compulit,
 „ Verum quum finitimorum quidam veriti
 „ ne etiam in ipsos impetum faceret, filios,
 „ & uxores, & alia, quæ chara, ac pretiosa
 „ habebant, ultra Durium clam exportarunt,
 „ interim dum hæc faciebant, ipse civitates
 „ illorum occupavit. Et post hæc certamine
 „ congressus cum ipsis est. Objicientibusque
 „ armenta sua, ac greges, ut in Romanos
 „ ad

„ ad prædam pecorum dissipatos incurrerent,
„ exercitum transmisit, illosque adortus de-
„ vicit.

„ Inter hæc, quum cognovisset eos, qui
„ Herminium montem habitabant, abscessif-
„ se, & sibi revertenti insidiaturos, tunc qui-
„ dem alio se contulit, rursus vero exercitum
„ in eos duxit, & quum prævaluisset, ipsos ad
„ Oceanum usque fugienteis insequutus est.
„ Postea vero quam illi continentem relin-
„ quentes in insulam quandam trajecere,
„ quum ipse naves non haberet, circa regio-
„ nem mansit, compactisque ratibus, par-
„ tem quandam exercitus adversus eos misit,
„ multos tamen ibi amisit,

„ Etenim terram quandam e regione in-
„ sulæ existentem, quum advertisset militum
„ illorum præfectus, eosque illuc adduxisset
„ perinde ac pedibus transituros, ipse postea
„ æstus reciprocantis vi coactus, & subductus
„ est, & illos deseruit. Ex illis autem alii
„ quidem egregie se ulti occubuerunt. Pu-
„ blius vero Scævius solus relictus, & scu-
„ to privatus, adhæc multis vulneribus fau-
„ cius, in aquam defiliit, ac demum ena-
„ tavit. Atque hæc quidem tunc sic evenere.

„ Postea

„ Postea vero Cæsar, a Gadibus accersitis
 „ navigiis , in insulam cum toto exercitu,
 „ transivit , ipsosque rei frumentariæ penu-
 „ ria laboranteis sine pugna ad deditiõnem
 „ compulit. Atque inde cum ad Brigantium
 „ Callæciæ civitatem præternavigasset, recto
 „ navigiorum cursu , illos , qui nondum ad
 „ id tempus classẽm viderant , exterruit , ac
 „ in potestatem redegit. „

Hoc , quod heic narrat Dion Cæsarem fi-
 nitimorum Herminii civitates invasisse , cum
 eo congruit , quod ait Suetonius „ Lusitano-
 „ rum illum quædam oppida hostiliter diri-
 „ pisse , quanquam neque imperata detre-
 „ ctarent, & portas adveniẽti patefacerent. „
 Sed quænam Herminii pars heic intelligatur,
 mihi nondum satis liquet. Nam ex pecorum
 gregibus , & armentis , quæ Romanis incolæ
 separandi exercitus gratia objiciebant , vide-
 tur significari Stellæ mons , ut ante dixi , pe-
 corosus : quamquam pars illa vergens ad Mei-
 dubrigam oppidum non parum etiam peco-
 ribus abundet.

Uxorum , filiorum , aliarumque rerum in
 pretio habitarum exportatio ultra Durium ,
 ad Stellæ montem Durio propinquiorem vi-
 detur

detur pertinere. Rursus fuga Herminienfium, & Cæsaris insequentio usque ad Oceanum, exposito priori loco monti magis conveniunt. Sed quærendum utrobique, quænam insula ista fuerit terræ contigua, ad quam sive pedibus, sive natatu profugi transire potuerint, ad quam similiter, & milites trajicere tentarint?

Non fuisse Londobrin, quujus meminit Ptolomæus, (Berlengam modo dicimus) indicio est distantia a continente non modica. Et quum alia juxta Lusitaniæ totius littus nulla nostro ævo extet, hæc de qua Dion loquitur, vel incumbenti violentius mari abrafa, deletaque est, vel certe pæninfula illa oppidi Pænisci juxta Atouguiam, erit intelligenda. Nam etiam nunc alveo quingentis passibus lato a continenti sejungitur, qui pedibus æstu cedente transitur, redeunte vero insula plane fit, neque adiri vado potest. Et forte illo seculo fuerit aliquanto maior.

Certe non importuosum esse locum, ut eo Cæsaris classis adpellere, & in salvo esse potuerit, piratæ novere. Quia una ex causa Ludovicus Athaidius, tractus ejus toparcha, vir dignus, de quo sermo longior haberetur, apud

apud Regem Joannem tertium expositis illius oræ periculis, institit, ut liceret illic sibi castrum firmissimum, operibus, propugnaculis, omnique ad arcendos piratas necessaria suppellectile munitissimum extruere. Cui hujuscemodi inscriptionem præfixit.

SECURITATI, ET MEMORIÆ.

*Emmanuelis. Lusitan. Regis. Pii. Fel. invicti
 Fil. Joannes III. Lusitan. Rex. pius fel.
 Inviectus. Castrum cum propugnaculis. ad oppidi
 Munimentum. atque ad arcendos ab ora
 Maritima Piratas. Petente, & curante
 Domino Ludovico Athaidio.
 Limitis Atougiaci toparcha.*

Eamque rem ne in historia urbium postea repeteremus, hic oblata occasione, visum est non prætermittere. Epigramma quoque in tanti viri memoriam, hoc quaecumque est, ipsi fecimus.

*Hæc infesta prius, Prædones sæpe marini
 Qui faciebatis littora, quique mare;
 Ite alio posthac, longeque faceffite portu:*

Lon-

*Longe hinc per vastum velificate salum.
Donec Athaidius nostram tutabitur oram ,
Stabit & hæc moles pulchra, superba, minax;
Piratis nullas datur hinc avertere prædas:
Nil rapere hac vobis in regione licet.*

Ac de Herminio fatis jam multa

DE TAPIÆO MONTE.

TApiæi montis nomen apud scriptorum antiquorum quempiam non legi. Inveni tamen in vita Sancti Martini Sauriensis presbyteri, scripta a Salviano alumno ejus familiari. Eam reperi in libro testamentorum, venditionumque Cænobii Canonicorum S. Crucis Conimbricensis, charta quadragesima sexta: quod adnotare volui, ut memoriam sancti viri, quæ interciderat, renovarem. Quam aliquando spero me editurum, iisdem quibus scripta est verbis, ut lectori maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi. Quod ad rem facit, de qua agimus, scriptor ille qualis qualis est, quum oppidum Saurium juxta decursum Anei fluminis in Mundam labentis pene superflua curiositate describit, ita ait:
,, Ab

„ Ab urbe Colimbrianorum decimo octavo
 „ Austrum versus, distat milliario. Ad Ori-
 „ entem sunt Tapiæi montis saxosa cacumi-
 „ na. „ Et alia, quæ sequuntur. Ex quibus
 patet Tapiæum montem esse, quem Ansidia-
 num ab oppido nominamus, & inter Rapaciale,
 & Palumbare oppida excurrit, qui-
 que a Thomario Conimbricam euntibus sa-
 xoso nimis itinere perquam molestus est.
 Quod nos in carmine ad Lupum Scintillam
 testati ita sumus,

*Sic ereptavi clivum lapidose superbum
 Ansidiane tuum, sic per sine sole molestos
 Anfractus Tapiæe tuos, vergentē senectæ
 Eger anhelavi.*

Summum montis jugum supra Rapaciale
 oppidum, adhuc, ut ab indigenis didici,
 portus Tapiæus dicitur.

DE MONTE CORDUBA.

COrduba mons in Portuensi diocesi no-
 men adhuc vulgo retinet, nisi quod rus-
 ticorum inscitia, primum concise montem
 Cor-

Cordubam cœpit appellare, postea depravatius montem Corvam. De quo, & de Basilicis in eo Salvatoris, ac Sancti Michaelis Archangeli, particularis fiet mentio in rebus, ac historia Sancti Rodesindi Episcopi, & Confessoris, quam etiam aliquando, Deo bene juvante, ex tenebris in lucem proferendam curabimus.

DE ALCOBA MONTE.

Alcoba mons ex Conimbricensi diœcesi, per Vifensem protensus, in Lamecensi, Muro monti conjungitur, nullâ re alia magis clarus, quam insigni Virginis Arocensium Parthenone, & fluviis nobilium piscium troctarum, lampetrarum, alosarumque, præter alia vulgata genera, feracissimis; quorum tamen alii in Mundam, alii in Vaccam, in Durium alii se condentes, suorum nominum interitu, dant incrementum alveis alienis.

DE MONTIBUS MARANO, JURESSO, SUAIO, ET MURO.

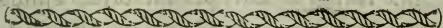
Maranum, Juressum, & Murum, adde, si placet, Suaium, ob id tantum referendos putavi, quia Bracarorum provinciam, ita mediam secant, ut pars, quæ ab iis ten-

dit ad mare , Interduriominia vocetur , de quujus regionis laudibus , fertilitate , amoenitate , ac falubritate extat opusculum lectione minime indignum. Altera vero pars , quæ ultra eos montes , Minio ab læva relicto , Orientem versus adscendit , Transmontana vulgo appellatur.

Videntur autem hi montes quasi rami esse quidam montis Vindui : cujus Florus , & Orofius meminere. Ptolomæus Vindium vocat , qui ex Pyrenæo supra Pompelonem , Cantabrorum urbem , per Victoriæ ejusdem gentis civitatem , & Geminos Astures late excurrit , donec in duo divisus cornua , altero Callaicum petit Oceanum , & Nerium promontorium : altero in meridiem flexus Bracaros , uti dictum est , difsecat ; juxta Aquas Flavias Lusitanam ingressus ditionem , ac variis subinde locis nomina quoque varia fortitur.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATIBUS
LUSITANIÆ

LIBER SECUNDUS

DE FLUMINIBUS.

ULTIS fluminibus irrigatur Lusitania. Id silentio non præteriit Strabo. *Regio*, inquit, *de qua loquimur*, *foelix est*, & *amnibus magnis*, *ac parvis irrigua*. Qui omnes ab oriente pariter disjuncti a Tago sunt, & maiori ex parte navigabiles, atque auri grumulis abundantes, e quibus Anæ, Tagi, Mundæ, Vaccæ, Durii, Avi, Limiæ, ac Minii tanta claritas est, ut in eis explicandis

operam infumere superfluum videatur, sunt tamen singulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, ut opinor, non injucunda sunt futura; veluti Anæ tanto flumini cuniculis se totum condere non semel, alicubi interstitio quadraginta millium passuum, rursusque impetu maiori renasci; potu ejus ac pastu, ingenita naturæ vi adeo grandescere pecudes, ut Ananis armentis, ac bobus, prima ex magnitudine palma, in Hispania tribuatur. Quumque piscosissimus amnis sit, pisces tamen ejus non tam jucunditate saporis, quam proceritate commendantur.

Myrtilin usque a mari subeunt alosæ, & lampetræ, sive mustellas eas, sive fluviales murænas magis conveniat appellare, ut eas appellavit Tertullianus in libro de pallio, notata Vedii Pollionis immanitate, qui damnata mancipia vivariis earum immergebat, ut murænarum suctu paulatim absumerentur. Et quidem lampetras Septimium intellexisse, indicant verba, quæ subdit. *Terrenæ bestiæ, exedentulæ, exungues, & excornes*. Marinæ siquidem murænæ, ut neque terrenæ bestiæ erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ sunt, verum dentatæ
etiam

etiam eminentius. Subeunt & Anam sub Indus Martias, usque ad jam adultam ætatem, Asturiones iusta magnitudine, sed raro maiores, quam ut bini mulum onerent clitelarium.

DISQUISITIO DE PISCE ASTURIONE.

PEto vero a lectoribus hanc veniam, ut isto novitio excellentis piscis nomine heic me usum non indignentur, quando medicorum, quorum maxime interest, & eruditorum qui de piscibus scripserunt, concertatio adhuc finem non reperit, & dissidentium mutuo sententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquiescunt.

Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur Paulus Jovius Silurum esse existimat, & sane sunt non pauca quæ fidem videntur facere, si e diverso non essent alia, quæ manifeste abrogarent. Nam cum Asturionem fateatur, maleficum neque esse, neque esse posse, quia dentibus omnino careat, sic ab natura formatus, quoniam piscibus non alatur, hoc uno ar-

gu-

gumento, suam de Siluro opinionem tueri non poterit.

Nam Silurus maleficus est, & ut scribit Plinius, libro nono, capite decimo quinto *grassatur ubique est, omne animal adpetens, & equos innatanteis sæpe demergens*. Ad hæc, hamo prehensus, morfu durissimi dentis sæpe hamum frangit, ut in nono historiæ animalium capite trigesimo septimo inquit Aristoteles. Quibus nihil alienius ab Asturione commemorari potest.

Præterea eodem loco Aristoteles Silurum fluviatilem piscem esse ait, quem sequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Quum enim de Thynnorum magnitudine esset locutus. *Sunt, inquit, & in quibusdam annibus non minores, Silurus in Nilo, Esox in Rheno, Attilus in Pado*. Et capite decimo sexto: *Fluviatilem, Silurus caniculæ exortu sideratur*. Libro quoque trigesimo secundo, capite decimo: *Siluri fluviatilis, qui & alibi quam in Nilo nascitur, carnes impositæ, &c.*

Strabo etiam libro decimo septimo Siluris abundare Nilum ostendit. Quod si quis propter Plinii verba postremo a me posita,

Si-

Siluri fluviatilis , ideo dictum existimet , quia sint & marini , qui tamen amnes adscendant , tum alios , tum etiam Nilum , id Strabo de Nilo constanter negat Aristobuli auctoritate libro decimo quinto. „ Tra-
„ dit etiam (inquit) Aristobulus nullum
„ ex marinis piscibus in Nilum recurrere ,
„ præter alosam , & mugilem , & delphi-
„ num , propter crocodilos. „ De Siluro
tanquam Nili indigena nihil dixit.

Fluviatilis ergo est. Asturiones vero pelagici , nisi quod , pinguioris pabuli gratia , dulceis petunt aquas , quibus & pinguescunt , & salsuginis deposita tristitia in obsoniis longe suaviores gustui efficiuntur.

Gulielmus Rondeletius , laborioso , & docto , de piscibus edito volumine , qui nunc Asturio est , Acipenserem Latinis fuisse contendit , Dorioni Græco auctori Onifcon dictum , Galaxiam Galeno. Sed quid respondebit Plinio , qui libro nono capite decimo septimo ait. „ Apud antiquos piscium nobilissimus habitus Acipenser , unus
„ omnium squamis ad os versis contra aquam
„ nando meat. Nullo nunc in honore est
„ quod quidem miror , cum sit rarus inven-

„ tu ,

„ tu , quidam eum Elopem vocant. „

Quid etiam Plutarcho ? Qui in libro de industria animalium , quum dixisset pisces omneis cavere , ne ventus a tergo incumbens squamas furrigat , cieatque , addidit : „ Hoc igitur commune piscium est omnium , „ Acipensere tantum excepto , secundum „ ventos & fluctus meat hic , squamæ vulsionem veritus , ut quarum commissuras „ ad hos versas habet. „ Ubi enim squamæ in Asturione ? ut de conversis ad os fileam.

Nam quod Rondeletius litem se diremisse autumat , respondens , dictum esse hoc , ab iis , qui Acipenserem eundem esse cum Elope existimarint , equidem probare non possum. Piscem hunc , cui Asturioni nomen fecerunt neoterici , aut norat Plinius , aut non norat. Plutarchum prætereamus. Non nosse , verisimile non videtur , cum esset omnium marium indigena , & amnium fere omnium , quum in Romano orbe , tum vero in ipsa Italia hospes assiduus. Si norat , & is Acipenser erat , qui poterat squamas cum non habere ignorare ? Quomodo ergo Acipenseri , non modo squamas , verum ad os versas attribuit.

Videlicet dormiens literis ista mandabat. Non norat fortasse, quoniam rarus inventu esset. Ita certe Acipenser. Admodum enim raro capi, etiam in libro de fato, Cicero testis est, ut asserit in tertio Saturnalium Macrobius. Nam nos eum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuisse Acipenserem indicant ipsiusmei verba. Etenim cum allatum ad Scipionem dixisset: *Raro*, inquit, *admodum capitur, sed est piscis, ut ferunt, in primis nobilis*. Et Plutarchus ipso in libro de Anthia sacro pisce apud Homerum, *Eratosthenes*, inquit, *Auratam videtur, Pernicemque supercilio flavente, sacrumque dicere. Multi Acipenserem. Nam & hic rarus est, & ægre capitur. Conspicitur autem circa Pamphyliam sæpe*. Martialis quoque rarum dicit:

*Ad Pallatinas Acipensem mittite mensas,
Ambrosias ornent munera rara dapes.*

Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni, vel etiam Martiali credat, raro capi eum piscem, qui Pado, qui Tyberi, ut nihil amplius dicam tam familiaris sit? Acipenser

fer autem non tantum rarus admodum, sed etiam omnino peregrinus.

In Halicutico dixit Ovidius :

Tuque peregrinis Acipenser nobilis undis.

Sed dolendum quoniam in hoc versu fragmentum ejus libelli nos destituit. Forte enim de Acipensere plenius instrueremur. Illud tamen satis est, peregrinum vocasse piscem, ut ea peregrinitatis appellatio Asturioni convenire nullo modo queat, pisci perquam domestico.

Caret squamis Acipenser, inquit Rondeletius. Hoc nunquam evincet per Plinium, neque per Nigidium Figulum naturalium rerum maximum indagatorem, ut eum honoris causa vocat apud Macrobius Serenus Sammonicus, neque per Plutarchum, neque per Macrobius, ipsumque Serenum, qui in Severi principis convivio Acipenserem crebro esitarit, & quæ de squamis ad os versis a Plinio dicta sunt, vera esse ex Nigidio confirmavit.

At ex Archestrati sententia, Athenæo referente, Galeus Rhodius idem est cum eo, qui

qui apud Romanos cum tibiis , & coronis , coronatisque ministris cœnis inferebatur , vocareturque Acipenser. Sit ita sane. Sed ostendendum erat Rondeletio , Asturionem Galeum esse Rhodium , eumque esse qui tanta pompa ad mensas deveniret. Quod ille non facit. Imo ille ipse Galeus Rhodius , potius idem esse cum Elope videtur. Nam Elopem , quem in profundo tantum Pamphylio mari pasci , nec nisi raro , ac vix capi , aiunt Columella , & Ælianus , Rhodium quoque esse ostendit ex Varrone Gellius libro septimo capite decimo sexto , ut Galeus Rhodius , & Elops Rhodius idem piscis sit , a Romanis dictus Acipenser.

Unde & Plinius Acipenserem quosdam vocasse Elopem dixit. Inter quos fuit Ap-pion Grammaticus , ut refert Athenæus.

Theodorus Gaza homo non minus Latine , quam Græce eruditus , quique Græca nomina semper Latine , quoad fieri poterat , reddere conatus est , apud Aristotelem de historia animalium libro secundo capite decimo tertio Elopem Acipenserem transtulit. De branchiis enim piscium agens Aristoteles , ita scribit : „ Aliis binæ utrinque alte-
,, ræ

„ ræ simplices , alteræ duplices , ut con-
 „ gro , & scaro. Aliis quaternæ utrinque
 „ simplices , ut Acipenferi , dentici , muræ-
 „ næ , anguillæ. „ Quod si certi essemus
 eundem cum Elope esse Acipenferem , ut
 vertit Theodorus , & multi dixere Græco-
 rum , hæc una quaternarum branchiarum
 nota , satis nobis erat , ad excludendum ab
 Acipenferis nomine Asturionem.

Etenim pro ea mole , tam exiguæ , sim-
 plices , & opertæ illi branchiæ sunt , ut bran-
 chiis carere sit potius existimandus. Naribus
 autem refrigeratur , & quam haustu collegit
 aquam , eam illo semper patentis proni oris
 foramine rejicit. Verum sit ne idem Elops
 Rhodius , vel Pamphylius , sive Galeus Rho-
 dius cum Acipensere , viderint Græci. Cer-
 te tam Elops , quam Acipenfer peregrini
 sunt. Ovidius in superius citato libello sic
 ait :

Et pretiosus Elops nostris incognitus undis.

Tuque peregrinis Acipenfer nobilis undis,

Quibus Ovidii carminibus adductus Pli-
 nius , in fine libri trigesimi secundi falli eos
 dixit , qui Elopem Acipenferem existimas-
 sent ,

sunt , quum diversi sint , licet , & hic , & ille peregrinus.

Asturio autem , ut ante dictum est , in omnibus Romani orbis fluminibus , paulo tamen maioribus , atque in Pado , ipsoque Tyberi tam frequens est , ut parum considerati fuerit hominis , quæ de Acipensere , sive Elope dicta sunt , Austurioni tribuere , & Nigidium , Ciceronem , Plutarchum , ac Plinium , illisque minores , doctos tamen , & antiquos , tam pueriliter esse hallucinatos existimare.

Acipenser igitur sit , si placet , cartilagineus , sit triangulari corpore , ut eum contendit esse Rondeletius , dummodo sit parvus , ut ait Athenæus , dummodo peregrinus , nec alibi , quam in Pamphylio , vel in Rhodio mari , & raro , ac vix captus , Asturio certe vulgarissimus piscis esse non potest. Atque hæc responsa sint Rondeletio.

Hermolaus Barbarus nobilium studiorum gloria insignis , a Paulo Cortesio sententiam rogatus , per epistolam respondit Asturionem antiquitus Hyccam fuisse Athenæi testimonio , hac adductus conjectura , quod Hycca porculum significet , & Asturio præsertim
adhuc

adhuc parvus porcelletus ab Italis nominetur, a porco, vel porculo sane per diminutionem facto nomine. Quuius opinionem Divus juvat Ambrosius, in dominica passione, cum dicit: *Gutto sive gulo porcellum amat, ut comedat.* Et in Hexamero, Judæos marinis porcis vesci dicit, quum terrestribus abstineant. Quæ conjectura non tam frigida est, quam eam Jovius existimavit.

Si tamen frigida videatur calefaciamus nos eam verbis Isidori scriptoris, neque externi, neque tanquam ignobilis contemnendi. Is Etymologiarum libro decimo secundo, Capite de piscibus, diserte, & sine ulla ambiguitate, Asturionem modo Italis vocatum, ita describit: „ Porci marini, qui vulgo vo-
„ cantur Suilli, quod dum escam quærunt,
„ more suis terram sub aquis fodiunt. Circa
„ guttur enim habent oris officium, & nisi
„ rostrum arenis immergant pastum non
„ colligunt. „

Non potuit, neque planius, neque evidentius res aperiri. Rostrum habet piscis oblongum, instar proboscidis, sub mento circa guttur foramen, magis quam os, dentes autem nullos, neque maxillas. Quare dum
pas-

pascitur rostrum limo, soloque alvei, ut immergat, necesse est, nihil alioqui comprehensurus. Eoque fit, ut cum pascitur, limi revolutio e fundo ad summam aquam pertingens indicium latentis eo loci faciat piscatoribus. Bene igitur piscem nobis expressit Isidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hispani omnes utimur. Suillos enim appellamus, si-
ve, ut mere Lusitane dicam, *Soilhos*.

Quod si de Isidori fide dubitabunt, quibus is auctor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Onisco, Galaxia, & Acipensere sententias, ne videatur absurdum, si etiam nos scrupulum doctis injiciamus, adductis duobus piscium generibus, qui Asturiones non inepte videri queant. Ex Niliacis piscibus, a Strabone primo loco numeratur Oxyrinchus, ex eo utique dictus, quod oblongum, atque acutum rostrum habeat. Talia vero esse Asturionum rostra indubitatum, nec minus certum frequentem in Nilo esse capturam.

In Danubio quoque ac Borysthene piscis capitur, quuius ita meminit Plinius libro nono, capite decimo quinto: „ Et in Danubio, „ mari extrahitur Porculo marino similli-
„ mus,

„ mus , & in Borysthene memoratur præci-
 „ pua magnitudo, nullis ossibus spinisve inter-
 „ fitis , carne prædulci. „ Emendat eum lo-
 cum Gelenius , & pro , *Mari extrahitur* , re-
 ponit *Mario extrahitur* , ut hic piscis ossibus ,
 ac spinis carens , Mario vocetur. Emendan-
 di occasionem sumpsit partim ex eo , quod
 quum illic fluviatici pisces referantur , mari-
 no locus esse non videbatur , partim quod
 hunc Itali , quibus ob falsamenta notus est ,
 Moronem adhuc semilatino appellent nomi-
 ne. Jovius inter falsamenta prædura , valde-
 que rubentia ignoti sibi piscis frustra , Moro-
 nem vocat.

Sed enim si tueri veterem lectionem veli-
 mus , intelligemus Plinium innominatum re-
 liquisse , signa autem dedisse maximæ cum
 marino Porculo similitudinis , & capi quidem
 in Danubio , ac Borysthene , verum a mari
 extrahi. A mari enim tractus Danubium , ac
 Borysthenem subit. Utro autem modo lega-
 mus non multum refert , nisi quod Gelenii
 lectio blandior est. Mari extrahitur , pro tra-
 hitur ex mari , & paulo coactior. Quanquam
 nec sic tota periodus mihi non suspecta est.
 Desidero enim Plinianæ dictionis juncturam ,

ram , & concinnitatem , quæ languida , ac dissoluta heic videtur. Quare donec alius me fœlicius locum emendet , ego ita legerem.

„ Et in Danubio Mario extrahitur , Por-
„ culo marino simillimus , & in Borysthene.
„ Memoratur præcipue magnitudo nullis of-
„ sibus , spinisue intersitis , carne prædulci. „
Hoc videlicet sensu. Præcipue memorari in
eo pisce magnitudinem sine ossibus , sine spi-
nis intersitis , carne autem prædulci. Cæte-
rum hunc pisce , sive innominatum , sive
Marionem dictum , Hermolaus in Corolla-
rio capite de Homotaricho , Antacæum exi-
stimat , sortitum nomen hoc ab amne , qui
in Mæotin ex regione Antacarum influit. Eos
pisces Delphinibus magnitudine pareis libro
decimo septimo Strabo asserit. Herodotus au-
tem libro quarto de Borysthene agens , ma-
gnitudine cetaceos , spinis carentes , & ad
saluram dicit optimos. Atqui a Borysthene ,
Phasi , & Tanai , falsamenta , ex Asturionum
ovis salitis , Caviaria vulgo dicta , & ex dor-
suali parte , quæ vocatur Schinalia , & pleu-
ras , idest , latera , & hypocælia , idest , ab-
dominis , pubisque partes , per totam Italiam
circunferri , vulgatissimum est.

Ea falsamenta , quæ ex Asturione esse omnes fatentur , Hermolaus ex Hycca , vel Hyfca , idest porculo marino constanter affirmat. Hyccam autem, sive Hyfcam Sturionem Italiæ consensu ait appellari. Considerent igitur , & expendant eruditi , num Oxyrinchus Strabonis , Mario , sive innominatus Plinii piscis , quem Antacæum Hermolaus interpretatur , ipseque Strabonis , & Herodoti Antacæus , Hycca , sive Hyfca Athenæi , & porculus , idem omnino piscis sit , Sturio , sive Asturio modo vocatus.

Verum Mario , vel innominatus Plinii piscis , sit ne idem , qui marinus Porculus , an alius illi simillimus liquido nobis non distinxit Plinius. Mihi satis est innominatum hunc , vel Marionem , sive Antacæum , sine ossibus , sine spinis , carne autem prædulci , ac simillimum marino Porculo indicari. Jam enim hinc habeo porculum marinum ossibus , ac spinis carere , & prædulci esse carne. Ist hæc Sturioni inesse qui ignorat , Asturionem neque vidit , neque gustavit.

Si vero quis objiciat Asturioni ossa quædam minime deesse , videlicet in capite , huic respondero ea nequaquam vera esse ossa , sed

callosam quandam cartilaginem, aut si senior piscis est, eaque ossa habeat duriuscula, id tam pusillum est, ut pro non ossibus merito habenda sint. Si vero idem est Mario, & Antacæus, & Porculus marinus, imo etiam si diversus est, simillimus tamen, relinquitur recte nos docuisse Isidorum.

Tot nomina, inquiet aliquis, uni pisci? Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco ante citato. Græcis enim in plerisque nominibus, uti par erit, quando aliis, atque aliis eosdem diversi appellavere tractus. In Ægypto itaque a rostri effigie Oxyrinchum dixere ad Borysthenem, & Mæotim Antacæ gentes sibi domestico Antacæo nomen fecere. Hyccam Græci, vel Hyscam maluerunt. Latini porculum, & porcum, nominis ab Isidoro reddita ratione.

Congi latissimum in Æthiopia regnum, cum suis Regibus, opera, & studio Pientissimorum Lusitanæ Regum, ab Idolorum cultu conversum est, & in Christi religione mira pietate perseverat. Per ejus medium, ut ferunt incolæ, Nili brachium ab ipsis stat in fontibus divisum, tam vasta magnitudine, ac tanto impetu, non modo fluit, verum etiam

rapitur, ut duodecim millia passuum latitudo excedat, alveo ad immensitatem profundo. In eo iidem pisces, eademque animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per Ægyptum meat, proceriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodili, & hyppopotami, & aliorum Nilo domesticorum piscium maxima toto flumine multitudo.

Asturionum quoque ingens copia, fisci tamen regii. Capitaleque est captum piscem regium ad Regem non deferri. Delatum ipse cui vult donat. Angullum ibi vocant, id est, Porcum. Differentiæ tamen causa, Angullum amazi, hoc est aquarum Porcum dicunt.

Duo hinc sumo argumenta. Alterum Nili Ægyptiaci, Oxyrinchos, Asturiones in hoc Æthiopico brachio captos mihi videri. Nam & heic, & illic, iidem Nilo familiares immeant, & nascuntur pisces, eademque reperiuntur animalia. Neque futile videri argumentum debet, quum eodem bis utatur Plinius libro quinto, capite nono. Tum circa Nili originem ex lacu Nilide, *ibi*, inquit, *pisces reperiuntur Alabetae, Coracini, Siluri, Crocodilus quoque.* Inde ob argumentum hoc

Ni-

Nili ortus creditus, tum mox, quum aliquot dierum itinere conditum, in Massæfylorum gente dicat erumpere, iisdem animalium argumentis, Nilum agnosci tradit. Quumque se rursus condiderit viginti dierum desertis, proflire tandem ad proximos Æthiopas, fonte nigri vocato. Dividi autem in ramos, ut Ægyptum præteream, indicio est, Zanaga appellatus amnis iisdem refertus animalibus, quem a Nilo defluere compertum a nostris est.

Alterum duorum, quæ me sumere dixi argumentorum, Porcorum videlicet nomen, quod illis tribuit Isidorus, Æthiopicarum gentium consensu validius confirmari. Sed ut tandem finiam, si levioribus conjecturis usi videamur, interim tamen dum veritas eruitur, arbitrato suo appellent Itali, cæteræque nationes, recenti nomine Sturiones, sive potius Asturiones, a Minio Asturiæ flumine, ut apud Clementem septimum Pont. Max. noster Michael Silvius differuit, appellemus nos porcos marinos, aut si amphibologiam timemus, quia sunt & alii porci marini, tum Plinio, tum Straboni, simpliciter appellemus Suillos, nomine a mille jam annis, & supra

Isidori ætatem , Hispaniæ nostræ peculiari , ac vernaculo. Sed de his nimis multa.

DE CALLIPODE.

CAllipodis meminit solus Ptolemæus , est-
que is qui in Cetobrigensem , ac Salaciensem sinum ingreditur , ad duodecim milia passuum supra Salaciam , onerariis navigiis , & celocibus navigabilis. Nos vulgo Sadanum appellamus. Quod nomen , ut non a fonte , vel ab origine , quasi suum detulit. Sed posteaquam Exarrama , Odivella , sancta detinentia , diversis ex locis collecta , torrentium , ac fluentorum multitudine in amnium justorum opinionem aucti , & in alveum unum confluentes , paulo supra portum Regium , suis depositis nominibus honorem illi cesserunt , Sadanus vocari cœpit , ita nomen id non longe perfert. Sed post sedecim , aut paulo amplius milliaria usurpatum amittit , Salaciensi æstuario longissimo præoccupatus. Videlicet , ne recens usurpato nomine , Deæ Salaciæ , ex qua urbi nomen , de interitu fluviorum trium superbius se jactaret.

Familiares huic flumini sunt mugiles ,
tum cephalī , tum labiones , barbi , & an-
guillæ egregio sapore. Bocæ quoque , & mi-
nores alii pisces. Atque ubi falsis intermis-
cetur undis cammarorum , pectinumque pro-
ventus ingens. Raro lampetræ in eo capiun-
tur.

DE TAGO.

TAgus in sinum Olisiponensem ingressus ,
librum pro sua dignitate poscebat pecu-
liarem. Tot enim urbes , tot valida , & opu-
lenta oppida , in sinus ambitu , & per utraf-
que amnis ripas , centum fere milium spa-
tio , tantum vetustatem colligenti , idonea
modo materia non est.

Quin & multa , quæ defluvio Strabo pro-
diderat , ad nos integra non pervenerunt. In-
dicio est , confusa verborum series : „ Dein-
„ de promontorium Barbarium , & eruptio-
„ nes Tagi , in quas recti navium cursus.
„ Sunt autem stadia decem. Hoc in loco &
„ maris infusiones ingruunt , quarum una
„ ultra stadia quadringenta extenditur a turri
„ jam dicta. Ea in parte aquantur , &c. „
Certe corruptum locum vel hoc testatur : *A*

turri jam dicta. A qua turri? Nullius enim mentio præcefferat. Et illud: *Ea in parte aquantur,* Iponlacia. Quibus restituendis locis cum impar ego sim, expectanda erunt, vel foeliciora ingenia, vel exemplaria emendatiora.

Miscetur Tagus marinis aquis in intimo sinu ad oppidum Villam Francam: Latitudinem ostii Strabo stadiorum esse viginti tradidit, altitudinem vero permagnam, ut a navigiis milia decem vectantibus navigari facile possit. Hoc verum est, navigaturque duplici canali, veteri, ac novo, & quod ait in superioribus campis æstus accessione duas diffundi inundationes, ut ad stadia centum, & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturque planicies tota navigabilis, hoc nos experimur ab ipso oppido Villa Franca, usque Beneventum. Sed insula stadiorum triginta longitudinis, & æqualis fere latitudinis, fertilis, optimisque vitibus confita, quænam fuerit, assignare non possumus.

Multæ ibi sunt insulæ, ac fertilissimæ quidem, sed nullis vinetis confitæ. Frumentariæ enim factæ omnes sunt, aut pastionibus servatæ.

Quod

Quod vèro dicit agrum circum circa bonitate conspicuum, scimus non solum eo loci, sed ex utroque amnis latere campos illos ad Tancos usque, limosis inundationibus, tam lætos, ac fæcundos effici, ut simplicissima, fereque nulla aratione triticum quidem, & ordeum quinquagesimo ab satione die metatur, singulari terrarum omnium exemplo. Statimque in leviuscule aratis dicam, an scalptis? milium feratur, ubere ocyssimoque proventu, vel inter paucissimos a messe sublata dies, nullo fatu, sed sponte seges re-germinet, fæcunditate restibili.

Ut quod de Erytheia contra Lusitaniam insula, quæ nusquam modo est, Mela tradidit, longe in his agris, amnisque insulis contingere copiosius experimenta demonstrent; siue frugum ubertas, siue pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ est, quam Tagus inundationibus lætificat, vereque dixit Strabo: *Vicina Tago cæterorum opulentissima sunt oppida.*

Amnis quidem piscium feracissimus est, ostreorumque redundans. Inter Taganos pisces principatum obtinent Alofæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterum Alo-

farum genus, de quo in Ægidio Scallabitano disputavi, Sabogarum, vel Sabellarum, strigofius, insipidiusque est, præterquam Maio mense: tunc enim aliquam in eduliis habent gratiam, verum ita, ut recentes a flumine prunis in craticula tostæ, petroselini pultario ex piperi, ac mali medici succo condiantur, ut merito de his intellexerit Aufonius, quum in Mostella dixit:

Stridentesque focus obsonia plebis alosas.

Raræ in Tago capiuntur Lampetræ, rariores Marini porculi, sive Suilli. Jam enim audeo Isidoro niti. At celebris illa auri fama per omneis poetas vulgatissima, obscurior modo, ac prope extincta est, cautione legum, ne commotæ arenæ depressiores frumentarios agros nocumento afficiant. In testimonium tamen cantatæ gloriæ, Regum Lusitanorum sceptrum ex Tagano auro, quo purius reperiri nullum potest, factum & scimus, & non semel vidimus.

DE TAGI NOMINE.

DE ipso Tagi nomine, quum aliquid etiam cuperem annotare, nihil investiganti oblatum est, quod ullum operæ esse pretium existimarem. Piget autem fabularum, quas Joannes Annius in fictitium suum Berosum effudit, Tagum dictum fuisse a nomine regis, qui post Brigum in Hispania regnarit. Isidorum demiror virum magnum & rerum multarum bene peritum, nec elegantiorum literarum tam expertem, ut insolenti fastidio sit a dicendo testimonio ablegandus.

Is etymologiarum libro decimo tertio, „ Tagum (inquit) fluvium Carthago Hispaniæ nuncupavit, ex qua ortus procedit, „ Fluvius arenis auriferis copiosus, & ob „ hoc cæteris fluviis Hispanorum prælatus. „

Omitto quod non oritur a Carthagine Tagus, sive Carthaginem novam Asdrubalis intelligamus, sive veterem Ilercaonum etiam Hispaniæ, cujus solus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, sicut ex non adhibita diligentia existimavit, & adnotavit in Pomponium Vadianus, adducto Ciceronis loco de le-

ge agraria : *Tum ipsam veterem Carthaginem vendunt.* Cicero enim quam veterem Carthaginem vocarit , satis aperuit libro secundo de eadem agraria lege : *Et in Africa ipsam veterem Carthaginem vendit.*

Verum hoc omisso , intelligere non possum quonam modo *Tagus* a Carthagine sit nuncupatus. Neque tamen mirum , si Isidori coactior , ac contortior etymologia videatur , quum M. illi Varroni non perbene semper res ea successerit.

Fuit ex nostris , qui alicubi scripserit Olyssēm quo tempore Olisiponem condidit , a socio *Tago* , qui in flumen ceciderit , ipsum *Tagi* nomen fluvio indidisse. Nec abhorrebat a vera similitudine, si antiquitatis fundamento niteretur.

Fateor igitur non nosse me unde isthæc *Tagi* originationo processerit. Sed unde unde sit , antiquissimum nomen est , nec aliud flumini fuisse comperitur. *Bætini Cirtium* ab incolis appellatum scribit Livius. Græcorum quidam *Tartessum* dixere , ut Stefichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis *Percen* vocari tradit.

Tago nulla nominis contigit mutatio , neque

que apud Græcos, neque apud Latinos. Esse vero nomen vetustissimum etiam viris proprium in Latio, ostendit Virgilius *Æneidos* libro nono.

Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque.

Hispano quoque regulo cuidam, nomen idem fuisse, quum rerum in Hispania Carthaginienſes potirentur, auctor est Silius libro primo Asdrubalis crudelitatem, Tagi reguli sæuū interitum, & servi non minus magnanimam in vindicanda iniusta domini cæde audaciam, quam in perferendis obpatratum nobile facinus cruciatibus, generosam patientiam his carminibus prosequutus.

Interea rerum Asdrubali traduntur habenæ.

Occidui qui solis opes, & vulgus Iberum,

Baticolasque viros fatis agitabat iniquis.

Tristia corda ducis, simul immedicabilis ira,

Et fructus regni feritas erat. Asper amore

Sanguinis, & metui demens credebat honorem.

Nec nota docilis pœna satiare furores,

Ore excellentem, & spectatum fortibus ausis,

An-

*Antiqua de stirpe Tagum, superumque, homi-
numque*

*Immemor, erecto suffossum robore, mæstis
Ostentabat ovans populis sine funere regem.*

*Auriferi Tagus adscito cognomine fontis,
Perque antra, & ripas nymphis ululatus Iberis.*

*Mæonium non ille vadum, non Lydia mallet
Stagna sibi, nec qui riguo perfunditur auro*

*Campum, atque illatis Hermi flavescit arenis.
Primus inire manum, postremus ponere Martem,*

Quum rapidum effusis ageret sublimis habenis.

DE MUNDA.

Munda sequitur, in medium fere ultimi promontorii latus effluens, ut Mela tradidit. Inter Durium, atque Tagum, æquis fere ab utroque spatiis separatus. *A Durio Tagus*, inquit Plinius, *CC. M. pass. interveniente Munda.*

Non longe oritur, aurifer & ipse, minoribusque navigiis aliquatenus, cymbis vero fluviaticis, usque Conimbricam hodiernam, & supra navigabilis. Abundat Alosis, Lampetris autem ubique scatet laudatissimis, in superioribus etiam Troctis. Rapax est, ac

modicis imbris excrescit ad insaniam.

Agros fœcundat tritico , hordeo , secale , olyra , milio , panico , & præcipue lini magna copia tenuissimi , & cum quovis optimo conferendi. Non procul Catina oppidum (ita enim legendum) vulgo Catima dictum , etiam adhuc extat , in quujus agro fontes illi sunt Plinio libro secundo memorati , alter omnia respuens , alter absorbens , ille quia fere communem cum reliquis naturam dabet , miraculo nequaquam est. Hic propter mirabilitatem quotidie a visentibus frequentatur, *Ferventiam* vulgus appellat.

Vidi egomet , cum illo essem cum Alphonso Cardinale principe memorabili , cœsam arborem bene magnam in lacunculum arenæ , in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine , injectam , paulatim inter arenas forberi , & post parvam moram non comparuisse.

Amnis Straboni Muliadas appellatur. Sic enim libro quarto circa medium fere scribit. „ Deinceps post Tagum nobilissima flumina „ sunt Muliadas , parvas habens navigatio- „ nes. Itidem Vacca fluvijs. „

DE VACCA FLUVIO.

Medio fere inter Mundam , & Durium intervallo, Vacca in mare influit, & ipse, ut Strabo ait, *quemadmodum , & Munda parvas habens navigationes*. Nec longe ortus , alosarum , lampetrarum , troctarumque ferax. Vacuam illum Strabo vocat , Vacuum Ptolemæus. Oritur non peregre , sed paulo supra Alcobam montem collectus , indeque leni alveo ilapsus multos , nec exiguos fluvios , ac fere parem Agatham in se condit. Jamque intra modum magnus miscetur mari.

Errore putavere quidam Vaccæos populos ab eo denominatos , quum intra Lusitaniam ortus , latissimis Vaccæorum Tarracensis provinciæ populis dare nomen non potuerit. Potius igitur a Vacca oppido , quod fuit juxta Pirenæum , ut refert nono etymologiarum libro Isidorus , Vaccæum nomen est factum , & late per citeriorem Hispaniam propagatum.

Sed de Vaccæ fluminis ostio , maritimoque tractu , inter recensendas urbeis , quod ad rem faciat , non omittemus.

DE DURIO.

DUrius claritate sua, & scriptorum testimonio celebratissimus, aquarum mole Tagum superat, nisi quod compressiore, ut fere inter monteis, alveo fluit, Tago per liberos, & planos campos ad ostentationem se dilatante. Heinc apud nos vice proverbii usurpatum: *Tagus tulit famam, sed Durius vehit aquas.*

Cæteris annibus, Minio excepto, grandiores fert Alosas, Lampetras, & Troctas, quas jure præferunt delicatioris gulæ æstimator, Salmonum parcior, & Asturionum.

Navigatur adverso amne m. pass. fere centum, usque ad cataraetam, unde ex rupe lenunculorum adscensum impediante, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi Lampetrarum rupi sub cadente in arcum aqua oribus adhærentium captura est. Locum cum oppidulo, Sanctum Joannem ad Piscariam vulgo appellant.

Nobis adolescentibus Martinus Ficareus jurisconsultus, & Latinarum literarum non imperitus, quibus operam non ignavam sub

Politiano Florentiæ dederat , cum intelligeret , amota cataracta , posse cymbas usque ad maxime frumentarios Sarabris , Senticæque agros parvo negotio subvehi , & frumento onustas prono amne redire , non minima laxioris annonæ prætentæ spe , patriæ emolumento , rege permittente , privatus ipse , & impari tantæ rei censu moliri opus attentavit , bonamque obstaculi partem summo labore irruerat.

Verum illudentibus optimo viro , vel qui ex vetere forte similitudine nondum illi erant pacati , vel quibus mos est , facilius aliorum egregios reprehendere conatus , quam egregium aliquid ex se conari , hominemque tanquam semidelirum , apud Regem criminantibus , neque modo principali munificentia non juvandum , sed cœpto temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataractam enim illam , & meatum subterraneum non procul a Brigantia urbe , ubi terræ , & rupibus mersus amnis æstivo tempore fere per mille passus subterlabitur , divinum non sine providentia esse opificium , negata Hispanis in mediam Lusitaniam usque ex Vaccæis ea illabendi facultate. Quasi vero una illa rupe
totius

totius patriæ securitas niteretur , tandem familiari sua re attenuatus , interverfoque æmulorum malignitate regali favore , desperata perficiendi spe destitit.

Aurum vehere Durium , si nos ignoraremus , a Silio poteramus admoneri , dicente : *Hinc certant Pætole tibi, Duriusque Tagusque.* Terris tamen parcitum est , salutari legum interdicto , quemadmodum de Tago ante diximus. Nomen amnis Latini magno consensu Durium appellavere. Ptolemæo *Dorias* est. Dioni *Dorios*. Straboni tum *Durios*, tum *Durias*.

Non bene quidam miscuerunt Turiam cum Durio , idem ambobus nomen facientes , credo ob Hispanicarum rerum ignorantiam , quia Turia non tam celebris est. Fluit autem Turia juxta Valentiam , de quo Pomponius libro secundo , *Sætabin , & Turiam , & Sucronem non magna excipit flumina.* Et Plinius libro tertio, capite tertio. *Valentia colonia tribus m. pass. a mari remota. Flumen Turia.* Ita enim legendum , & apud Pomponium , & apud Plinium , erudite , & vere contendit Hermolaus.

Citat locum Priscianus libro quinto , &

sexto ex secundo Historiarum Salustii : *Inter lævam mænium , & dextrum flumen Turiam , quod Valentiam parvo intervallo præterfluit.*

Cn. quoque Pompeius in epistola ad senatum (quæ una cum Sallustianis fragmentis circumfertur) ex fide veteris codicis , quem apud me habeo. ,, Recepi Galliam (ait) Pyrenæum , Lecetaniam ; Indigetes , & primum impetum Sertorii victoris novis quidem militibus , & multo paucioribus sustinui. ,, Et paulo post. ,, Castra hostium apud Sucronem capta , & prælium apud flumen Turiam , & Dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia , & exercitus deleti satis clara vobis sunt. ,,

Ubi corrupte legitur apud flumen Durium. Turiam enim vocari id flumen , de quo Pompeius loquitur , ostendit Plutarchus in Sertorio. ,, Remedia (inquit) in rebus adversis , magis claram ejus virtutem faciunt , veluti in ea pugna , quæ apud Sucronem contra Pompeium commissa est , & rursus in ea , quæ apud Turiam adversus Metellum simul & Pompeium. ,,

Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

*Te nascente, ferunt, per pinguia culta tumentem
 Divitiis undasse Tagum, Callæcia risit,
 Floribus, & roseis formosus Turia ripis
 Vellere purpureo, passim mutavit ovile.*

Plerisque tamen visus poeta est non satis œconomix prospexisse. Nam cur fluvium parvum, & alias ignobilem, prætermittis Ibero, Bæti, Ana, Durio, ac Minio maximæ rei, quam efferre gestiebat, tanta pompa feligeret, ac formosum roseis ripis vocatum Tago copularet, fluminum Hispanorum famæ vulgatissimæ, & dotem, quæ peculiaris Bæti est, ut ait Martialis: *Aurea qui nitidis vellera tingis aquis*, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro Turia substituerunt Duria, quasi acceperit Claudianus hoc ex Strabone, qui ut dixi Durion, & Durian appellat, videturque congruere sensui. Nam dixerat *Callæcia risit floribus*, adnexuitque fluvium, qui Callæciam, & Lusitaniam dirimit.

Primam autem nominis syllabam propter Græcam diphthongon produxisse creditur, videlidet homo Græcus. Nos tamen Silium præponimus, qui nomen id non tantum cum flumen significat, verum etiam cum virorum pro-

proprium est prima syllaba brevi semper enunciat, ut libro quinto:

Quam victor sub mœnibus ille Sagunti abstulerat Durio?

Et libro decimo sexto.

Nobilis hunc Durius stimulabat in æquore currum.

Claudiani vero Turiam mutare non audeamus, potiusque circa æconomiam labeculam illi condonandam, quam audaciæ nimix, tum circa declinationem, tum circa mensuram syllabæ, adspargendam tam bono poetæ notam existimamus. Turia igitur, Turia sit, & Durius suo fruatur nomine, ut Latinis placuit. Nam Græci, in recensendis Latinis virorum, fluviorum, & urbium nominibus, mire variant, neque sibimetipsis constant.

DE FLUMINIBUS BRACARORUM.

Post Durium, quo Lusitanos a Callæcis separari supra docuimus, per Gravios, qui Bracari postea dicti sunt, *fluunt*, inquit
Pom-

Pomponius, *Avo*, *Celandus*, *Næbis*, *Minius*, & cui oblivionis cognomen est *Limia*. Non servavit ordinem Pomponius, sed satis habuit omneis nominare.

Ordo sic habet: *Celandus*, *Avo*, *Næbis*, *Limia*, *Minius*, ita enim a Durio sequuntur. Est autem *Celandus* is fluvius, qui ad oppida *Læciam*, & *Matusinos* mare ingreditur, æstu juvante, etiam navigiis aptus. *Avo*, sive *Avus*, ut *Ptolemæo* placuit, notior est, & navigiorum capacior.

Næbis is est, qui & oppido, & ponti *Næbiæ* (quujus mentionem facit in *Itinerario Antoninus*) nomen dedit, sed ubi *Cadavo* jungitur, sub *Cadavi* appellatione exit in mare, ad oppidum *Fanum*. *Limia* nomen retinet. *Strabo* alterius nominis mentionem facit.

Oblivionis, inquit, fluvius quem quidam *Limæam*, alii vero *Belionem* vocant. Decipitur autem *Strabo* in eo, quod ait, *Limiam a Celtiberis, & Vaccæis fluere*. Non longe enim oritur, ex palustribus quibusdam locis inter *Aquicaldensem* urbem, & oppidum *Montem Regium*, Tractusque ille vulgo *Limia* dicitur, & incolæ *Limici*, ut ex columna *Aquiflavi-*

flavienſi , quam ſupra poſui , apparet.

Cognominis oblivionis cauſam Strabo idem prodidit , & nos ab illo , quum de Celticis ad Anam ageremus , ſummatim attigimus : quam tamen , quoniam huic loco propria videtur eſſe , etiam reddemus.

Celtici Luſitani ad Anam pertinentes , & veteres Turduli , quum ſociis armis ad hæc loca perveniſſent , trajectoque Limia coorta ſeditione ducem amiſiſſent , pallantes ac diſſipati ea in regione conſedere. Quam ob cauſam flumen oblivionis eſt appellatum. Nempe quia expeditionis , quam ſulceperant , & mutux ſeditionis obliti , ibidem poſtea quieverunt.

Auxit religionem vanitas , ut crederent a contactis fluvii aquis oblivionem incurri , adeo , ut cum D. Junius Brutus cum exercitu eo deveniſſet , & milites fluvium tranſire nollent , raptum ſignifero ſignum ipſe tranſtulerit , & ſic ut tranſgredereſſentur perſuaſerit , ut in Livii epitome legimus , & obiter attigit Plutarchus in problematis ſeſtione trigeſima tertia. Qua ex cauſa Plinius eum fluvium multum fabuloſum appellat.

DE MINIO.

S Equitur Minius, quem Justinus libro ultimo a Minii frequentibus venis sic vocatum prodidit. Strabo duo illi nomina tribuit, ita scribens : *Post hos Bænis. Alii autem Minium vocant* Verum ego duplicem errorem inesse conjicio. Alterum scripturæ, ut non Bænis, sed Nævis legendum sit. Alterum situs, ut vicinitas Strabonem fefellerit. Nam diximus ex Pomponio, Næbin fluvium esse Minio, Limiæque vicinum, qui mixtus Cadavo in Fanuensi littore erumpit. Verum qui velit suo fruatur judicio.

Cæterum omneis ii fluvii piscium lautiorum feracissimi sunt, Lampetrarum, Alofarum, Troctarum, Troctifalmonum, Iridum, atque Salmonum, in primisque ipse Minius. Fert Limia Salmones, & Suillos, sive Asturiones, sed minores. Minius vero prægrandi magnitudine, & excellenti præstantia. Atque omnes hi, quos hætenus exposui, veteribus Cosmographis noti fuerunt.

DE ALIIS NONNULLIS
FLUMINIBUS.

Sunt alii, & perquam multi, neque ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec suo alveo in mare egrediuntur, Geographiæ scriptoribus, aut ignorati sunt, aut suppressi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominum nostrorum, referam. Nominibus uti licuerit priscis, ac Latinis, ubi minus, iis, quibus modo appellantur, quam maxime potero, barbarie, siqua inerit mitigata. Quujuscemodi sunt, Cuda, Tamaca, Naban, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Seilia, Subur, Thera, Sæta.

Cudam Lusitani Coam vocant. Cudam autem vocari, ex inscriptione pontis Alcantaræ, ubi Transcudani notati sunt, animadverti.

Tamacæ similiter nomen ex Aquisflaviensi columna accepi, ubi Tamacani populi recensentur. Nabanem, & Ozecarum historiæ sanctæ Virginis, & Martyris Irenes, quæ ante annos octingentos scripta est, acceptos refero. De Nabane alias, quum inter urbes ad Nabantiam ventum erit. Oze-

Ozecarus est , quem Lusitani Zezarum vulgo dicunt. Is Nabanem , excipit , & ipse in Tagum erumpit , tanta vi , ut Taganas aquas ad alteram usque ripam proscindat , & quasi indignatus , quod a maiore fluvio extingatur , fere ad mille passus prono alveo contumaciter mixtioni resistens , a colore dignoscitur. Nam Tagus , flavas , ac subalbas vehit aquas , hic autem cæruleas , ad nigrorem tendentis. Arbitrantur a multitudine lini , quæ macerandi causa , quaquunque fluit , immergitur , eum traxisse colorem. Quin , & arguti quidam nomen factum inde putant , quod infecti liquoris graveolentia caput tentet.

Anci nomen , ex vita Sancti Martini Sauriensis presbyteri , abhinc annos supra quadringentos quinquaginta scripta , accepi. De quo , quum de Tapiæo monte agerem , superius memini.

Non tacendus est Subur , de quo a Joanne Barrho viro nobili , & inter negotia literato interrogatus respondi vetus me nomen ignorare. Sed quum lusitane Sour dicatur , O litera obscure sono inter O , & U prolata , ausus ego sum Subur formare , interposita B. Ad similitudinem duorum eodem nomine vocato-

catorum , alterius quidem in Africa , alterius vero in citeriore Hispania.

Noster itaque Subur postea Raix junctus, Suburraix nomen accepit, quod perfert, donec exit in Tagum, ubi Alofarum mercatura nobis Transtaganis factus celebris.

Seilia nomen priscum sortitus est, ab oppido quod præterfluit ditionis Urbanensis cœnobii. Ingrediturque Mundam, iisdem quibus Munda piscibus abundans.

DE FERTILITATE LUSITANIÆ.

DE hodierno hujus provinciæ cultu, deque ejus admirabili tum amœnitate, tum etiam omnis generis frugum copia, atque ubertate, supervacaneum existimo hic verba facere. Quæ autem antiquitus de ea re scriptores variis in locis tradiderunt longum esset repetere.

Unum tantum Athenæi testimonium adducam, ex quo facile constare poterit, quam fœcunda, fertilis, ac fœlix regio hæc, de qua agimus, semper habita fuerit.

Is igitur libro octavo Dipnosophistarum capite primo ita scribit. „ Ubi Lusitaniæ
ferti-

„ fertilitatem (est autem regio Iberiæ, quam
„ Hispaniam Romani appellant) declarat Po-
„ lybius Megalopolitanus. Omnium homi-
„ num optime Timocrates, scribit libro His-
„ toriarum trigesimo quarto, quod ibi ob op-
„ timam aeris temperiem animalia sunt fœ-
„ cunda, atque homines: nec unquam fru-
„ ctus defunt in ea regione: rosæ enim, al-
„ bæque violæ, asparagi, resque hujusmodi
„ non defunt per maius temporis spatium,
„ quam trium mensium.

„ At marinum obsonium, quod ad mul-
„ titudinem, bonitatem, pulchritudinemque
„ spectat, maxime differt ab eo, quod est in
„ nostro mari.

„ Nam & hordei Siclus, qui medimnum
„ continet, drachma venundatur, & tritici
„ novem Alexandrinis obolis, vini metreta
„ drachma: hædus mediocris obolo: sic &
„ lepus: at agnus trium, vel quatuor obolo-
„ rum pretium esse consuevit.

„ Sus, qui ad centum librarum pondus
„ accedat, quinque drachmis in cœnas emi-
„ tur, ovisque duabus, ac ficuum talentum
„ tribus obolis emitur.

„ Vitulus drachmis quinque, bos iugo
„ aptus,

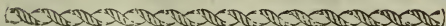
„ aptus, decem: sylvestrium vero animalium
 „ carnes neque pretio quidem ullo dignæ pu-
 „ tantur, sed has inter se conferunt, beni-
 „ gneque admodum vicissim largiuntur, ac
 „ mutant. „

Nobis vero bonus Larenſius Romam Lu-
 fitania adesse facit, quotidieque variis im-
 plet bonis, ut cum suavitate, magnificentia-
 que omnia conficiantur, studet, cum nihil
 domo afferamus, præter sermones.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATIBUS
LUSITANIÆ

LIBER TERTIUS

QUINAM RERUM IN LUSITANIA POTITI
OLIM SINT.

UIBUS subdita fuerit Lusitania ante Carthaginienſes , atque Romanos haud facile dixerim , niſi forte Luſcinio regulo putemus , de quo & Culca , Livius libro tertio decadis quartæ. „ Quum is ſtatuſ rerum in Aſia , Græcia- „ que , & Macedonia eſſet , vix dum termi- „ nato cum Philippo bello , pace certe non- „ dum perpetrata , ingens in Hiſpania ulte- „ riore

„riore coortum est bellum. Marcus Hel-
 „vius eam provinciam obtinebat. Is literis
 „senatum certiore fecit, Culcam, & Lus-
 „cinium regulos in armis esse. Cum Culca
 „decem & septem oppida, cum Liscinio va-
 „lidas urbeis Cardonem, & Bardonem, &
 „maritimam oram, quæ nondum animos
 „nudaverat, ad finitimorum motus confur-
 „recturam. „

Obscura nimis hæc sunt, tædet enim fa-
 bularum. Quare catalogum regum vel ex fi-
 cto Berofo, vel ab Annio Viterbienti, vel a
 superioris ætatis Hispanicarum rerum scrip-
 toribus excogitatum, illis relinquo, quibus
 belli isti concinnatores valde placebunt.

Ego multos per totam Hispaniam diver-
 sis in locis reges, aut potius regulos semper
 fuisse existimo. Quales fuere Gargoris, Ha-
 bides, Argantonius, & Geriones. Etsi He-
 cateus Historicus, ut est apud Arrianum li-
 bro secundo, Gerionem nihil ad Iberiam per-
 tinere tradiderit, sed potius ad Ambraciam,
 & Amphilocos, ipseque Arrianus neminem
 extare Hispanum dicit, qui id nomen sciret
 regibus suis fuisse.

Veruntamen fuerit, quum multi alii id
 tradant

tradant auctores , neque receptæ antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron , quujus in primo Saturnaliorum meminit Macrobius. Mandonius item , & indibilis apud Livium decade tertia , quos etiam celebrat Silius. Mandonium quidem libro tertio , in catalogo Hispanorum , qui Annibalis sequuti sunt parteis. Indibilem autem libro decimo sexto.

*Indibilisque diu lætus bellare Latinis
Jam socius.*

Hunc , nisi ego fallor , Polybius libro tertio Andobalem vocat , de Cn. Corn. Scipione loquens cum inquit : „ Vivos autem cepit Annonem Carthaginiensium ducem , & „ Andobalem Iberorum. „

Plutarchus etiam in Scipione , non hos duos solum , verum & Corbin , & Orsuam invicem patrueleis , de regno inter se narrat diffidenteis.

Hilermus quoque a M. Fulvio nobiliore captus in prælio apud Toletum , de quo Livius libro quinto , decade quarta.

Thurruus item longe potentissimus omnium Hispanorum , ut ait Livius libro decimo , decade quarta.

Fuere & alii permulti , quorum seriem per continuas successiones velle describere , intemperans mentiendi libido mihi videtur. Quum maxima eorum pars vetustate nimia exoleverit , pars , quæ apud auctores nonnullos sparsim reperitur , nihil ad peculiare meum de Lusitania pertineat institutum.

Romanorum , Pænorumque prædæ prout , aut hi , aut illi plus armis valere , exposita Hispania fuit , ut Græcos , Iberos , Persas , atque Celtas novas sedes quærentes , & Phæ-nices , Tyriosque ipsos divitiarum fama invitatos , ante duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætercamus.

Sub Carthaginienfium ditione cum reliqua Hispania fuisse Lusitaniā , sub initia secundi belli Punici , ex Livio cognoscitur. Postea enim quam Romanis Pæni bello fracti , Siciliam reliquerunt , cedentes tempori , compositis Africæ rebus , Hispaniam invadere , misso cum exercitu Amilcare , cui Barcha cognomen fuit , una cum Annibale filio , fere nonum ætatis annum agente , & genero Asdrubale rerum gerandarum socio.

Amilcar igitur bonam Hispaniæ partem
olim

olim amissam bello recuperavit , novem circiter annis cum imperio in Hispania commoratus. In bello tandem contra Vettones , (sic enim legendum apud Plutarchum in Annibale) fortiter pugnans interiit apud Castrum Altum. Nam ita Livius locum cædis ejus appellat libro quarto tertiæ decadis.

Quo interfecto , & Annibale domum reverso , successit Asdrubal , qui novam condidit Carthaginem , ut auctores sunt Polybius , Mela , & Strabo. Quamquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem eam retulit , libro tertio.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto.

Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hispania dictum esse , cujus solus meminit Ptolémæus , & nos superius , quum de Tagi nomine ageremus. Idem Silius lib. 15. ad unguem , situm , & portum describit his carminibus.

*Urbs collitur Teucro quondam fundata vetusto,
Nomen Carthago , Tyrius tenet incola muros
Ut Lybia sua , sic terris memorabile Iberis
Hæc caput est.*

Quæ autem heic Silius canit , explicat copiose Livius libro sexto tertiæ Decadis.

Justinus Teucrum ædificasse non dicit , sed Hispaniæ littoribus appulsum , loca occupasse , ubi nunc nova Carthago est , inde in Callæciam trasiisse. Fieri tamen potuit , ut aliquid ibi manserit ædificii parum frequentis , & sine nomine , a Teucro usque relictum. Carthaginis enim ipsum nomen , utramlibet in Hispania intelligas , Teucer ponere non potuit , quum nondum ulla extaret Carthago ad quujus exemplum id nomen fumeret.

Sive enim originem Carthaginis ex Justino petas , non parum multos post Troiam captam interfluxisse annos intelliges , sive ab Aurelio Cassiodoro , qui conditam dicit a Tyriis , quod fatentur omnes , sed duce eorum Carchedone , regnante apud Italos Latino Silvio , a capta Troia anni colligentur ultra centum triginta quinque.

Eusebius variat. Alibi enim auctore Philistoo a Zaro , & Carthagine Tyriis conditam dicit , ante Troiæ captionem annis supra triginta. Alibi autem juxta aliorum opinionem diu post captam Troiam.

Timæus Siculus eodem fere tempore Romam a Romulo , quo Carthaginem a Tyriis tradit fuisse conditam. Non hic addo Virgilium , quia necessario , ut verisimilem faceret fictum Æneæ ad Didonem adventum , paulo post Ilii excidium , exorientem facit Carthaginem. Eaque gratia reginam inducit de Teucro ista dicentem.

Atque equidem Teucrum memini Sidona venire , &c.

Sed historici aliter: tanta rei est incertitudo.

Tamen ut Justinus de Didone , & Bubulcorio , seu fabulam , sive historiam , ut receptiorem sequamur , ante Romam conditam , annis septuaginta duobus fundatam a Didone Carthaginem admittamus , ita enim Justinus.

Velleius autem Paterculus libro priore ,
 „ Ante annos quinque , & sexaginta , quam
 „ urbs Roma conderetur , ab Elyssa Tyria ,
 „ quam quidam (inquit) Dido autumant ,
 „ Carthago conditur. „

Servius vero Grammaticus super illud ,
 „ urbs antiqua fuit „ ante annos septuaginta dixit.

Jam ,

Jam , cum a capta Troia usque ad conditam Romam anni fuerint quadrigenti triginta tres , ut Solinus asserit libro primo capite secundo , si ex iis demas septuaginta duos , quibus Justinus Carthaginem ait Romanam antecessisse , non ne re inquitur Carthaginem anno a capta Troia tercentesimo sexagesimo altero fuisse exortam ?

Nulla ergo extabat Carthago , quo tempore , paulo post everSIONem Troiæ , Hispaniæ litoribus Teucer applicuit. Nec igitur ei loco Carthaginis nomen potuit imponere.

Nisi quis nos doceat , alterius peculiaris rei causa , id illum confinxisse nomen. Quod ostendi non posse ego arbitror.

At Asdrubal vicum forte parum prius cultum propter loci commoditatem , in urbis dignitatem auxit , atque munivit , Carthaginemque vocatam ad imitationem patriæ , Pœnis habitatoribus frequentem reddidit , ut merito urbis conditor perhibeatur.

Is ergo Asdrubal consilio magis , quam vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valde auxit imperium , dux arte mira , & Romanis formidolosa , adeo , ut missis ad illum legatis , foedus
per-

percusserint , in quo inter cætera cavebatur , ne Carthaginienſibus liceret , Iberum fluvium cum armis trajicere , per Hiſpaniæ reliquum , ab Saguntinis tamen abſtinentes , qua vellent progredierentur , ut libro ſecundo retulit Polybius , & in initio Decadis tertiæ Livius.

Sub hoc imperatore Annibal vixdum puer , triennio meruit , literis accerſitus Carthagine. Sed obtruncato Afdrubale a ſervo quodam ob iram interfecti ab eo domini , ſicut ſuperius attigimus , quum de Tagi nomine ageremus , dux ab exercitu Annibal eſt declaratus.

Is non modo eam Hiſpaniæ partem , quæ propius Africam eſt , ſed etiam Luſitaniam ſuo junxit imperio. Fuiſſeque eum in Luſitania teſtatur vel oppidum ab ipſo dictum , portus Annibalis in promontorio ſacro , apud Melam , vel illius verba , quæ refert Livius primo tertiæ Decadis libro. „ Satis adhuc in „ vaſtis Luſitanæ , Celtiberiæque montibus „ pecora conſectando , nullum emolumentum tot laborum , periculorumque veſtrorum vidiftis. „

Cœpto quoque jam terra , marique bello
mi-

militasse, pro Annibale Lusitanos, ostendit
 Livius Decadis tertiæ libro primo his verbis.
 „ Creati consules C N. Servilius, & C. Fla-
 „ minius. Cæterum ne hiberna quidem Ro-
 „ manis quieta erant, vagantibus passim Nu-
 „ midis equitibus, & quæ his impeditiora
 „ erant Celtiberis Lusitanisque. „

„ Quin Asdrubal Annibalis frater, cui
 „ relicta erat custodiendâ Hispania, (ut eo-
 „ dem libro inquit Livius) in Lusitaniam ac
 „ propius Oceanum concessit. „

Quumque postmodum ad fratrem in Ita-
 lia bellum gerentem se contulisset, ac duo alii
 Asdrubales, cum Magone ac Masanissa, in
 Hispania rem punicam gererent, alterum ex
 iis Gisgonis filium ultimam Hispaniæ oram,
 quæ ad Oceanum, & Gades vergit, hoc est
 transtaganos, & Turdetanos Lusitanos tenuis-
 se apparet. Magonem autem reliquos.

Unde cum ambo ad Asdrubalem alterum,
 post factum cum Scipione ad urbem Bætula-
 lam prælium, auxilio jam fero devenissent,
 capto in commune consilio, ut Asdrubal ad
 Annibalem in Italiam cum exercitu iret,
 imminutumque quod erat Hispanis militibus
 repleretur.

Mago traditis Afdrubali Gisgonis , quibus præerat , copiis , cum grandi pecunia ad conducenda ex Balearibus auxilia est profectus.

Afdrubal vero Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abiit , ut ad ultima Hispaniæ traducti Hispani milites , a transitionibus ad Romanos prohiberentur. Hæc ex Livio septimo tertiæ Decadis libro , & in initio octavi.

Et post , prælio victi Carthaginienfes , duce amisso in ultimam Hispaniæ oram , usque ad Oceanum compulsi erant.

Annibalem sequutos fuisse Lusitanos in Italiam , non modo ex Livio colligimus , sed id etiam confirmat Silius libro tertio in catalogo populorum , quos ad Italicum bellum Poenus contraxit.

*Hos Viriatus agit , Lusitanumque remotis
Extractum lustris , primo Viriatus in ævo
Nomen Romanis factum post nobile damnis.*

Et libro quinto in pugna ad Trasymenum , Tellum signiferum , ac nobilem Mamercum ab iis interemptos ita narrat.

Nec

*Nec fati melior Mamercus , corpore toto
 Exoluit pœnas , nulli non saucius hosti.
 Namque per adversos , qua Lusitana ciebat
 Pugnas dira manus , raptum cum sanguine Telli
 Signiferi , magna vexillum mole ferebat ,
 Et trepida infœlix revocabat signa suorum.
 Sed furiata cohors , ausisque accensa superbis ,
 Quodquumque ipsa manus gestabat missile ,
 quidquid
 Præbebat tellus , sparsis non pervia telis ,
 Iniecit pariter , pluresque in corpore nullo.*

Libro quoque decimo in memorabili illa
 Cannensi pugna , C N. Servilium a Viriato
 Lusitanorum duce interfectum ait , Viriatum
 vero ipsum ab Æmilio Paulo Consule.

Incurrerebat in arma.

*Vincentum Consul : pereundi Martius ardor ,
 Atque animos jam sola dabat fiducia mortis.
 Quum Viriatus agens telis , regnator Iberæ
 Magnanimus terræ , juxta , atque ante ora
 furentis
 Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
 Heu dolor , heu lacrymæ , Servilius optima belli*

Post

*Post Paulum belli pars optima , corrui ictu
Barbarico , magnamque cadens leto addidit uno
Invidiam Cannis , tristem non pertulit iram
Consul , & insani quamquam contraria venti
Exarmat vis , atque obtendit pulvere lucem ,
Squalentem rumpens ingestæ torvus arenæ
Ingreditur nimbum , ac ritu jam moris Iberi
Carmina pulsata fundentem barbara cetra
Invadit , lævæque fodit vitalia mammæ.*

Et nequem turbet hæc Sili de Viriato narratio , advertat alterum fuisse Viriatum hunc , alterum magnum illum , qui cum Lufitanis adversus Romanos , annos quatuordecim pugnavit.

Nam hic regulus a poeta perhibetur , ille alter ex pastore , ac venatore latro , & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo scripsere , fuisse narratur. Hic a Paulo Consule in Cannensi pugna occisus est , ille alter Servilii Cæpionis dolo atque insidiis periit. At inter mortem unius , atque initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter septuaginta , videlicet ab anno conditæ urbis DXL. ad annum DCVII.

Iterum si quis urgeat , quonam modo Silius

lius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis asserat? Respondebo non referendum hoc ad priorem Viriatum, quamquam, & ad hunc, qui & ad Trasymenum, & ad Cannas, Romanorum damnis inclarus erat, sed potius ad posteriorem Viriatum ducem maximum. Ideoque poeta non dixit ducem factum nobilem, sed ipsum nomen Viriatum, ignotum prius, mox, idest post paucos annos, Romanorum damnis factum nobile.

Fuisse vero idem nomen duobus Lusitanis ducibus, diversis temporibus, non mirabitur, qui una tempestate, tot Annibales, & plures adverterit extitisse Asdrubales. Præterquam quod Viriati nomen, nempe a virium magnitudine dictum, utrique inditum a suis esse potuit, eadem gratia. Unde & Lucilius Annibalem Viriatum appellavit, ut est apud Nonium Marcellum.

Finito Punico bello, & a P. Corn. Scipione pulsas Hispania Carthaginienfibus, quum nondum perpacatæ effent provinciæ, frequentibus eas bellis Romani attriverunt, interdum victi, maxime interfectis intra mensem duobus fratribus P. & Cor. Scipionibus, sæpius tamen victores. Quod

Quod ad Lusitanos attinet, M. Portius Cato, is qui Censorinus cognominatus est, ex Hispania citeriore, quam fuerat sortitus, ad ulteriorem descendisse videtur, si Polybio apud Plutarchum assentiamur.

Lusitaniam certe in officio continuit, metu ne, an beneficiis non scio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, sed ex quibus nihil certi divinare potui. Alterum Olisipone in gradibus Palatii, quod est in summa arce.

. . . M. PORTIVS. M. F. M.
N. CATO . . .

Id est.

*Marcus Portius Marci filius Marci nepos
Cato.*

Alterum in agro Sintrienfi, in vico cui nomen est Fanum de quo alias, & est cippi fracti superior pars.

M. PORCIO. M. F. CATONI
OB SINGUL EI.

Hoc

Hoc est.

Marco Porcio Marci filio Catoni ob singularem ejus.

Post M. Catonis ex Hispania profectio-
nem, quum multæ in citeriore provincia ci-
vitates rebellassent circa urbis annum DLX.
Sex. Digitius Prætor crebra magis, quam di-
gna dictu prælia fecit, & adeo pleraque ad-
versa, inquit Livius in initio libri quinti
quartæ decadis, ut vix dimidium militum,
quam quod acceperat, successori tradiderit.
Nec dubium fuit quin omnis Hispania subla-
tura animos fuerit, ni alter Prætor P. Cor-
nelius. C N. F. Scipio, trans Iberum mul-
ta secunda prælia fecisset. Quo terróre non
minus quinquaginta oppida ad eum defece-
runt. Prætor hæc gesserat Scipio.

At idem Postea Proprætor accerrimum il-
lud prælium cum Lusitanis gessit, de quo su-
perius multa diximus, quum qualisnam
gens Lusitanorum esset disputaremus.

L. Corn. Scipione, qui postea Asiaticus
appellatus est, & C. Lælio nepote coff. circa
urbis annum DLXIIII. Lusitani L. Æmi-
lium Paulum Proprætorem, cum universo
exer-

exercitu ceciderunt, in qua pugna ipsum Æmilium interiisse dicit Orosius, qui eum Proconsulem vocat: nescio quem sequutus auctorem.

Non enim interiit, quum post hanc pugnam, iterum collatis signis, ingenti clade Lusitanos affecerit, & postea bellum Macedonicum cum magna gloria gesserit, ut idem Orosius fatetur eodem capite, nisi alium existimaverit: constat autem ex Livio eundem fuisse.

Nam quod Orosius illum Proconsulem vocat, id forte est, quoniam in Hispaniam sibi decretam provinciam, non cum sex tantum securibus, aliorum Prætorum more, sed cum duodecim honoris causa missus est, ita ut dignitas consularis in imperio ejus inesset, ut in ipsius vita narrat Plutarchus.

Sed præstat Livium audire libro septimo quartæ decadis. „ Hujus triumphi „, videlicet M. Acilii Glabrionis de Ætolis „, minuit „, lætitiā, nuntius ex Hispania tristis, ad „, versa pugna in vascetanis ductu L. Æmilii „, Proprætoris apud oppidum Lyconem, cum „, Lusitanis sex milia de exercitu Romano „, cecidisse, cæteros paventes intra vallum „, com-

„ compulſos ægre caſtra defendiſſe, & admo-
 „ dum fugientium magnis itineribus in agrum
 „ pacatum reductos. „

Quæſivit aliquando a me Joannes Vaſæus vir doctus, ac diligens, quum Hiſpanicarum rerum chronicon commentaretur, quosnam arbitrarer eſſe Vaſcetanos, in quibus tam inſignem victoriam adepti eſſent Luſitani.

Reſpondi, videri mihi lectionem nonnihil fuiſſe depravatam, literarum commercio, legendumque in Baſtetanis. Nam ſolebant nonnulli B. eo ſono, quo. V. quum eſt conſonans, pronunciare, ut etiam modo Græci, & Hiſpanorum plerique.

T, vero minutiore litera (qua nunc utimur) ſcriptum, facile mutari potuit in C. Vaſcetanos enim in ulteriore Hiſpania populos, ſcire me nullos, imo neque in citeriore.

Veſci oppidum Faventiam cognominatum legi apud Plinium in Bætica, & apud Ptolemæum ex quo Veſcitani fieri potuiſſent, ſi de oppidanis, non autem de populis ſermo eſſet. At Livius populos intellexit, in *Vaſcetanis*, inquit, *apud oppidum Lyconem*. Quod oppidum ſi extaret, aut ſaltem nominis veſtigium exiguæ eſſet operæ lectionem veram agnoſcere.

re. Interea placere mihi Bastetanos pro Vascetanis substitui.

Sed ut redeamus ad Livium circa ejusdem libri finem de P. Junio Bruto in ulteriorem Hispaniam misso. C N. Manlio. C N. F. Vulsone. M. Fulvio. M. F. Nobiliore Coss. circa urbis annum DLXV. „, Profectusque „, in Hispaniam est. P. Junius Proprætor, in „, qua provicia prius aliquanto, quam successor venisset, L. Æmilius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, quum „, priore anno haud prospere rem gessisset, „, tumultario exercitu collecto, signis collatis, cum Lusitanis pugnavit. Fusi, fugatique sunt hostes, cæsa decem, & octo millia armatorum, tria millia, CCC capti, „, & castra expugnata. Hujus victoriæ fama, „, tranquilliores in Hispania res fecit. „,

Lucium Æmilium Paulum de Lusitanis, propter hanc victoriam triumphasse opinantur nonnulli ex verbis Velleii Paterculi libro priore. „, Tum Senatus, Populusque Romanus, L. Æmilium Paulum, qui, & Prætor, & Consul triumphaverat, virum in „, tantum laudandum in quantum intelligi „, virtus potest, Consulem creavit filium ejus

„ Pauli, qui ad Cannas, &c. „

Sed Livius post narratam hanc de Lusitanis victoriam, *supplicationes*, inquit, *deinde fuerunt ex. S. C. Quod Lucius Æmilius in Hispania prospere rem gessisset.* De triumpho non meminit. Neque Plutarchus, in hominis laudem mire propensus: neque item Capitolinæ M. Verrii Flacci tabulæ.

Onuphrius autem Veronenſis in commentario virorum triumphalium, ex Paterculi a me modo citatis verbis, & basi Capitolina quadam, atque aliquot nummis non male videtur colligere illum triumphasse.

Hujus victoriæ fama, inquit Livius, *tranquilliores in Hispania res fecit*, verum non diu. Nam. C. Catinio, & L. Manlio in Hispaniis remp. gerentibus, circa annum ab urbe condita DLXVIII. in citeriore provincia Celtiberi, in ulteriore Lusitani armis Romanorum socios vexabant, eorumque agros populabantur Sp. Posthumio Albino, Q. Marcio Philippo Coss.

C.ergo Catinius, qui cum biennio ante Prætor in ulteriorem provinciam esset profectus, & tum ex prorogato imperio eam pro Præto-
re obtineret, in Astensi agro cum Lusitanis
signis

signis collatis pugnavit. Ad sex millia hostium sunt cæsa , ut refert Livius libro nono quartæ Decadis. Cæteri fusi , fugati , castrisque exuti.

Catinius inde ad Astam oppugnandam legiones duxit , eamque haud multo maiore certamine cæpit , quam castra , sed dum incautius subit muros , ictus , ex vulnere paucos post dies mortuus est. Qua re cognita Senatus censuit , ut C. Calpurnius Piso , qui erat successurus , maturaret proficisci , ne sine imperio provincia esset.

Profecti igitur C. Calpurnius Piso in ulteriorem Hispaniam , propter Lusitanorum motus ; in Citeriorem L. Quintius Crispinus , primo vere ex hybernis educatas copias in Bæturia junxere. Ea est pars Bæticæ a Marianis montibus ad Anam pertingens.

Inde in Carpetaniam , ubi castra erant hostium , progressi sunt , communi animo , consilioque parati rem gerere. Haud procul Hipponne , & Toletis urbibus , inter pabulatores pugna orta est.

Quibus dum utrimque subvenitur a castris paulatim omnes copię in aciem educatę sunt. In eo tumultuario certamine , & loca

sua , & genus pugnae , pro hoste fuere , ait Livius libro nono Decadis quartæ. Duo exercitus Romani fusi , atque in castra compulsi sunt. Non insistere perculsis hostes.

Prætores Romani , ne postero die castra oppugnarentur , silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt.

Luce prima Hispani acie instructa ad val- lum accesserunt , vacuaque præter spem castra ingressi , quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant , diripuerunt , regressique in sua castra paucos dies quietis stativis manserunt.

Romanorum sociorumque in prælio fuga ad quinque millia occisi , quorum se spoliis hostes armaverunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Ita Livius.

Prætores post hac cum omne id tempus contrahendis sociarum civitatum auxiliis , recreandisque ab terrore adversæ pugnae militum animis consumpsissent , suppleto exercitu iterum collatis signis atrox prælium inierunt , heinc inflatis recenti victoria Hispanis , illinc Romanis militibus priore ignominia accensis.

Cæsi Hispani adeo , ut ex numero supra
XXXV.

XXXV. millium, quatuor millia effugerint, tria tantum millia qui arma retinuerunt, in propinquum montem se receperint, mille semiermes per agros palati sint.

Romani, focique paulo plus sexcenti, & provincialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt, Tribuni militum quinque amissi, & pauci Equites Romani. Pro concione postero die laudati, donatique phaleris, catellis, ac fibulis, Equites, & Centuriones, quorum maxime opera fusi essent hostes.

Hæc eo anno, quo App. Claudius. M. Sempronius Coss. fuerunt, sunt gesta.

In sequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erant Coss. in Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, res quietæ fuerunt, ut tradit Livius.

Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulo ante retulimus, cum Lusitanis, ac Celtiberis fuisse.

Id etiam ex eo patet, quod veteres Prætores, C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Crispinus, qui eas pugnas pugnaverant, Romam cum rediissent, utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus.

Prior. C. Calpurnius de Lusitanis, & Cel-

tiberis , paucos post dies L. Quintius ex iisdem Lusitanis , ac Celtiberis triumphavit.

„ In sequenti anno ulterior Hispania in
„ pace fuit, quia P. Sempronius Longus, cui
„ ea decreta erat, diutino morbo esset impli-
„ citus , & nullo laceffente peropportune
„ quieverant Lusitani. „

Hæc Livius in fine libri noni, quartæ Decadis. Ex quo etiam patet illa tempestate, belli, pacisque momenta præcipue pænes Lusitanos fuisse.

Inde Coss. Cn. Bæbio Pamphilo, L. Æmilio Paulo, anno ab urbe condita DLXXII. P. Manlio Hispania ulterior obvenit, quam & priore prætura obtinuerat, inquit Livius, quæ tunc, P. Sempronii Proprætoris morte sine imperio fuerat. Is secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit, quæ Livius non explicat.

A. Posthumio Albino, & Calpurnio Pisoni Coss. Hispanias sortiti Prætores. L. Posthumius Albinus posteriorem, citeriorem Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene re gesta centum quinque oppida ad deditionem coegit.

L. autem Posthumium eadem æstate in Hispania ulteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse, & ad XXXV. millia hominum occidisse scribit Livius.

Co-

Codicem ego Livii manu scriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vaccæis, sed cum Bracaribus habebatur, sicut, & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine.

Hoc aliquando Joanni Vassæo indicavi, eramque in eam lectionem propensus videlicet, quia in ulteriore Hispania Vaccæi non sunt, Bracari autem juxta vetustiorum terminationem, sicut, & nostro ævo ad Lusitaniam pertinuerint.

Quod si ita esset, emendari oporteret Livii quoque epitomen, libro quadragesimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

Verum postea expendens Livii paulo superius verba, ubi sic scribit: „ Eodem anno „ in Hispania. L. Posthumius, & Tib. Sempronius Proprætores comparaverunt ita inter se, „ ut in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, „ inde in Celtiberiam reverteretur, „ Gracchus, quod maius ibi bellum esset, „ in ultima Celtiberiæ penetravit. „ Non audeo quidquam immutare.

Videtur enim Livius finem consilii, quo inter Proprætores convenerat, posuisse, nempe, ut in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus,

nus, sicut, & Tib. ipse Gracchus Mundam ulterioris provinciæ urbem oppugnavit, ac cæpit. Ita enim e rep. fore uterque existimavit.

Gracchus Prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnavit, & cæpit. Ibidem, hoc est, in citeriore Hispania, iterum, quia jam ibi centum quinque ad deditionem coegerat. Ergo in citeriore, non in ulteriore prius legendum.

Quonam igitur modo in ulteriore Hispania gesta res fuisset narratur. Videlicet quia Proprætor ulterioris erat Albinus, & finitimi Lusitanis, Asturibusque Vaccæi, uti superiore libro, quum terminos Lusitaniæ definiebamus, ex Strabone ostendimus, etiam si eas pugnas idem extra Lusitaniam Albinus pugnaverit.

Nisi & illic emendandus Livii codex sit, ut legatur *in Bracaros per Lusitaniam iret Albinus*. Nam si cum Vaccæis, & non cum Bracaris, hoc est cum Lusitanis eæ pugnae fuissent, quo jure Posthumio Albino de Lusitanis decretus est triumphus, non autem de Vaccæis?

Verba Livii hæc sunt Decadis quintæ lib.
pri-

primo : ,, Triumphi ex Hispania deinde duo
,, continuo acti. Prior Sempronius Gracchus
,, de Celtiberis , fociisque eorum ; postero die
,, L. Posthumius de Lusitanis , aliisque ejus-
,, dem regionis Hispanis , triumphavit. ,, Do-
cti examinent.

Unum addam , apud Orosium perperam
mutatas esse provincias. Tiberium enim Sem-
pronium in ulteriore Hispania centum quin-
que oppida , ut vetus habet codex , non cen-
tum quinquaginta, ut vulgata editio, ad dedi-
tionem coegisse scribit. Eadem autem æsta-
te L. Posthumium in citeriore quadraginta
millia hostium bello interfecisse. Triumphar-
unt anno ab urbe condita quingentesimo se-
ptuagesimo quinto.

Quinto Opimio Nepote , Lucio Posthu-
mio Albino Coss. circa sexcentimum urbis
annum a Lusitanis per arma vexatos fuisse
Romanos scribit Julius Obsequens in libello
de Prodigiiis. Quamquam Consulum præno-
mina perperam sint posita. Quinti enim præ-
nomen Opimio fuit , Lucii vero prænomen
Posthumio , ut patet ex tabulis Capitolinis ,
sic Q. Opimius. Q. F. Nepos. L. Posthumius.
S. P. F. L. N. Albinus.

Post-

Posthumio tamen in magistratu mortuo, in ejus locum M. Acilius Glabrio suffectus est.

Eodem Auctore, M. Marcello, & L. Valerio Coss. in Lusitania varie pugnatum. Consentit epitome Livii lib. 46. Hi autem Coss. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus fuere anno ab urbe condita DCI.

His Coss. L. Mummi. L. F. L. N. Proprætores de Lusitanis triumphasse, ostendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas commentarios edidere.

Mendose legitur apud Eutropium libro quarto, L. Memmius in Hispania bene pugnavit. Nam cum hic sit, qui postea a devictis Achæis, & Corinthiis, Achaicus sit appellatus, certum est, Achaicum L. Mummi. L. F. L. N. fuisse, non L. Memmium.

Per hæc ipsa tempora, L. Licinio Lucullo, Aulo Posthumio Albino Coss. Hispaniense bellum, quum parum prospere aliquoties gestum, ita confudisset civitatem Romanam, ut ne ii quidem invenirentur, qui aut Tribunatum exciperent, aut Legati ire vel-
lent, P. Cornelius Scipio Æmilianus, L.

Pau-

Pauli F. Africani nepos, sed adoptivus, qui, & ipse postea Africanus est appellatus, processit, & excepturum se militiæ genus, quodcumque imperatum esset, professus est. Quo exemplo ad militandi studium omnes invitavit.

Iisdem Coss. Servius Sulpicius Galba Prætor, male adversus Lusitanos pugnavit, inquit Livii abbreviator. Quam rem superiori volumine a nobis tactam hic suo loco latius repetere est visum, ex quarto Orosii libro, capite trigesimo primo,

Sergius autem Galba Prætor a Lusitanis magno prælio victus est, universoque exercitu amisso, ipse cum paucis vix elapsus evasit, ex qua ignominia, quum ulcisci se postea Galba statuisset, immane, ac plusquam barbarum facinus perpetravit. Quod Orosius ita narrat.

„ Igitur in Hispania Sergius Galba prætor, Lusitanos circa Tagum flumen habi-
„ tantes, quum voluntarios in deditionem
„ recepisset, per scelus interfecit. Simulans
„ enim de commodis eorum se acturum fore
„ circumpositis militibus, cunctos inermes,
„ incautosque prostravit. Quæ res Hispaniæ
„ universæ, propter Romanorum perfidiam,
„ causa

„ causa maximi tumultus fuit. „ Valerius Max. libro nono, cap. *de perfidia*, sic ait.

„ Servius quoque Galba summæ perfidiæ.
 „ Trium enim Lusitaniæ civitatum convo-
 „ cato populo, tanquam de commodis ejus
 „ acturus, novem millia, in quibus flos ju-
 „ ventutis consistebat, electa, & armis exu-
 „ ta, partim trucidavit, partim vendidit. Quo
 „ facinore maximam cladem (codex manu-
 „ criptus habet partem) barbarorum, magni-
 „ tudine criminis antecessit. „

Accusavit acriter M. Cato Galbam pro interfectis contra interpositam fidem Lusitanis, ut testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in divinatione, quod explicat apertius Afconius Pædianus, & Livii epitome libro quadragésimo nono.

Ætatis autem nonagesimum annum agebat Cato, teste Livio, Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accusavit ardentissima oratione, quam in origines suas retulit.

Reus vero Galba, quum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & C. Sulpitii filium, cujus tutor erat, ita miserabiliter pro se loquutus est, ut rogatio antiquaretur.

Misericordia ergo, inquit libro 8. cap. 1. Valerius Maximus, *illam quæstionem non æquitas texit*. Cæterum de prænomine Galbæ, quod alias Servius, alias autem Sergius habetur, si quis forte inquirat, nescio an facere satis omnino possim.

Nam Cicero loco a me citato Servium habet. Pædianus, & Orosius Sergium. Epitome Livii prius Servium, deinde Sergium. Livius ipse, ubi de accusatione ejus, meminit Sergium. At libro quinto Decadis quintæ quum scribit Galbam impedire conatum, ne de capto Rege Persæ, devictaque Macedonia, L. Æmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Servilium pro L. Æmilio ad populum verba facientem inducit, ubique eum Servium Sulpicium Galbam nominat.

Valerius Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Servium, quemadmodum libro sexto, capite quarto, de Scipione cum ait: *Servius Sulpicius Galba*, quæ varietas in impressis codicibus est. In manu autem scripto ubique Servium invenio.

Plutarchus in Catone Servilium, quod parum abest a Servio. Suetonius vero in Galba

ba Cæsare , quujus familiam ab hoc Galba deducit , Sergium semper vocat „ Familiam „ (inquit) illustravit Sergius Galba consularis „ temporum suorum eloquentissimus , quem „ tradunt Hispaniam obtinentem triginta Lusitanorum millibus perfidia trucidatis , Vindictini belli causam extitisse. „ Ejus quoque filios , alterum Caium , alterum Sergium nominat.

Ex quibus Tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus prope jam ibam , nisi me Eutropius libro septimo revocasset. Scripto enim Neronis obitu , *huic* , ait , *Servius Galba successit antiquissimæ nobilitatis Senator.*

Non ergo quievi donec Dione Græco Auctore consulto , libro quinquagesimo septimo inveni Servium , non Sergium ab illo nominari.

Quare magis ad Servii prænomen animus jam inclinat. Varietatem autem ex compendio scribendi evenisse puto. Nam prænomena cum fere compendio notentur , factum est , ut SER. a quibusdam Servius , ab aliis autem Sergius legeretur.

Sane tamen SER. magis Servium notat , quam Sergium , ut mea fert opinio. Ego
Ser-

Sergium prænomen quatuor literis scriberem, sic SERG. ut Dionem video fecisse in initio ejusdem libri,

Quod si opinioni huic meæ objiciatur etiam tribum, SERGIAM literis tantum tribus scribi, & Sergiam intelligi, ut in Tarraconensi cippo vidi. P. FABIO. P. F. SER. LEPIDO, respondebo in tam nota tribu nihil opus fuisse pluribus literis. At in prænomine quod ad hoc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartam literam fuisse necessariam.

Tam ex Suetonio, quam ex Orosio Servii Galbæ perfidiam, ac crudelitatem maximi tumultus universæ Hispaniæ, ac demum Viriagini belli causam fuisse didicimus, ut dederit Roma poenas impuniti Galbæ, qui contra jus, etiam inter extremæ barbariæ hosteis, sanctum, & inviolabile, vel novem millium, ut Valerio placuit, vel millium triginta, ut Tranquillo, nefaria cæde polluerit, & quem contra summi viri Catonis justam acrimoniam, trium puerorum misericordia noxæ capitali exemerat.

Anno igitur ab Urbe condita DCCVII.
Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Nepote

te Coss. Lusitanos Viriatus erexit. De quo hæc Auctores.

Florus. „ Vir calliditatis acerrimæ , qui
 „ ex venatore latro , ex latrone subito dux ,
 „ atque imperator , & si fortuna cessisset His-
 „ panix Romulus , non contentus libertatem
 „ suorum defendere per quatuordecim an-
 „ nos , omnia citra , ultraque Iberum , &
 „ Tagum igni , ferroque populatus , castra ,
 „ etiam Prætorum , & Præsidum aggressus ,
 „ cum Claudium Unimanum pene ad inter-
 „ nitionem exercitus cecidisset , & insignia ,
 „ trabeis , & fascibus nostris , quæ cæperat
 „ in montibus suis , tropæa fixisset , tandem
 „ eum Fabius Maximus consul oppresserat ,
 „ sed ab successore Servilio violata victoria
 „ est. Quippe qui conficiendæ rei cupidus ,
 „ fractum ducem , & extrema deditiois a-
 „ gitantem per fraudem , & insidias , & do-
 „ mesticos percussores aggressus , hanc hosti
 „ gloriam dedit , ut videretur aliter vinci non
 „ potuisse. „

Justinus. „ In tanta sæculorum serie ,
 „ nullus illis dux magnus præter Viriatum
 „ fuit , qui annos decem Romanos varia vi-
 „ ctoria fatigavit. Adeo feris propiora , quam
 „ homi-

„ hominibus ingenia sunt. Quem ipsum non
„ iudicio populi electum, sed ut cavendi sci-
„ entem, declinandorumque periculorum pe-
„ ritum, sequuti sunt. Quujus ea virtus,
„ continentiaque fuit, ut quum consulareis
„ exercitus frequenter vicerit, tantis rebus
„ gestis, non armorum, non vestis cultum,
„ non denique victum mutaverit: sed in eo
„ habitu, quo primum bellare cœpit, perse-
„ veraverit ut quivis gregarius miles, ipso
„ imperatore etiam opulentior videretur. „

Vellejus in posterioris voluminis initio.
„ Triste deinde, & contumeliosum bellum
„ in Hispania, duce latronum Viriato, se-
„ quutum est, quod ita varia fortuna ges-
„ tum est, ut sæpius Romanorum gerere-
„ tur adversa. Sed interempto Viriato frau-
„ de magis, quam virtute Servilii Cæpionis,
„ Numantinum gravius exarsit. „

Eutropius. „ Quintus quoque Cæpio ad
„ idem bellum missus est, quod quidem Vi-
„ riatus contra Romanos in Lusitania gere-
„ bat. Quo metu Viriatus a suis interfectus
„ est, quum quatuordecim annos Hispanias
„ adversus Romanos movisset. Pastor primo
„ fuit, mox latronum dux, postremo tantos

„ ad bellum populos concitavit , ut adfertor
 „ contra Romanos Hispaniæ putaretur. „

Plinius in libello de Viris illustribus.
 „ Viriatus genere Lusitanus , ob paupertate-
 „ tem primo mercenarius , deinde alacritate
 „ venator , audacia latro , ad postremum dux ,
 „ bellum adversum Romanos sumpsit , eo-
 „ rumque imperatorem Claudium Unima-
 „ num , deinde C. Nigidium oppressit. Pa-
 „ cem a Popillio maluit integer petere , quam
 „ victus. Et cum alia dedisset , & arma re-
 „ tinerentur , bellum renovavit. Cæpio quum
 „ vincere aliter non posset , duos satellites
 „ pecunia corripit , qui Viriatum humi de-
 „ positum perimerent. Quæ victoria , quia
 „ emptæ erat , a Senatu non fuit probata. „

Orosius libro quinto , capite quarto. „ Vi-
 „ riatus in Hispania , genere Lusitanus , ho-
 „ mo pastoralis , & latro , primo insectando
 „ vias , deinde vastando provincias , postremo
 „ exercitus Prætorum , & Consulum Roma-
 „ norum vincendo , fugando , subigendo ma-
 „ ximo terrori Romanis omnibus fuit. Si-
 „ quidem Iberum , & Tagum maxima , &
 „ diversorum locorum flumina late transgre-
 „ denti , & pervaganti , C. Vetilius Prætor
 „ occur-

„ occurrit , qui continuo cæso usque ad in-
„ ternitionem pene omni exercitu suo , vix
„ ipse Prætor cum paucis fuga lapsus evasit.

„ Deinde C. Plautium Prætorem ipse
„ Viriatus multis præliis fractum fugavit.
„ Post etiam Claudius Unimanus cum ma-
„ gno instructu belli contra Viriatum mis-
„ sus , quasi pro abolenda superiore macula ,
„ turpiorem ipse auxit infamiam. Nam con-
„ gressus cum Viriato universas , quas secum
„ adduxerat copias , maximasque vires Ro-
„ mani amisit exercitus. Viriatus trabeas ,
„ fasces , cæteraque insignia Romana , in
„ montibus suis tropæa præfixit,

„ Eodem tempore trecenti Lusitani cum
„ mille Romanis in quodam saltu contraxe-
„ re pugnam , in qua septuaginta Lusitanos ,
„ Romanos autem trecentos viginti cecidif-
„ se , Claudius refert. Et cum victores Lu-
„ sitani sparsi , ac securi abiissent , unus ex
„ iis longe a cæteris segregatus , quum a cir-
„ cumfusis equitibus pedes ipse deprehensus ,
„ unius eorum equo lancea perosso , ipsius
„ equitis ad unum gladii ictum caput dese-
„ cuisset , ita omnes metu perculit , ut prof-
„ pectantibus cunctis ipse contemptius , at-

„ que otiosius obſcederet. „

Et paulo poſt. „ L. Cæcilio Metello ,
 „ Q. Fabio Max. Serviliano Coſſ. Igitur
 „ Fabius conſul contra Luſitanos , & Viria-
 „ tum dimicans , Bacciam oppidum , quod
 „ Viriatus obſidebat , depulſis hoſtibus , li-
 „ beravit , & in deditiōem cum plurimis a-
 „ liis caſtellis recepit. Fecit facinus etiam
 „ ultimis barbaris Scythiæ , non dicam Ro-
 „ manæ fidei , & moderationi execrabile.
 „ Quingentis enim principibus eorum , quos
 „ ſocietate invitatos , deditiōis jure ſuſce-
 „ perat , manus præcidit.

„ Pompeius ſequentis anni Conſul fines
 „ Numantinorum ingreſſus , accepta maxima
 „ clade diſceſſit , non ſolum exercitu pene
 „ omni proſtigato , verum etiam plurimis no-
 „ bilium , qui ei militiæ aderant , interem-
 „ ptis. Viriatus autem cum per quatuorde-
 „ cim annos Romanos duces , atque exerci-
 „ tus protriviſſet , inſidiis ſuorum interfectus
 „ eſt. In hoc ſolum Romanis circa eum for-
 „ titer agentibus , quod perſequuſſores ejus
 „ indignos præmio judicarunt. „

Sex. Julius Frontinus ſtratagematum li-
 bro ſecundo , capite quinto. „ Viriatus ex
 „ latro-

„ latrone dux Celtiberorum , cedere se Ro-
„ manis equitibus simulans , usque ad locum
„ voraginosum , & præaltum eos perduxit ,
„ & cum ipse per solidos , ac notos sibi tran-
„ situs evaderet Romanos ignaros locorum ,
„ immerfosque limo cecidit. „

Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contentus universam Lusitaniam ademisse Romanis , ultra Iberum bella transferens , Celtiberiæ etiam populos occupavit, & adversus Romanos erexit. Multa alia in libris his magni , ac sapientis ducis argumenta Frontinus de Viriato prodidit , quæ peti inde possunt.

Epitome Livii libr. 52. „ Viriatus pri-
„ mum in Hispania , ex pastore venator , &
„ ex venatore latro , mox iusti quoque exer-
„ citus dux factus est , & universam Lusita-
„ niam occupavit. M. Vetilium Prætorem ,
„ fuso ejus exercitu , cepit. Post quem C.
„ Plautius Prætor nihilo fœlicius rem gessit,
„ tantumque terrorem is hostis intulit , ut
„ adversus eum consulâri opus esset , & duce,
„ & exercitu. „

Et libro quadragesimo quinto. „ Quin-
„ tus Fabius Proconsul , rebus in Hispania
„ prof-

„ prospere gestis , labem imposuit pace cum
 „ Viriato æquis conditionibus facta. Viria-
 „ tus a proditoribus , consilio Servilii Cæpio-
 „ nis interemptus est , & ab exercitu ejus
 „ multum imploratus , ac nobilissime tumu-
 „ latus , vir , duxque maximus per quatuor-
 „ decim annos , quibus cum Romanis bel-
 „ lum gessit , frequentius superior. „

Hæc scriptores de Viriato , quem omnes
 latronem , latronumque ducem initio fuisse
 dicunt. Quemadmodum Strabo libro tertio.
 Noster quoque Cicero libro de officiis secun-
 do. „ Quin etiam leges latronum esse dicun-
 „ tur , quibus parent , quas observent. Ita-
 „ que propter æquabilem prædæ partiti-
 „ nem , & Bargulus Illyricus , de quo est a-
 „ pud Theopompum , magnas opes habuit ,
 „ & multo maiores Viriatus Lusitanus , cui
 „ quidem exercitus nostri , Imperatoresque
 „ cesserunt. Quem C. Lælius , is , qui fa-
 „ piens usurpatur , Prætor fregit , & commi-
 „ nuit , ferocitatemque ejus ita repressit , ut
 „ facile bellum reliquis traderet. „

Ubi quoque advertendum , quam Viria-
 ti attenuit summus Orator victorias. *Cui qui-*
dem exercitus nostri , Imperatoresque cesserunt.

Cesse-

*Cesserunt verecunde, inquit quidam, quum vi-
ctos significet. At vero C. Lælium quo am-
bitu, qua verborum amplitudine atollit? fre-
git, & comminuit, ferocitatemque ejus repressit.
Et in Bruto: Egregium Viriati bello reperi-
mus fuisse Lælium.*

Atqui nisi Servilius Cæpio Lælii in con-
sulatu collega, pecunia, qui Viriatum inte-
rimerent, corrupisset, nondum sane debella-
tum erat. Alioqui quid est quod ait Plinius?
„ Cæpio quum vincere aliter non posset, du-
„ os fatellites pecunia corrumpit, qui Viriatum
„ humi depositum perimerent.

Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur
invidiosius id a Romanis in magni viri odium
inculcatum; latronem autem, aut latronum
ducem, aliter intelligo, ut & Livius de Ma-
finissa Decadis tertiæ libro nono ait: „ Inde
„ nocturnis primo, ac furtivis incursionibus,
„ deinde aperto latrocinio infesta omnia cir-
„ ca esse, maxime verò Carthaginienſis ager,
„ quia & plus prædæ, quam inter Numidas,
„ & latrocinium tutius erat. Et statim vix
„ regium videbatur, latronem vagum in mon-
„ tibus conſectari. „ Latro autem vagus Ma-
finissa erat, debitum sibi regnum reposcens.

Ita

Ita ergo quum propter Galbæ perfidiam, alienissimo a Romanis essent animo Lusitani, Viriato pastori primum inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen calliditatis acerrimæ, periculorumque declinandorum perito adhæfere nonnulli, cum quibus incursiones, ac latrocinium adversus Romanos, Romanorumque socios exercebat.

Quujus foelici audaciæ, quum ex Romanorum recenti injuria multi faverent, & copiæ indies maiores accrescerent, justo tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum jam intrepide, patriamque liberandam, non autem ad latrocinium processit. Quippe cujus miram virtutem, continentiamque adeo Justinus prædicet, ut tantis rebus gestis, neque cultioribus armis, quam cæteri, sit usus, neque vestitum, neque victum mutaverit, ut quivis gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus esse non solet.

Interfecto Servilii Cæpionis opera a duobus domesticis satellitibus Viriato, quum interfectores ejus præmium a Scipione Consule peterent, responsum est, *nunquam Romanis*

pla-

placuisse, Imperatores a suis militibus interfici, ut ait Eutropius.

Duplicem in ejus cæde perfidiam accusat Valerius Maximus libro nono, capite sexto. Alteram amicorum ejus, quod eorum manibus interemptus est. Alteram Quinti Servilii Cæpionis, quod is sceleris hujus auctor, promissa impunitate, fuerit, victoriamque non meruerit, sed emerit.

Imperatores igitur Romani, quos Viriatus devicisse legitur, fuere hi: Prætores C. Vetilius, ut Orosius, sive M. Votilius, ut Epitome Livii habet. C. Plautius, Cl. Unimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Læmate, tunc Prætor, ut arbitror. Nam consulatum non iniit nisi post Quintum Servilium Cæpionem, quo agente domesticis insidiis periit Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitavit. Sed quia tradere arma poscebatur, quod ea res videretur victi esse confessio, bellum renovavit.

Cum Lælio varie pugnavit. Nam si eum Lælius tam fregisset, quam in ejus gratiam jactat Cicero, nequaquam censuisset Senatus, ut bellum adversus Viriatum, non jam per Prætores, sed per Consules administraretur.

Cum

Cum Q. Fabio Maximo consule etiam varie pugnauit. Cum eodem postea Proconsule varie quoque. Quare cum eo Fabius æquis conditionibus pacem fecit, quum tamen bonam ei Lusitaniæ partem ademisset. Unde labem prospere gestis a se rebus imposuisse Fabius est iudicatus. Proconsul tum erat Fabius, ut patet ex Livii Epitome. Emendandusque est Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius Maximus Consul oppresserat. Sine dubio enim legendum Proconsul: nam Fabius anno Urbis DCXII. Consul fuit, postquam fuere Cn. Servilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatum Fabio imperium est, ut Proconsule aduersus Viriatum ex parte affectum bellum tandem conficeret.

Anno sequenti designati Coss. C. Lælius sapiens, & Quintus Servilius Cæpio auctor cædis Viriati, ut ex Eutropio ostensum ante est. Igitur pace rursus turbata futurus victor apparebat Fabius, nisi Q. Servilius Cæpio, qui post Cn. Servilium Cæpionem fratrem, & Q. Pompeium Rufum Consul est designatus, bellique cum Viriato successor insidiis victoriam corrupisset.

Manent adhuc in Lusitania aliquot monumenta militum Romanorum , qui in Viriatio bello occisi sunt , ut in territorio Eborensi , Pomariensi prædio , hoc , quujus ego testis sum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO. MVLTITVDINE TELOR. CONFOSVS AD C. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC. MEA. M. F. I. IN QVO NEMIN. VELIM MECVM, NEC SERV. NEC LIB. INSERTI. SI SECVS FIET, VELIM OSSVA QVORVM QVOMQ. SEPVLCHRO MEO ERVI, SI PATRIA LIBERA ERIT.

Id est.

Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum in Eborensi provinciæ Lusitaniæ agro , multitudine telorum confossus , ad Caium Plautinum Prætozem delatus humeris militum , hic sepultus est. Pecunia mea mihi fieri jussit , in quo neminem velim mecum , nec servum , nec liberum inse-

*inſeri. Si ſecus fiat, velim offua quorum quom-
que ſepulcro meo erui. Si patria libera erit.*

Honoratus Joannes Valentinus, vir & natalibus, & luculenta eruditione nobilis, & hoc, & tria, quæ ſubjiciam a Floriano Campenſi accepta mihi Oliſipone oſtendit. Sed ego illi hoc emendatius tradidi. Alterum etiam ibidem ſimul inventum eſſe narrabat, quod ego etſi diligenter perquiſivi, hætenus tamen invenire non potui, eſſe autem ferebat iſtiusmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO AB-
SORPT. HIATV. ANTE TEMPVS.
ARM. HOST. IN CAMPIS LU-
SITAN.

M. REGVLVS. TRIB. MIL. MAR.
SARCOPH. OSSA CONTEXIT.
VALETE MILIT. ROMANI.

Hoc eſt.

*Quintus Longinus tartareo abſorptus hia-
tu ante tempus armorum hoſtilium in campis
Luſitaniæ. Marcus Regulus Tribunus militum
marmoreo ſarcophago oſſa contexit. Valete mi-
lites Romani.*

Et

Et hoc prope Visæum urbem.

L. AEMIL. L. F. CONFECT. VVL-
NERE HOST. SVB NIGIDIO. COS.
CONT. VIRIATVM LATRONEM
LANCIENS. QVOR. REM. TVTA-
RAT. BASIM CVM VRNA, ET STA-
TVAM IN LOCO PVBL. EREX.
HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO,

Hoc est.

*Lucio Emilio Lucii filio confecto vulnere
hostili sub Nigidio Consule contra Viriatum la-
tronem, Lancienses, quorum Remp. tutarat,
basim cum urna, & statuam in loco publico
erexerunt honoris, liberalitatisque ergo.*

Hoc quoque neque ego vidi, neque C. Nigidium Consulem Viriatino bello fuisse invenio, nisi consulari potestate bellum gessisse dicamus, quem a Viriato oppressum dicit Plinius. Fertur etiam testamentum Galli Favonii, quod retulit Marlianus in Urbis descriptione, in Lusitania repertum, quod ab Jacobo Simoneta Pisauriensi Episcopo, & Rotæ auditore, se accepisse ait, in hæc verba.

Ego

EGO GALLVS FAVONIVS IOCUNDVS.
P. FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui , Jocundum , & Pudentem filios e me , & Quintia Fabia conjuge mea ortos , & bonorum Jocundi patris mei , & eorum , quæ ipse mihi acquisivi , hæredes relinquo , hac tamen conditione , ut ab urbe Roma huc veniant , & ossa hinc mea intra quinquennium exportent , & via Latina condant in sepulchro jussu meo condito , & mea voluntate. In quo velim neminem mecum , neque servum , neque libertum inseri. Et velim ossa quorumcumque sepulchro statim meo eruantur , & jura Romana servantur , in sepulchris ritu maiorum retinendis voluntate testatoris. Et si secus fecerint , nisi legitimæ oriantur causæ , velim ea omnia , quæ filiis meis relinquo , pro reparando templo Dei Sylvani , quod sub Viminali monte est , attribui. Manesque mei a Pontifice Max. & a flaminibus Dialibus , qui in capitolio sunt , opem implorent , ad liberorum meorum impietatem ulciscendam. Teneanturque sacerdotes Dei Sylvani me in urbem referre , & sepulchro meo condere. Volo quoque vernas , qui domi

domi meæ sunt omneis a Prætore Urbano liberos cum matribus dimitti, singulisque libram argenti puri, & vestem unam dari. In Lusitania in agro. VIII. Cal. Quintileis bello Viriatino.

Testamentum hoc paulo diversius mihi Honoratus Joannes, Floriani Campensis manu descriptum, communicavit, hoc modo.

EGO GALLVS FAVONIUS IOCUNDVS

L. F.

Qui bello cont. Viriatum occub. Iocundum, & Pudentem fili. ex test. herr. relinquo. & bonor. Iocundi patr. mei, & eor. quæ mihi adquæsi. hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc veniant, & ossa mea intra quinquen. e Lusitan. export. via Latina condant, sepulch. marm. cond. mea voluntate, si secus fec. nisi legitimæ oriant. causæ, velim ea omn. quæ fili. relinquo, pro templo Dei Sylvani reparando adtribui. Manesque mei opem Pont. Max. & Flaminum Dial. qui in capitolio sunt, implorent, ad impiet. contra fili. ulciscendam. Teneanturque sacerdd. Dei Sylvani me in urb. referre, & sepulch. me. cond. Velim quoque quotquot domi meæ vernæ sunt, liberos a Prætore,
cum

cum matrib. dimitti, singul.que libram arg. & vestem dari. Act. VI. Kalend. Quint. . . . R Galba. Q. AVREL. Coss. DECVRR. Transcudani hoc testam. ore ejusd. Galli FAV. emiss. lapide jussere adsculpi.

Displicent tamen mihi affecta hic aliquot compendia contra seculi illius morem. Ac nescio, an ita in marmore sit, an magis ita Florianus tradere voluerit, quo antiquitatem suo judicio maiorem repræsentaret, si lectori mutilatis dictionibus negotium facesseret.

Onuphrius Panvinus in primo fastorum anno Urbis conditæ DCX. hujus etiam meminit, *horum*, inquit, *Consulum mentio est, in testamento Galli Favonii secundi, qui bello Viriatino cecidit*, ita: ACTVM VI. KAL. QVINTILEIS. SER. GALBA. L. AVRELIO Coss., & de Viriato satis jam multa.

Decius inde Junius Brutus M. Junii Penni filius, quum circa Urbis annum DCXVI. una cum P. Corn. Nasica, qui Serapio appellatus est, consulatum gereret, in Hispaniam venit, & is qui sub Viriato militaverant,

rant , agros , oppidumque dedit , quod Valentia nuncupatum est. Ex Epitome Livii. Meminit etiam hujus rei Sabellicus , quintæ Æneados libro nono , & nos in Vincentio Martyre , ut liqueat a Lusitanis , cæterisque Viriati militibus Valentiam esse conditam , & nominatam.

Fabulam vero inanem esse , eam conditam ante Romam , & Romin appellatam a Romo Rege nescio quo apud commentitium Manethonem reperio. Quæ tamen fabula Floriano Campensi , & quibusdam ex Neotericis Hispanicarum antiquitatum scriptoribus non displicuit.

Brutus igitur hic Lusitaniam usque ad Oceanum perdomuit. Quamquam ut Valerius Maximus libro sexto, capite quarto ait :
 „ Pene tota se ei sponte dediderat , præter
 „ Cinaviam urbem , quæ pertinaciter arma
 „ retinebat „ uti in superioribus diximus ,
 quum qualisnam gens Lusitani fuissent , differuimus.

Adortus etiam Bracaros Callæciæ gentem Callaicorum , qui Lusitanis auxilio venerant , sexaginta millia bello asperrimo , atque difficili , quamvis incautos circumve-

M nisset ,

nisset , oppressit , in eo prælio , inquit Oro-
sius libro quinto , capite quinto ,, Quin-
[,, quaginta millia occisa , sex millia capta
,, referuntur , pauci fuga evasere. ,,

Propter hanc igitur de Callaicis, & Braca-
ris victoriam, Callaici cognomen non autem
a cætera Callæcia Brutum esse adeptum, hinc
colligo , quod Strabo libro tertio , ubi annis
Minii mentionem fecit , ita scribit. ,, Hic
,, expeditionis Bruti terminus est. ,, Negli-
genter enim vertit interpres ,, Bruti Præturæ
,, terminus ,, obiterque notandum , jam non
Consulem Brutum , sed Proconsulem , illic
rem gessisse , eoque tempore illi ad Limiam
contigisse , quod supra retulimus , quum Bra-
carorum flumina recenseremus.

Triumphavit autem de Lusitanis , & Cal-
læcis , anno urbis DCXVII. quod in tabulis
Capitolinis ita notatur.

[D. JUNIVS. M. F. M. N. BRVTVS.
CALLAICVS. ANNO DCXVII. PRO.
COS. DE LVSTITANEIS. ET CALLAI-
CEIS. EX HISPANIA. VLTERIORE.

Hoc est.

*Decius vel Decimus Junius Marci filius
Marci nepos Brutus Callaicus anno sexcentesi-
mo decimo septimo Proconsul de Lusitaneis, &
Callaiceis ex Hispania ulteriore.*

Anno ab urbe condita DCXLV. Q. Servilius Cæpio, Q. Servilii Cæpionis superioris filius, C N. nepos Propretor de Lusitanis, & Hispania ulteriore triumphavit.

At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufo: C N. Manlio Coss. exercitus Romanus a Lusitanis cæsus est. Quod nisi a Julio Obsequente quatuor tantum verbis esset notatum, per cæteros Romanos scriptores penitus ignoraremus. Tametsi de nominibus Consulum Obsequens & Cassiodorus nonnihil variant, sed ego Onuphrio Panvinio, qui eam rem exquisitius indagavit, adhæreo.

Anno inde conditæ urbis DCLII. C. Mario IIII. Q. Luctatio Coss. devictis Lusitanis, pacatam ulteriorem Hispaniam, scribit Obsequens. Non tamen a quo devicti sint, expressit. Opinatur Panvinus a D. Junio Syllano, propter Sexti Rufi verba: „Rebel-
„lantes in Hispania Lusitanos, per D. Bru-

„ tum obtinuimus , & usque Gades ad Ocea-
 „ num pervenimus. „

„ Post , ad Hispanos tumultuantes Sylla-
 „ nus missus , eos vicit. „ Ego tamen & Ob-
 sequentis , & Rufi verba , aliter intelligo.
 Nempe devictis a Bruto Lusitanis , ulterio-
 rem Hispaniam fuisse pacatam , usque ad Ga-
 des , & Oceanum. Syllanum vero ad tumultuantes Hispanos missum , non autem singil-
 latim ad Lusitanos.

Ad quos autem tumultuantes missum intelli-
 gat non explanavit. Verum quia Panvinio , &
 cæteris tabularum triumphalium explicatori-
 bus ita videtur , ab illis non discedamus.

Anno urbis DCLV. L. Cornelius Dolabella de Lusitanis triumphavit. Quod Verrii Flacci tabulæ ita ostendunt.

L. CORNELIVS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO. COS. EX HISPANIA. ULTERIOR. DE LVSITAN. V. K. FEB.

Hoc est.

*Lucius Cornelius Lucii filius , Lucii nepos
 Dolabella Proconsul ex Hispania ulteriore de
 Lusitanis quinto Calendas Februarii.*

Quin-

Quinto post anno , id est ab urbe condita
DCLX. P. Licinius Crassus de Lusitanis
triumphavit, testatur hoc Verrius Flaccus. sic.

P. LICINIUS. M. F. P. N. CRASSVS.
ANNO. DCLX. PRO. COS. DE LV-
SITANEIS. PRID. IDV. IVNI.

Hoc est.

*Publius Lucinius Marci filius Publii ne-
pos Crassus anno sexcentesimo Proconsul de Lusi-
tanis pridie Idus Junii.*

Hunc in Lusitania , & ea Callæciæ parte
quæ Bracarorum est, bellum gessisse inde con-
jicimus , quod Strabo in calce libri tertii ,
tradit illum etiam Cassiteridas insulas e regio-
ne Celtici promontorii , pace conciliaffe.

Sexcentesimo septuagesimo tertio urbis
anno sparso per Macedoniam , Pamphiliam ,
atque Dalmatiam Romanorum bello , quum
quod in Hispania erat , ob id remissius gere-
retur , paulisper interquieverant Lusitani, do-
nec discordiis civilibus Sertorianorum exarsit,
Syllanæ proscriptionis hereditas , ut inquit
Florus.

Quin-

Quintus enim Sertorius, vir summæ quidem, sed calamitosæ virtutis ac magnæ in rebus bellicis peritiæ dux, quod Marii partes fuerat sequutus, quum proscriptus a Sylla esset, excessit urbe atque Italia variis casibus ubique jactatus.

Cujus quia vitam, resque gestas accurate perscripsit Plutarchus, & de eo multa civilium bellorum libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Orosius, præter ea quæ sparsim Plinius Junior de Illustribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Obsequens, & alii adnotarunt, minime opus est in ea re me laborare.

Summatim ex Plutarcho, Appiano, atque Orosio dicam.

Adscitus ex Africa a Lusitanis, cum duobus millibus, & sexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afris septingentis, illinc venit.

Adiunxit Lusitanorum quatuor millia peditum, & equites septingentos.

Atque tam exiguis copiis adversus quatuor Romanorum duces, sub quibus erant peditum millia centum viginti, equitum septem millia, sagitariorum, & funditorum duo millia, &

urbes innumeræ , bellum gessit , quum ipse in initio viginti tantum Lusitanorum urbes in sua ditione haberet.

Validas non solum gentes , & urbes , sed missos etiam adversum se Romanos duces subegit. Cottam navali prælio ad Mellariam superavit. Phidium Prætorem ad Bætin , interfecitque in ea pugna duo millia Romanorum civium.

Domicium per Hirtuleium ducem oppressit. Qui etiam Manilium Galliæ Proconsul. cum tribus legionibus , & mille quingentis equitibus in Hispaniam transgressum , castris , copiisque nudavit , ut Orosii verbis dicam , & poene solum Ilerdam compulsit refugere.

Lucium Proconsul. contrivit. Toranium a Metello missum cum toto exercitu delevit.

Ipsam Metellum in tantam compulsit necessitatem , ut. L. Lollius ex Narbonensi Gallia ei ferre auxilium cogeretur , & Pompeius magnus ex urbe cum summa festinatione ea de causa mitteretur. Neque enim habebat Metellus , quo se verteret.

Aquilium a Metello missum cum sex milibus cecidit. Pompeium jam Pyrenæos montes transgressum bello excepit, positisque juxta

ta castris superior fuit. Pompeium Palantium obsidentem vi repulit, & castra, quæ ad Calagurrim erant, adortus, ad tria millia interfecit. Eodem Pompeio spectante Lauronem urbem expugnavit, atque incendit, neque ille tam magnifice Lauronensibus de se pollicitus, fociis pereuntibus auxilium terre ausus est. Quibus vitam ex incensa urbe dedit Sertorius, in Lusitaniam miserabili captivitate traduxit. Ad Sucronem Pompeium prælio superatum fugavit, ita, ut vulneratus, & ex equo prostratus, pene interfectus, & captus sit.

Afranium, qui cornu sinistrum regebat, quum Sertorianos intento in Pompeium ducere pelleret, suorum intellecto periculo accurrens facile superavit, ejusque milites dispersos occidit. Ad flumen Turiam Pompeium male multavit, & nisi Metellus supervenisset actum de eo erat. Unde illa Sertorii gloriatio: „ Ego puerum hunc, nisi venisset „ anus illa, castigatum verberibus, domum „ remissem. „ Memmius Pompeii quæstor, & sororis ejus maritus, ad Saguntum Sertorio superante, est interfectus. Et cum magna strage victor ad Metellum usque pervenisset,

venisset , pilo percussus Metellus interierat , nisi a suis pudore nimio affectis protectus esset. Didium Lælium Pompeii legatum , qui pabulatum exierat , scribit Obsequens , a Sertorianis interfectum.

Et certe Sertoriani duces fere superiores erant , præcipue Hirtuleius , qui initio Metellum , antequam se Pompeio jungeret , multis præliis fatigarat , tandem cum eodem Metello apud Italicam Bæticiæ provinciæ urbem congressum , ex fiducia credo præteritarum victoriarum elatus , commissa pugna , viginti millibus amissis victus in Lusitaniam cum paucis profugit. At Sertorius post id cum Pompeio congressus decem millia militum ejus interfecit , licet totidem , & ipse amiserit , in tantamque desperationem duos egregios illos duces Metellum , atque Pompeium adduxit , ut publice Metellus præmia statuerit ei , qui Sertorium necaret , centum argenti talenta , & viginti millia agri jugera , & si exul esset , veniam , reductionemque promitteret : nempe , ut saltem proditione consequeretur , quod armis non poterat ,

Pompeius vero querulus ad Senatum scripsit , nisi sibi pecuniæ mitterentur se milites

tes e provincia deducturum. Recipiebat se in hyberna. Sertorius in Lusitaniam, unde appetente vere, cum M. Perpenna legato suo, ad hosteis usque in Celtiberiam properabat, Lusitanorum maxime opera semper usus. Hoc diferte asserit Appianus.

Eboram vero urbem ad hyemandum peculiariter elegerat, sagaci consilio, cum fere in medio sita sit Lusitaniæ, & solo fertili unde in omnes partes præsto esse poterat, si usus eveniret. Ibi domum, quæ adhuc extat, & Juniam Donacen domesticam, & libertos tres habebat. Inde cohortem unam ad bellum duxerat, uti dicemus latius, quum ventum erit ad Urbeis.

Ita prospere in Hispania bellum gerentis Sertorii quum fama etiam Pontum complexset, Mithridates, si ducem rei militaris peritissimum sibi fœdere conciliaffet, facilem de populo Romano victoriam se adepturum pollicebatur. De qua re non pigeat lectorem consulere Plutarchum. Ex quo, & qui vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo amore patriam, unde exulabat, prosequeretur, liquido intelliget. Simul quanto digni fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in cædem magni ducis conjuravere. Quo-

Quorum tamen omnium exitus , ut proditorum esse conveniebat, miser, atque infelix non multo post omnino fuit. Id breviter , atque eleganter Velleius Paterculus de Perpenna loquens commemorat : „ Sertorium (inquit) inter cœnam Oscæ interemit , Romanisque certam victoriam , paratibus suis excidium , sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. „ Item Marcellinus sub libri XXVI. finem. „ Ad veteris Perpennæ exemplum , qui post Sertorium inter epulas obtruncatum dominatione paulisper potius e frutetis , sub quibus latebat extractus , oblatusque Pompeio ejus jussu est interfectus. „ Sic decimo inchoati belli anno suorum dolis interfectus Sertorius victoriam quidem Romanis dedit , verum sine ulla gloria , quod non virtute, sed fraude obvenisset.

Quo interempto, Hispaniæ universæ civitates ultro se Romanis dedidere, præter Calagurrim , & Uxamam , sed hanc Pompeius evertit , illam sive Afranius , ut scribit Orosius jugi obsidione confectam , atque ad infames escas , ex inopia coactam, ultima tandem cæde , incendioque delevit , sive idem
Pom-

Pompeius, ut in libro septimo, capite sexto refert Valerius. Quievire itaque Lusitani, ac de Hispanis tam Metellus Pius, quam Cn. Pompeius Magnus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno Urbis DCLXXXII, ut tabelæ referunt Capitolinæ.

Toto autem Sertoriani belli tempore nulum populo Romano vectigal ex Hispanis fuisse, in oratione de Agrariis legibus contra Rullum conqueritur M. Cicero.

Julius inde Cæsar, post Urbanam præturam, ulteriorem fortitus Hispaniam, in qua prius sub Tuberone Prætoræ quæstor fuerat, Lusitaniam, ac Callæciam imperio Romano subdidit. De qua re non pigeat lectorem repetere, quæ ex Dione retulimus, quum de Monte Herminio ageremus. Sequuto paulo post Triumviratu, Cæsar Gallias, Asiam Crassus, Pompeius invasit Hispanias, quas per legatos treis, M. Petreium, L. Afranium, & M. Varronem administrabat, donec civile bellum conflatum est. Ac Cæsar in Hispanias veniens, eas pro tempore quiescere coegit, M. Lepido Procos. Citeriorem, Q. Cassio Longino Ulteriorem Proprætoræ obtinentibus. Quo tempore ad Dyrrachium

Cæ-

Cæsar Pompeium obsidebat.

Is Cassius Longinus inexplibilis avaritiæ , nec ob eam obscuræ crudelitatis homo , quum se provinciæ odio haberi non ignoraret , magnasque indies ejus odii accessiones faceret , contra Provincialium offensionem , exercitus amore sese munire studebat , donativorum largitionibus immoderatis , & præmiorum pollicitationibus , ex rapinis , gravissimisque oneribus. Sestertia igitur centum militibus pollicitus , Medobrigam oppidum in Lusitania , Montemque Herminium , quo Medobrigenses confugerant, expugnavit, ibique Imperator appellatus , iterum sestertiis centum milites donavit.

Anno inde ab Urbe condita DCCX. Cæsar post devictum Pompeium, in Hispanias est profectus adversus duos adolescentes Pompeios Magni filios , qui bellum instauraverant. Pronior in Pompeii partes erat Lusitania, siue quia S. P. Q. R. magis eas fovebat, ut justiores, siue recordatione injuriarum Cæsaris , a quo in prætura direpti nimis hostiliter fuerant Lusitani, quamquam nec imperata detrectarent, & advenienti portas patefacerent , ut inquit Suetonius , & paucis verbis
Ca-

Catulli mordacissimus Jambus innuit.

*Secunda præda Pontica, inde tertia
Ibera, quam sit amnis aurifer Tagus.*

Vettonum igitur agrum, Lusitaniamque pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum suis copiis, & equitibus, auxiliisque totius Lusitaniæ ad Afranium in Celtiberiam proficisceretur, ut irrumpentem Cæsarem pariter reprimerent. Lusitanos Petrei beneficiarios vocat ipse Cæsar, in primo belli civilis commentario, quos custodiæ suæ causa semper habuisse confirmat.

Fecit idem Munatius Flacus in Bætica, Pompeiani nominis acrior, quam probabilior defensor, sed id credimus Valerio Maximo libro nono, capite *de crudelitate*. Lusitanorum enim præsidio vallatus Cæsari cum resisteret pertinaciter ad Attegam, barbarum in modum sæviit in eos, quos Cæsaris studiosos esse comperit, & in eorum uxores, ac liberos.

Videat qui velit Valerium, & Hispaniæ belli commentarium, atque obiter Valerii codicem emendet, in quo perperam legitur

gitur *Numatius* pro *Munatius*, *Attinguensium* pro *Atteguensium*. Sufficiet hoc ex Dione ostendisse libro quadragesimo tertio ita scribente: „ Audiens autem in Attegua civitate „ magnam esse copiam commeatus. „ Et paucis interjectis. „ Posteaquam vero milites intra urbem recepti sunt, Munatium „ Flaccum ad eos misit. „ Munatius ergo Flaccus vocabatur, atque ita eum appellat Plutarchus in Catone. „ Præterea (inquit) „ quum Pompeius commendationes reis dandi in Judiciis consuetas, per legem vetuisset, ac postea ipse Munatio Flacco commendationem scripsisset. „ Cato, qui in ea causa iudex erat, quum recitari cœpta est Pompeii commendatio, aures manibus clausit, legique illam prohibuit.

Ut mendum quoque sit apud eundem Plutarchum in Pompeio, ubi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat. Nisi forte iidem Munatii, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile est Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuisse divisam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum.

Plan-

Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatiis habuisse, liquet ex L. Munatio Planco, qui cum M. Lepido triumviro R. P. C. consulatum gessit, & ex Ode septima libri primi Carminum Horatii. Præterea ex inscriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panvinus in secundum fastorum, & in libello de Romanorum nominibus, asseverat. Ea est hujusmodi,

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII.
VIR. EPVLON. TRIVMPH. EX RAE-
TEIS. AEDem SATVRNI FECIT,
DE MANVBIIS. AGROS DIVISIT. IN
ITALIA BENEVENTI. IN GALLIA
COLONIAS DEDVXIT LVGDV-
NVM. ET RAVRICAM.

Hoc est.

Lucius Munatius Lucii filius, Lucii nepos, Lucii pronepos Plancus Consul Imperator, iterum Septemvir Epulonum triumphavit ex Ræteis. Ædem Saturni fecit de Manubiis, agros divisit in Italia Beneventi, in Gallia colonias deduxit Lugdunum, & Rauricam.

Sed

Sed multum ab instituto divertimus, propter Valerii locum. Redeo ad Munatium Flaccum, qui se Lusitanis stipatoribus munierat, quos tamen suæ crudelitatis satellites habuisse queritur Valerius, Dion tacet, subobscurè narrat Hispaniensis belli commentarius, neque Munatii, neque Lusitanorum facta mentione. Petreianos, Afranianosque milites, quod assuefacti cum Lusitanis essent, eorum more pugnare solitos, scribit Cæsar in primo belli civilis commentario. In tantum autem Pompeii partes fovebant Lusitani, ut etiam illo jam interfecto, filiis Cn. & Sext. Pompeiis, in omnem eventum adhæserint. Transeo Cottonem, vel potius Catonem, ut alii habent codices, qui Atteguæ cum Lusitanorum præsidio, sub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæsarem venit.

Acerrimi Pompeianarum partium defensores fuere Philo, tota Lusitania notissimus, ac Cæcilius niger, qui cum bene magna Lusitanorum manu Hispali contra Cæsarem, pro Cn. adolescente mire laborarunt, multas ad Bætin naves incenderunt. Tandem victum ad Mundam, fauciumque non deseruere; sed quum se Carteiam recepisset, sequuti sunt.

De quo tradendo quum cives legatos ad Cæsarem misissent , re intellecta Pompeius , ut in naves , quas ibi in præsidio habebat, confugeret , scapham ingressus est.

Sed pede casu funibus implicito , dum funem gladio secare nititur , pedis plantam gladio abscidit, ut libro bellorum civilium secundo ait Appianus ; vel talum intorsit , ut Hispaniensis belli commentarius refert.

Quum ab hostibus quæreretur , occurrente ad id Didio , qui Cæsarianæ classis Gadi- bus præfectus erat, ex navi, in qua curabatur, egressus est, & in Lusitaniam profugiens, lectica ferebatur. Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur , in itinere a Didio deprehensus interfectus est , non ignave sese protegens , inquit Appianus. Cujus caput Hispalim allatum Cæsar in conspectum jussit dari populo , & sic urbe potitus est. Lusitani , qui ex pugna superfuere , quum se ad signa recepissent , adversus Didium elatum ea gloria redierunt , & quotidianis eum pugnis laceßentes , tripartito distributis signis , illius naves incenderunt , ipsum, qui ad propellendum cum copiis processisset , prælio excipientes interfecere , omnesque

resque ejus copias deleverunt, paucis exceptis, qui aut in schapha, quæ ad litus erat, aut nando ad naves, quæ in falo erant, confugientes, sublati anchoris, vitæ subdium remis quæsiiverunt.

Lusitani præda ingenti potiti sunt, ut refert ille Hispaniensis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoque sermone confusus, quisquis auctor illius fuerit; neque enim ad Hircium, aut Opium disertos satis homines referendum ego existimo. Miles tamen Cæsaris quum esset, & in ejus laudes immodicus, ita scripsit, ut sæpe, neque quid velit intelligas, neque si divines, oratio ipsa sibi congruat.

Cn. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hispania in potestatem redacta, Cæsar ad Urbanam dominationem festinans, Sext. Pompeium alterum ex Pompeii Magni filiis juniorem, contempta ejus adolescentia, neglexit in Hispania, non arbitratus eum aliquid magnum propter ætatem esse ausurum, sed aliter res evenit. Nam juvenis primo cum paucis piraticam exercuit ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, seque Pompeii Magni filium professus, ex iis, qui vel sub

patre Pompeio , vel sub Cn. fratre militaverant , victique cesserant , validum conflavit exercitum , ad eum tanquam ad ducem suum confluentibus , quibus Pompeii nomen erat gratiosum .

Adauctus igitur amplioribus copiis , formidini esse cæpit Præsidibus , qui sub Cæiariis imperio Hispanias obtinebant , ita ut vererentur cum eo ad manus venire. Qua re intellecta Cæsar Carrinatum cum validioribus copiis misit , qui Pompeium debellaret.

[Apud Appianum Carrinam in his locis scriptum pro Carrinate reperias , nescio an iuterpretis vitio. Nam sermo est de C. Albio Carrinate , qui postea consulatum gessit , quum Augustus abdicasset. At vero juvenis cognito Carrinatis adventu , statim advolans illum oppressit. Ea ex causa Cæsar successorem Carrinati misit , C. Asinium Pollionem , quo in ulteriore Hispania bellum gerente , Cæsar interemptus est , & Senatus Pompeium ultro revocavit.

Ille vero , quum Massiliam esset delatus , ad urbem nequaquam rediit , sed quæ ibi fierent intentus expectabat. Atque electus maris Imperator , ut pater ejus fuerat , assumptis ,
quæ

quæ in portu erant , navibus , una cum iis , quas vel secum , vel in Hispania habebat , contra Triumvirorum dominationem in Siciliam navigavit. Multi illum Galli , multi Iberi , multi etiam Lusitani sequuti sunt , Pompeii patris amore, & Cæsaris adhuc odio. Nam etiam Bruto a Triumviris proscripto , quum una cum Cassio ad nigrum sinum adversus Antonium bellum pararet , quatuor millia Celtarum , ac Lusitanorum equitum illi fuisse scribit Appianus.

Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octavium , & Antonium pugnavit plerumque victor. Et quidem magni famam ducis posteris reliquisset , si nihil tentasset ulterius.

Verum mutata priori fortuna , quasque insolentiam ejus indignante , qua se , & amictu cæruleo , & verborum vanitate , Neptuni filium esse jactaverat , tamquam Magni Pompeii esse fuisset parum , victus Antonii se duci Titio dedit , a quo Mileti interfectus est.

Qui copiosius ista scire velit , legat Appiani civilium bellorum libros quartum , & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquid

liquanto fumus , propter Orosium , qui Sext. Pompeii mortem post Mundensem pugnam statim sequutam scribit , nescio quem sequutus auctorem.

Ejus hæc sunt verba libro sexto , capite decimo sexto. „ Ultimam bellum apud Munden urbem gestum est , ubi tantis viribus „ dimicatum , tantaque cædes acta ut Cæsar „ quoque veteranis suis cedere non erubescens „ centibus , quum cædi , cogique aciem suam „ cerneret , prævenire morte futurum victi „ dedecus cogitarit , quum subito versus in „ fugam Pompeiorum cessit exercitus. Et statim „ Cn. Pompeius cum centesimo equite „ aufugit. Frater ejus Sex. Pompeius contra „ tracta celeriter non parva Lusitanorum manu „ cum Cæsonio congressus , & victus fu- „ giensque interfectus est. Munda civitas „ cum immensa hominum cæde Cæsare oppugnante vix capta est. „

Dubium tamen apud me non est , corruptum Orosii locum hunc. Nam paulo post capite decimo octavo , & capite decimo nono , Octavii quartum bellum adversus Sex. Pompeium Cn. Pompeii filium commemorat , narratque eum Siciliam occupasse , &

tan-

tandem a Titio , & Furnio Antonianis ducibus victum , & captum , post paululum fuisset interfectum uti ex Appiano ante diximus. Quare priori loco libenter legerem. ,, Cum
 ,, Cæsonio congressus , & victus fugiens præ-
 ,, ne interfectus est. ,, Evasit enim atque ad
 piraticam inde se convertit', quod etiam Orosius ipse confirmavit , his verbis.

,, Sex. Pompeius postquam se in proscrip-
 ,, torum numerum relatum comperit , con-
 ,, versus ad latrocinia , omnem oram Italiæ
 ,, cædibus , rapinisque vastavit , Sicilia præ-
 ,, repta. ,,

Cæterum ut ad C. Asinium Pollionem redeam , ejus tres extant epistolæ inter Ciceronis familiares libro decimo , in quarum una sic habetur. ,, Sed ut rationem ineo , quo die
 ,, prælium Panfa commisit , eodem Gadibus
 ,, naves profectæ sunt. Nulla enim post hye-
 ,, mem fuit ante eam diem navigatio. Et
 ,, hercule longe remotus ab omni suspicione
 ,, futuri civilis tumultus , penitus in Lusitania legiones in hybernis collocaveram. In-
 ,, clinavit post hæc ad Cæsarem Augustum
 ,, fortuna , & Romani orbis imperium adeptus , Hispaniam , quum per se , tum per
 ,, suos

„ suos duces , intra annos quatuor pacatam
 „ reddidit. Colonias partim deduxit , par-
 „ tim ampliavit. „ De quibus nonnihil in-
 ter urbes referemus.

In primo volumine , quum terminos Lu-
 sitaniæ signabamus , diximus Bæticam pro-
 vinciam plebi attributam , ad quam Prætor
 mitteretur, qui Legatum , & Quæstorem habe-
 ret ; reliquas omnes in Hispania Cæsaris
 fuisse, qui duos mitteret Legatos , Prætorium,
 & Consularem. Ex iis Prætorius legatum se-
 cum habebat , qui Lusitanis Bæticæ adiacen-
 tibus , & ad Durium usque protensis , jus di-
 ceret: Consularis, quod reliquum erat His-
 panix administrabat. Augustus enim omni-
 um provinciarum Romano imperio subdita-
 rum administrationem ita divisit , ut aliæ Pro-
 consulares essent , aliæ Prætorix , aliæ Præsi-
 diales. Proconsulares, Senatui , Prætorias po-
 pulo demandavit , Præsidiales sibi ipse sum-
 psit , in quas legatos mittebat , qui modo Præ-
 fides, modo Cæsaris, vel Augusti Legati dice-
 bantur.

Iique Præfides, Legative Cæsaris , non-
 nunquam honoris causa consulari potestate
 augebantur , ut ejusdem essent auctoritatis ,
 quujus

quujus Proconsules. Proconsulum namque dignitas amplior, quam Legatorum, Præsidumve erat, quoniam hi ex equestri ordine eligi poterant, illi nonnisi ex Senatorio, Consularium provincias fortiebantur. Proconsulares ergo, & Prætoriae illæ sunt factæ, quæ vel pacatæ jam essent, vel militari præsidio non indigerent.

Quæ vero adhuc rebelles, legionibus, armisque retinendæ viderentur, sibi attribuit Cæsar, specioso quidem prætextu gratificandi Senatui, populoque Romano quasi eis laborem adimeret, re autem vera, ut ipse exercitus, copiasque militares, omnes in sua potestate haberet, ne unquam Senatus, populusve invasam remp. repetere auderent, ut scriptum reliquit Dion.

Hispaniæ igitur postea in sex provincias divisæ: Bætica, Lusitana, & Callæcia, Consulares factæ: Tarraconensis, Carthaginienfis Insularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hispaniæ est contributa, Præsidiales.

Tandem Lusitania in duas divisa provincias, quarum altera, videlicet maior veteris provinciæ pars, suum sibi Lusitaniæ nomen retinuit. Altera Vettonia dicta est, uti in primo

mo libro abunde retulimus.

Paulatim emerfere Comites, eorumque vicarii, usque ex Hadriano, qui Senatum quendam domesticum in Palatio suo habuit, qui peregre euntem comitaretur, Cæsaris comitatus ideo nuncupatus, & illi ipsi Senatores, Comites Palatini. Donec divus Constantinus oppida, vel provincias illi attributas ad eorum transtulit hæredes. Atque hæc origo est dignitatis Comitum, Ducumque.

Morem eum sequuti Longobardorum Reges Italiam sibi subiectam in Comitatus varios, atque Ducatus diviserunt. Limitanei quoque Duces Marchiones nuncupati sunt, quoniam limitem, marcham vulgus appellaret

Ab Augusto igitur usque ad Gothos, nihil quod magnopere ad Lusitaniam pertineat in tam deplorato scriptorum antiquorum interitu, ego reperi; nisi Lusitaniam in Romanorum acquievisse dominatu, eorumque legibus domitam paruisse, Otho- nem postea Cæsarem fuisse a Nerone Lusitaniæ præfectum, ut Popæa illius uxore, amoto ex urbe viro, liberius frueretur, libro tertio scribit Tacitus. „ Ubi (inquit) usque ad „ ci-

„ civilia arma , non ex priore infamia , sed
 „ integre , sancteque egit , procax otii , & po-
 „ testatis temperantior. „ Eadem fere repe-
 tit libro decimo septimo.

Suetonius quoque Tranquillus in Otho-
 ne. „ Sepositus (inquit) est per causam le-
 „ gationis in Lusitaniam. „ Jactatum etiam
 de hac re distichum.

*Quur Otho mentito sit quæritur exsul honore ,
 Uxoris mæchus cæperat esse suæ.*

Illum tamen per decem annos moderatio-
 ne , atque abstinentia singulari , provinciam
 administrasse testatur. Et pro Romanis etiam
 in Italia militavere Lusitani. Eodem enim
 libro scribit Tacitus , Lusitanorum cohortes
 sub Vitelii sacramento fuisse.

Septimæ Lusitanorum cohortis meminit
 Alciatus in annotationibus in Taciti librum
 decimum sextum, ex inscriptione marmorea,
 quæ Comi adhuc sit in memoriam Calpurnii
 Fabati Novocomensis, C. Cæcilii Plinii pro-
 focer.

Sorranale vocatur oppidum inter Derto-
 nam , Genuamque non procul a montibus.

Ibi

Ibi ego inscriptionem vidi, quam aiebant ex diruto juxta oppido Antilia, seu potius Attilia fuisse allatam. Ea est hujusmodi.

Q. ATTIO. T. F. MAEC. PRISCO
AED. II. VIR. QVINQ. FLAM.
AVG. PONTIF. PRAEF. FABR.
PRAEF. COH. I. HISPANORVM.
ET. COH. I. MONTANORVM. ET
COH. I. LVSITANOR. TRIB. MIL.
LEG. I. ADIVTRIC. DONIS. DO-
NATO. AB IMP. NERVA. CAESA-
RE AVG. GERM. BELLO SVEBIC.
CORON. AVREA. HASTA. PVRA.
VEXILL. PRAEF. ALAE. I. AVG.
THRACVM. PLEPS. VRBANA.

Hoc est.

*Quinto Attio Titi filio, Mæcenati Prisco,
Ædili, Duumviro, Quinque Flamini Augustali,
Pontifici, Præfecto Fabrum, Præfecto Cohortis
primæ Hispanorum, & Cohortis primæ Mon-
tanorum, & Cohortis primæ Lusitanorum, Tri-
buno militum, Legionis primæ adjutricis, donis
donato ab Imperatore Nerva Cæsare Augusto
Germanico bello Suebico corona aurea, hasta
pura*

pura , vexillo , Præfecto alæ primæ Augustalis Thracum , Plebs Urbana.

Ubi illud animadversione dignum iudicavi , Lusitanos separatim ab Hispanis esse positos. Abiere tandem in Romanorum mores Lusitani , & civilitatem , linguamque latinam , sicut & Turdetani accepere , uti in libello ad Vafæum pro colonia Pacensi disputavi , ut audiendus quidam non sit , qui se operæ pretium facturum existimavit , si post disputationem illam meam Genesio Sepulvæ Badiozam pacem fuisse Augustam asserenti subscriberet. Nos ad libellum illum remittimus lectorem , & ad ea , quæ postea in urbes commentabimur.

Cæsaribus etiam plerisque statuas erexere , ut alibi ostendemus. Quin si qua mira res suboriretur , quæ aut animum pasceret , aut oculos , ad illos protinus mittebant , ut Tiberio principi Olisiponenses , missa ob id legatione , nunciassent tritonem qua noscitur forma , in quodam specu canentem concha visum , auditumque scribit Plinius libro nono capite quinto.

Provinciam in tres Juridicos conventus divisam , Emeritensem , Pacensem , & Scallabita-

bitanum, sic, ut triangulum æqualium prope laterum facerent. Et urbium alias colonias appellatas, alias municipia, vel civium Romanorum, vel antiqui Latii, vel stipendiarias relictas, ex Plinio in Lusitaniæ descriptione, supra ostendimus, & postea ostendimus: divisam quoque in duas non semel diximus.

Erant nihilominus in Lusitania aliquot five reguli, five dynastæ, aut toparchæ, Imperio Romano subditi, qualis pater fuit Enkratidis nobilissimæ virginis, & martyris, Cæsaraugustæ, & in tota Celtiberia notissimæ: & jam dominantibus Gothis, Castinaldus Nabantiæ Princeps.

DE GOTHIS.

DE Gothorum autem origine ad institutum meum scribere nequaquam pertinet, maxime non convenientibus inter se, qui de illis scripsere, auctoribus. Verum quia lucem aliquam, iis quæ dicenda sunt, ea res afferet, in summa, Getas eos fuisse, ac Sarmatas, nonnullosque alios populos illis finitimos, dixisse sufficiat.

Multæ siquidem gentes, siue ex Schandia, Cimbriæ Cherfonesi insula, siue ex Vicinia, Gothicum effecere nomen priscis scriptoribus ignoratum, & sub Getica appellatione confusum, donec viribus ipsi suis emerfere magna vocabuli claritate, quod a duce proprio, qui Gothus vocabatur, ut asserit Viti-chindus Saxoniorum libro primo, fortiti sunt. Nisi malimus a Gutis ipsius Schandiæ juxta Ptolemæum gentibus eos prius Guthos, deinde Gothos fuisse denominatos.

„ Gothicæ gentes (inquit Procopius, bel.
„ li Vandalici libro tertio) multæ quidem,
„ & aliæ prius fuere, quam nunc. Omnium
„ autem maximæ, ac potissimæ, Gothi, &
„ Vandali, & Vesogothi, & Gepedes, jam
„ dudum Sarmatæ, & Melanchlæni appel-
„ lati. „

Addamus & nos, Gothos in Ostrogothos, & Vesogothos, hoc est, in Orientales, & Occidentales fuisse divisos. Ita Jordanes in Geticis. A loco Orientali dicti sunt Ostrogothi, residui vero Vesogothi in parte occidua, & sæpe alias.

- Ratio in promptu est Germanicam linguam non ignorantibus; Gothi enim veteris Ger-

Germaniæ fuere populi, apud quos West Occidens dicitur, & si Germanice pronuncian- dum sit, Westgothi, idem est, quod Occi- dentales Gothi, & contra Oster Oriens voca- tur.

Unde Carolus Magnus cum ventorum nomina in suam linguam mutaret, subsola- num Orientalem ventum Ostrenwindt appel- lavit. Zephyrum vero, qui ab Occidente spirat Westren; sicut adnotavit is, qui vitam ejus mandavit literis; ut obiter admoneam, ven- torum nomina, quibus hodie nautæ Lusitani utuntur, a Carolo fuisse imposita.

Inter Gôthos duæ nobilissimæ excelle- bant familiæ, Amalorum videlicet inter Of- trogothos, & Balthorum inter Vesogothos.

Jordanes in Geticis. „ Divisi (inquit) „ per familias populi, Vesogothi, familiæ „ Balthorum. Ostrogothi præclaris Amalis „ serviebant. „ Et quidem Amali, regem Amalam suæ stirpis, & nominis auctorem fuisse gloriabantur. Balthi vero ab Alarico, qui ob audaciam Baltha, id est, audax inter suos cognomen acceperat, dirivati sunt.

Cæterum Vesogothos nobilitarunt Ala- ricus, quem dixi, & Vallia, & Theodoricus,

is, qui pro Romanis una cum Aetio in Catalaunicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex nostris quidam Theodoretum vocant, Gregorius Turonensis Theudonem. Videlicet in barbaris his nominibus, vel suo more proferendis, vel paulo mollius pronunciandis, mutuo non consentiunt scriptores.

Ostrogothos, quos Amalorum excellens familia illustrabat, longe illustriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus a Zenone Augusto adoptatus, & quasi alter Imperator Romæ, & Italiæ destinatus.

Alanos præterea, Gothicum & ipsum genus, eodem Procópio auctore, minime prætercamus, quos Massagethas fuisse, scribit Ammianus Marcellinus libro vigesimo tertio. Tametsi cognatæ gentes ex, secessionibus, ac factionibus invicem divisæ, etiam inter se frequenter bella gessere. Quo factum est, ut Alani, Suevi, & Vandali a Gothis vicinis, & consanguineis pulsi sedibus, fœdere inter se juncti, primum in Pannonias, deinde in Gallias, postremo in Hispanias immigrarent.

Ex quibus Vandali Bæticam occuparunt, ab ipsis deinde Vandaliam, & Vandaliciam

nominatam ; unde a Vesogothis , qui postea inundarant , & eorum Rege Vallia , Honorio Augusto jam foederato , ejecti in Africam sunt. Alani Emeritam , maioremque Lusitaniæ partem cum Olisipone , quæ semel pecunia se redemerat , tenuere. Suevi Calleciam omnem.

Verum , qui ad Emeritam confederant , a Constantio prius Comite , deinde Cæsare ab Honorio declarato , & restitutæ Placidiaë matrimonio affine facti , cum ejusdem Valliaë , & Vesogothorum auxiliis gravi prælio superati , quum in pugna Athacem Regem amisissent , pars ad petendam pacem inclinaverunt , pars ad Suevos , qui Olisiponem tenebant , confugientes , sub eorum tutela acquievere.

Omnes ii metu Romanorum territi , consilia pacis agitantes , hæc ab Honorio postulabant , ut Orosius ait : „ Tu cum omnibus „ pacem habe , omniumque obsides accipe. „ Nos nobiscum configimus , nobis perimus , „ tibi vincimus. Immortalis vero quæstus „ erit Reip. tuæ , si utrique pereamus. „ Ita illi tunc.

Verum audita Constantii morte , repudiato

diato petitæ pacis consilio , ad ingenium redierunt. Et quidem Alani Emeritam reversi , totam sibi Lusitaniam vendicabant, Vandalis, qui in Bætica superfuerant, adhortantibus.

Erexerant enim animos, Vallia Tolosam reverso , quam ei Honorius permiserat , cum nonnullis aliis Auxitanæ provinciæ civitatibus. Unde Vesogothia regio ea est nuncupata. Hispani nostri, Galliam Gothicam dicere maluerunt. Audaciam quoque auxit insequuta Honorii mors.

Sed quum minor Theodosius, Valentinianum Placidix amitæ suæ, & Constantii filium Cæsarem declarasset ; is contra Alanos , atque Suevos in Lusitaniam Comitem misit Sebastianum. Qui sane gesta bene re Lusitania potitus erat, Tyrannide tamen affectata, cum Vandalorum reliquiis, & Vesogothis iniit fœdus. A quibus paulo mox circumventus , & interfectus est.

Suevi ergo relicta sociis Alanis Lusitania, ad suos, qui in Callæcia erant, quum se contulissent , atque in maius corpus coaluissent , regnum constituere. Quod ab Hermerico ad Leovigildum Vesogothorum Regem, per an-

nos CLXXVII. duravit , ut Isidorus testatur.

Prævaluere autem Vefogothi , & actis altius radicibus , quum in citeriorem Hispaniam , tum etiam in Narbonensem Galliam se extendentes , per annos tercentos , & octoginta , atque amplius regnaverunt , quod decus , & gloriam Roderico regnante amiserunt.

Ad hunc modum Hispaniæ Scythicis nationibus patuerunt , admiscentibus se semper , in istiusmodi demigrationibus , vicinarum gentium populis , quos tristis cœli , glebæque infœcundioris tædium cepisset. Universos tamen propter amplitudinem Gothicum nomen amplectebatur. Hæc breviter , & summatim dicta sint , quæ ad susceptum a nobis opus facere videbantur.

DE VIIS MILITARIBUS.

Vias militares , atque publicas , faciles , & expeditas , quum in Italia , tum in provinciis efficere Romani conabantur. Quæ in re præcipuam , & supra reliquos principes egregiam navavit operam Trajanus , ut etiam
anno-

annotavit medicus Galenus Methodi libro nono. Vías igitur publicas propter lutum sternebant lapidibus. Lucretius libro primo dixit.

*Strataque jam vulgi pedibus detrita viarum,
Saxeæ conspiciamus*

Unde eas nos Lusitani stratas regias appellamus. Sternebant alibi impolito, rudique lapide, alibi pro urbium claritate quadratis faxis, pæne insana profusione, ut memini in Narbonensi Gallia me vidisse.

Millia passuum erectæ columnæ distinguebant, cum inscriptionibus eorum, qui eas fecerant, eorumve, qui refecerant. Inde illa formula vulgatissima, primo ab urbe, ad primum ab urbe lapidem, & similia.

Locis autem uliginosis, ac depressis, addebant terræ aggerem, super quem lapideam crustam insternerent: eoque factum, ut aliquando ipsa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipue a scriptoribus Gallis, qualis Appolinaris est Sidonius, qui in propemptico ad libellum dixit.

*Antiquus tibi nec teratur agger,
Quujus per spatium, jatis vetustis
Nomen Cæsareum viret columnis.*

Et sæpe alias.

Virgilius etiam dixit Æneidos quinto.

Qualis sæpe viæ deprehensus in aggere serpens.

Sed verbi insolentiam mitigavit, ac mol-
livit, quoniam nequaquam simpliciter in
aggere, sed in aggere viæ dixit.

Talium viarum septem in Lusitania, at-
que in Bracaris supersunt adhuc, & una in
Vettonia, altera Lusitaniæ provincia. Ve-
rum magna ex parte adgestionibus, stratisque
vetustate corruptis, & collapsis milliariorum
columnis.

Prima quujus meminit Antoninus Pius
in Itinerario, ab Olisipone ducebat Emeri-
tam. Cujus verba apponam aliquanto emen-
datius, quam vulgo circumferuntur.

ITEM

ITEM AB OLISIPONE EMERITAM
M. P. CCIIII.

Equabona. M. P. XII.

Ceciliana. M. P. XII.

Salacia. M. P. XII.

Ad Anam flumen. M, P. LX.

Dippone. M. P. XII.

Cetobrica. M. P. XII.

Malceca. M. P. XVI.

Ebora. M. P. XLIIII.

Evandriana. M. P. XVII.

Emerita. M. P. IX.

Omitto oppidorum nomina, de quibus suo agetur loco. In hoc itinere in prædio, quod Pinarium vocant, Illustrissimi Ducis Aviarientis, XX. Mil. P. a Cetobriga, a Salacia vero XVI. M. P. Oppidi ruinæ superfunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELIO. COM-
MODO. IMP. ANTONINI.
AVG. PII. P. P. FILIO. COS.
DESIGNATO. P. M. D. D.

Hoc

Hoc est.

Lucio Ælio Aurelio Commodo Imperatori, Antonini Augusti Pii Patris Patriæ Filio, Consuli designato, Pontifici Maximo, dedicarunt.

Inter Salaciam, atque Eboram, in colle super flumen, cui Rivo Maurino nomen est, columna adhuc extat ad hunc modum inscripta.

IMP. CAES. DIVI SEPTI... SEVE-
RI PII ARAB. ADIAB. PARTHI-
CI. MAX. BRIT. ... AX. F. DIVI
M. ANTON. PII GERM. SARM.
NEP. DIVI ANTONINI PII PRO-
NEP. DIVI HADR.... ABNEP.
DIVI TRAIANI PARTHIC ...
ET DIVI NERV... ABNEP. M.
AVR. ANTONIN..., P. F. AVG.
PAR. MAX. BRI... MAX. GERM.
MAX. PATER MILITVM TRIB.
POT. XX. IMP. III. COS. IIII.
P. P. PROC. REST.....

Imperator Cæsar Divi Septimii Severi Pii, Arabici, Adiabeni, Parthici, Maximi, Britanici, Maximi filius, Divi Marci Antonini Pii Germanici, Sarmatici Nepos, Divi Antonini Pii
Pro-

Pronepos, Divi Adriani Abnepos, Divi Trajani Partbici, & Divi Nervæ Abnepos, Marcus Aurelius Antoninus Pius Fœlix, Augustus, Parthicus, Maximus Britannicus, Maximus Germanicus, Maximus Patermilitum, tribunitia potestate vigesimum Imperator, tertium Consul, quartum Pater patriæ, Proconsul restituit.

Ad duodecim ab Ebora lapidem, itineris ejusdem, in prædio, quod vocant Tabularios, duæ sunt columnæ, altera omnino corrosas vetustate literas habet, altera cum hac inscriptione mansit integrior.

IMP. CAES. MAXIMIANO
PIO. FELICI. AVG. EBORA.

M. P. XII.

Hoc est.

Imperatori Cæsari Maximiano Pio, Fœlici, Augusto, Ebora millia passuum duodecim.

Eodem itinere in veteri ædificio templum est Virgini Dei Matri sacrum, & magna religione cultum. Turegiam locum eum vocant, de quo multa in libello ad Kebedium Toletanum scripsi.

Ibi mensa marmorea est, quam sepulchro

Q.

Q. Julii Maximi Calpurnia Sabina uxor imponendam curavit. In quo sepulchro duo etiam filii ejus viarum curatores fuere conditi. Ea sic habet.

D. M. S.

Q. IVL. MAXIMO. C. V. QVAESTORI. PROVIN. SICILIAE. TRIB. PLEB. LEG. PROV. NARBONENS. GALLIAE PRAET. DESIG. ANNO XLVIII. CALPURNIA. SABINA. MARITO OPTIMO.

Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIRO VIARVM CVRANDARVM ANNO XXI.

Q. IVL. NEPOTIANO. C. I. IIII. VIRO VIARVM CVRANDARVM. ANNO. XX. CALP. SABINA. FILIIS.

Hoc est.

Diis Manibus sacrum. Quinto Julio Maximo, clarissimo viro, Quaestori Provinciae Siciliae, Tribuno plebis, Legato provinciae Narbonensis, Galliae Praetori designato annorum quadraginta octo. Calpurnia Sabina marito optimo.
 Quin-

Quinto Julio Claro clarissimo viro, quartum viro, viarum curandarum annorum viginti unius. Quinto Julio Nepotiano clarissimo juveni quartum viro, viarum curandarum annorum viginti. Calpurnia Sabina filiis.

In agro Stermotiensi, non procul a pago Borbacena columnæ duæ sunt, altera collapsa, erasis omnino literis præter primum, & secundum versum.

IMP. CAES. DIV
RI PII FIL . . ,
. ,

Hoc est.

Imperatori Cæsari Divi Severi Pii filio.

Altera stat cum inscriptione hac, quæ tamen ægre jam legitur.

IMP. CAES. DIVI ANTONINI PII
MAGNI FIL. DIVI SEPTIMII SE-
VERI PII NEPOTI M. AVRELIO
ANTONINO P. FEL. AVG. PONT.
MAX. TRIB. POT. II. COS. II.
PROC. P. P. FORTISSIMO FELI-
CISSIMOQUE PRINCIPI . . . RA
M. P. XXII.

Hoc est.

Imperatori Cæsari, Divi Antonini Pii Magni filio, Divi Septimii Severi Pii nepoti, Marco Aurelio Antonino Pio, Fælici, Augusto, Pontifici Maximo, Tribunitia potestate, secundum Consuli, secundum Proconsuli, Patri patriæ, fortissimo, fælicissimoque Principi Ebora millia passuum viginti duo.

Helvis in ædibus cujusdam viri nobilis columnæ duæ scriptæ jacent, ex itinere eo delatæ, sed literis tam corruptis, ut vix in quoque versu duæ, aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidi.

Ab urbe autem Ebora Pacem usque Juliam etiam apparent stratæ viæ vestigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ, partim collapsæ, fractæ, & terra opertæ.

Item super Exarramam, Murtariam, & Odivellam fluvios pontium dirutorum hic publica, illic pilæ, pilarumque bases. Literæ in columnis interciderunt. In una tantum has quum diutius considerassem, ægre potui legere.

IMP. CAES

.

.

. . . , .

. . . VAE NEP

. . . IANVS HADR

. . . COS. III

.

Hoc est.

*Imperatori Cesari Nervæ Nepoti Trajanus
Hadrianus Consul tertium.*

Iter quod ab Esuri Pacem Juliam corrup-
tissimum Antonini itinerarium ponit , ego
quinque , aut sex modis intelligere quum
tentassem , nihil fere in tanta depravatione
confeci

Quare ita ut apud illum habetur reliqui ,
si forte aliquando prodeat is libellus minus
mendose scriptus , aut foeliciora nodum ex-
plicent.

ITEM

ITEM AB ESURI PACE JULIA,
M. P. CCLVII.

Balsa M. P. XXIIII.

Offonoba M. P. XVI.

Arani M. P. LX.

Rarapia M. P. XXXV.

Ebora M. P. XLIIII.

Serpa M. P. XIII.

Fines M. P. XX.

Arucci M. P. XXV.

Pace Julia M. P. XXX.

Et statim sequi debet alterum iter per compendium ab Esuri Pacem Juliam, quod bene signatum est. Ita enim habet: *Item ab Esuri per compendium, Pace Julia. M. P. LXVI.* Sic: *Myrtili M. P. XL. Pace Julia M. P. XXXVI.*

Magna quoque depravatione vitiatu numerus est in itinere, quod a Salacia Offonobam describit, habet enim: *A Salacia Offonoba M. P. XVI.* quum sint supra CXVI.

Eodem itinere in colle sinistrorsum, juxta semidirutum oppidum Aureolam, meta est,

est, quæ olim terminum Eborensem a Pacensi dirimebat. De qua meta in meo ad Kebedium Toletanum libello, satis multa. Ea autem est hujusmodi.

D. D. N. N.

AETERN. IMPP. C. AVRE. VALERIO. IOVIO. DIOCLETIANO. ET M. AVR. VALERIO. ERCVLEO MAXIMIANO PIIS. FEL. SEMPER AVGG. TERMINVS INTER PACENS. ET EBORENS. CVRANTE P. DATIANO V. P. PRAESIDE. HH. N. M. Q. EORVM DEVOTISSIMO. HEINC PACENSES.

Hoc est.

Dominorum nostrorum æternitati, Imperatoribus Caio Aurelio, Valerio Iovio Diocletiano, & Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano, Piis, Fœlicibus, semper Augustis, terminus inter Pacenses, & Eborenses curante Publio Datiano viro patricio præside Hispaniarum, numini, majestatique eorum devotissimo. Hinc Pacenses, hinc Eborenses.

Duplex inde iter Antonii us ponit ab Olisipone

sipone Emeritam, sed utrumque numeris corruptissimis, oppidisque aut jam non extantibus, aut diversissime commutatis. Alterum sic.

*ALIO ITINERE AB OLISIPONE
EMERITAM M. P. CXLV.*

Aritio Prætorio. M. P. XXXVIII.

Abelteri. M. P. XXVII.

Matufaro. M. P. XXVII.

Ad septem Aras. M. P. VIII.

Budua. M. P. XII.

Plagiaria. M. P. VIII.

Emerita. M. P. XXX.

Corruptos esse numeros hinc apparet. Nam recto isthac itinere ab Olisipone Emeritam, numeratus tres & quinquaginta leucas, eæ conficiunt ducenta duodecim millia passuum: sic.

Ab Olisipone Beneventum, trajecto ad Villam Francam Tago, leucæ octo. Inde Salvaterram, quæ an Aritium Prætorium sit, alii expendant, leuca una. Inde Culucci, ad, quod an Tubucci sit, alii quoque expendant, & inde tota via suburipontana.

Al-

Alterum per Scalabin, sic.

*ITEM ALIO ITINERE AB OLISIPONE
EMERITAM. M. P. CCXX.*

Hierabriga M. P. XXX.

Scallabis M. P. XXXII.

Tubucci M. P. XXXII.

Fraxinum M. P. XXXII.

Medobriga M. P. XXX.

Ad septem Aras M. P. XIII.

Plagiaria M. P. XX.

Emerita M. P. XXX.

Hujus viæ columnæ partim vetustatis injuria diffractæ, partim crebris ignibus adustæ tantum abasarum literarum vestigia demonstrant. Quas mihi videre contigit, ita habent.

Iter autem a Scallabi supra Almerinum oppidum, per Alpiarfæ fluvii initia ducebatur.

Alicubi fragmenta rudia columnarum apparent, ex quibus nihil erat quod scriberem. Postea quum quatuor collapsas invenissem, in una earum hæc tantum potui legere.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS VER . . .
 NOB. IMPERATOR. V. TRIBVNI-
 CIAE. POTEST. COS. PRO. P. PA-
 TRIE

Hoc est.

*Imperator Cæsar Caius Julius Verus No-
 bilis, Imperator, quintum Tribuniciaë potestatis
 Consul, Proconsul, Pater Patriæ.*

Post mille passus columnæ tres collapsæ.

IMP. CAES

 TRAIANVS. AVG. GER. PONT.
 MAX. TRIB. POTESTATIS. II.
 RESTITVIT.

X

I

Hoc est.

*Imperator Cæsar Divus Trajanus Augus-
 tus, Germanicus, Pontifex Maximus, Tribunitiæ
 potestatis secundum, restituit undecim.*

Secun-

Secunda fracta erat , & has tantum literas habebat in fine.

.....
 RESTITVTOR VR-
 BIS.

IMP. CAESARI CLAVDIO. TA-
 CITO. PIO. F. INVICTO. AVG.
 PONT. M. TRIB. POTESTATIS
 II. COS. PRO.

.....

Hoc est.

*Imperatori Cæsari Claudio Tacito, Pio, Fæ-
 licis, Invicto, Augusto, Pontifici Maximo, Tribuni-
 tæ potestatis secundum Consuli, Proconsuli.*

Post mille passus, tres columnæ; duæ col-
 lapsæ abrafis vetustate literis , una erecta ,
 quæ sic habet.

IMP. CAESARI M. CLAVDIO TA-
 CITO. PIO. F. INVICTO. AVG.
 PONTIF. M. TRIB. POTESTATIS.
 II. COS. P. P.

Hoc est.

*Imperatori Cæsari Marco Claudio Tacito
Pio, Fælici, Inviçto, Augusto, Pontifici Maximo,
Tribunitiæ potestatis secundum Consuli, Patri
Patriæ.*

Post mille passus duæ collapsæ, in fine
unius hæ tantum legi possunt litteræ.

.....

.....

..... COS.

IIII. PROCOS. REFE-
CIT.

Post mille passus, juxta diversorium, quod
vocant Mestas, quatuor sunt columnæ col-
lapsæ; tres corruptas habent inscriptiones;
in una sic legitur.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS VERVVS
MAXIMINVS. PIVS. FELIX. INVI-
CTVS. AVG. PONT. MAX. PATER
PATRIAE. TRIBVNICIAE POTES-
TATIS. TER COS. GERMANICVS
MAX. DACICVS MAX. SARMATI-
CVS MAX. ET C. IVLIVS VERVVS
MA-

MAXIMVS NOBILISSI. CAESAR.
 PRINCEPS IVVENTVTIS. GERMA-
 NICVS MAX. DACICVS MAX. SAR-
 MATICVS MAX. IMP. CAESARIS.
 CAI IVLI VERI MAXIMINI. PII.
 FEL. AVG. GERMANICI. MAX. DA-
 CICI. MAX. SARMATI. MAX. FOR-
 TISSIMI. CAESARIS FILIVS. IIII.

Hoc est.

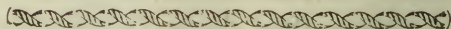
*Imperator Cæsar Caius Julius Verus Ma-
 ximinus Pius, Fœlix, Inviçtus, Augustus, Ponti-
 fex Maximus, Pater Patriæ, Tribunitiæ potes-
 tatis ter Consul, Germanicus Maximus, Daci-
 cus Maximus, Sarmaticus Maximus, & Ca-
 ius Julius Verus Maximus Nobilissimus Cæsar
 Princeps juventutis, Germanicus Maximus,
 Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus, Im-
 peratoris Cæsaris Cai Julii Veri Maximini,
 Pii, Fœlicis, Augusti, Germanici Maximi, Daci-
 ci Maximi, Sarmatici Maximi, Fortissimi Cæ-
 saris filius quatuor.*

L. ANDR. RESENDII

DE

ANTIQUITATIBUS
LUSITANIÆ

LIBER QUARTUS

DE URBIBUS, ET OPPIDIS LUSITANIÆ.

RBES nunc aggrediar, non minimam intentionis meæ partem. Quarum pleræque, etiam Romanis temporibus, prisca nomina amiserunt. Multas nominat Livius a vetustioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut ægre intellectas, quoniam iis alia Romani postea vocabula imposuerunt.

Incipiamus ab illa parte Bæticæ, quæ modo appendix est Lusitaniæ, in qua Oliven-
tiam,

tiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Mortiganum, ac Noudarem esse primo libro commemoravimus.

Ac de Oliventia urbe nihil, quod ad antiquitatem faciat, adhuc habeo, nisi cippi ibi inventi inscriptionem ad me illinc missam.

D. M. S.

C. ANTESTIVS CALVVS.

C. ANTESTIVS PROCV

LVS. H. S. S. CORNELIA

TERTVLLA. VIRO ET

FILIO DE S. P. F. C.

Hoc est.

Diis Manibus sacrum. Caius Antestius Calvus, Caius Antestius Proculus hic siti sunt. Cornelia Tertulla viro, & filio de sua pecunia fieri curavit.

De Maurano æque nihil,

DE MAURA.

MAuram insigne oppidum, novum fuisse Arucci, ex cippo istius modi, quem ibi legi, persuasum habeo.

IVLIAE

IVLIAE. AGRIPPINAE.
CAESARIS. AVG. GERMANICI
. MATRI. AVG. NOVA
CIVITAS ARUCCITANA.

Hoc est.

Juliae Agrippinae, Caesaris Augusti Germanici Matri Augustae, nova Civitas Aruccitana.

Novum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc superest Arucci vetus, nomenque retinet. Vulgo enim Arouche dicitur, proferaturque plane græce, ut a Ptolemæo vocatur. Parum tamen jam frequens est Arucci vetus.

Accommodant Maurenſes novo nomini, haud ſcio an fabulam appellem, fuiſſe Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, ſatque in prælio cecidiſſet, ejusque uxorem forma luculenta mulierem ſæpe victor interPELLAſſet, additis niſi acquieſceret minis, illam contumaci odio interfectoris poſtulata reſpuiſſe: quumque Arucci veteri, propter hoſtis vicinitatem, diffideret, migraſſe ad novam civitatem Aruccitanam, ut tutiorem ſitu, ita bonitate uberioris agri magis accommodam.

Quum-

Quumque ab indigenis Maura ex Arucci vulgo appellaretur , factum esse , ut etiam urbs Maura exinde nominata sit.

In territorio quoque oppidi ejusdem multa antiquitatis supersunt vestigia. Inter Mauram , atque Ficalium semidirutum oppidum , ad pagum , quem vocant Vallemuargi , in fani antiqui ruinis , ubi sacellum Michaeli sacrum posteri meliori religione extruxerunt , quatuor cippos fractos , exesisque vetustate literis deformatos inveni. Unus qui reliquus integer est, fideliter a me descriptus ita habet.

DIS. MANIBVS.
AVRIILIAII M. F. GALLAII,
ANNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

Diis Manibus, Aureliæ Marci filiæ Gallæ annorum duodecim, hic sita est, sit tibi terra levis.

Et nequis forte miretur inusitatam scripturæ rationem , AVRIILIAII GALLAII pro AVRELIAE GALLÆ, sciat in Epigrā-matis quoque antiquæ urbis , pagina 149. legi.

M.

M. PONTIVS HIIDISTUS. DAIINI
COIVGI BIINII MIIRIINTI FIICI.
VIXIT MIICVM ANNIS TRIBVS.

Pro eo quod esse deberet.

M. Pontius Hedistus Daeni conjugii bene merenti fecit. Vixit mecum annis tribus.

Et annotavit corrector, alibi etiam du●
II pro E posita se invenisse.

Ficalii quoque cippus hic est.

D. M. S.
VLPIA. M. F. MARCELLA
ANNORVM LIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Ulpia Marci filia
Marcella annorum quinquaginta trium, hic sita est, sit tibi terra levis.*

Ad pagum Callæcum inter Ficalium, &
Arucci vetus in fano S. Mametis cippus.

D. M. S.

VIBIA. CRISPIA
 RVFINI. ARABRICENSIS
 ANNOR. LXVII.
 H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Vibia Crispia Ru-
 fini Arabricensis annorum sexaginta septem ,
 hic sita est , sit tibi terra levis.*

Insigne quoque oppidum Serpa non mul-
 tum mihi negotii exhibuit , nomen enim il-
 læsum usque ex antiquo retinet , ut apud An-
 toninum in itinerario est , & in cippo juxta
 oppidum reperto.

D. M. S.

FABIA PRISCA SERPENSIS.
 C. R. ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L.
 C. GEMINIVS. PRISCVS
 PATER. ET FABIA CADILLA
 MATER. POSVERVNT.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Fabia Prisca Ser-
 pensis Civis Romana annorum viginti , hic sita
 est ,*

est , sit tibi terra levis. Caius Geminius Priscus pater , & Fabia Cadilla mater posuerunt.

LUSITANIÆ ALGARBIUM.

TRansgrediamur nunc Anam , & Lusitaniz urbes, de quibus vel indubitato constabit , vel certe probabili conjectura , antiquitatum studiosis explicemus. ,, At Lusitania (inquit Pomponius) qua mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu in altum abit , deinde resistit , ac se magis etiam , quam Bætica abducit. Qua prominet bis in semet recepto mari , in tria promontoria dispergitur. Anæ proximum, quia lata sede procurrens, paulatim se, ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur , sequens sacrum vocant Magnum, quod ulterius est. ,,

Advertant lectores promontoria hic non vocari ipsa tantum terræ acumina , quæ mari imminent , sed totos late etiam tractus , qui tandem acumine in mare desinunt. Ita Livius Decadis 3. libro primo. ,, Prægressus signa Annibal in promontorio quodam. ,, Patet hoc ex ipsa Pomponii descriptione. ,, Quia lata sede procurrens paulatim se , ac
 ,. sua

„ sua latera fastigiat , Cuneus ager dicitur „
videlicet ad similitudinem Cunei , quo ligna
scinduntur. Græci Sphina vocarunt promon-
torium hoc , Latini Cuneum.

Nostra ætas Sanctæ Mariæ caput appel-
lat , sicut & sequens , quod sacrum dicebatur,
Sancti Vincentii caput vulgo dicitur. Prisci
tamen nominis vestigium ibi in oppido Sa-
cri adhuc perseverat. Promontorium utrum-
que Strabo Celticos , ac Lusitanorum pleros-
que habitare dixit. Ptolemæus etiam Turde-
tanos adjungit ; sicut latius a nobis pro Pa-
censi colonia disputatum est. Nos Algarbii
regnum vocamus a Mauris , quum id tenue-
re indito vocabulo. In Cuneo vero hoc, Myr-
tilis , Ossonobæ , atque Balsæ oppidorum
meminit Pomponius.

DE MYRTILI.

MYrtilis , quam Mertolam appellamus ,
Anæ fluvio est imposita , multis anti-
quitatum monumentis plena, cippis, collum-
nis, statuis, quibus tam Gothi , quam Mau-
ri , ad reficiendos muros pro cæmentis abu-
tebantur , ut erant , & hi , & illi ingenio pla-
ne barbaro.

Octo, vel decem statuas annis abhinc aliquot terra effossas Myrtilenses homines inde tollere permiserunt affabre insculptas, sed sine capitibus. Arbitrantur capita fuisse ænea, & insititia, atque adeo a corporibus in alium usum evulsa.

Abest a Pace Julia justis XXXVI. passuum millibus, hoc est, nostratibus novem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit. Myrtilin Plinius, sicut & Eboram, & Salaciam veteris Latii municipium fuisse, scriptum reliquit. Ptolemæus Juliæ cognomen illi attribuit.

DE BALS A.

O Lim vocatam Balsam, eam esse conjicimus, quæ nostro tempore Tavilla nominatur, maxima Algarbii civitas. Ejus præter Pomponium, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

DE OSSON OBA.

O Ssonoba vero diruta pæne est, quujus priscae nobilitatis nonnulla adhuc extant vestigia, passimque per viciniam præcipue in
muris

muris Phari propinquæ civitatis , magisque litoralis. Hæc urbs sedes fuit Episcopalis , ut liquet ex Conciliis , in quibus Ossonobensis Episcopus subscripsit.

Nomen Maurorum temporibus paululum inversum est. Rasis maurus Exubanam eam vocat , ingenito linguæ Punicæ vitio. Quujus de ea testimonium , non ad verbum , sed ad sensum istiusmodi est.

„ Exubana solo fertili , ac frumentario sita est , plano , & fructiferis arboribus confito. Habet etiam pineta , & montes ad alenda pecora maxime accommodatos. Hortos quoque irriguos multos , quoniam fontibus , ac fluentis abundat. Electrum producit optimum. Mari vicina est , ubi alii quot sunt insulæ parvæ , cymbis , ac naviculis ad usum , & invectiones opportuna. Civitas inter eadem magnitudine parres de melioribus totius est orbis. Sub iure , ac dominio suo habet oppida nonnulla , e quibus Silvis est , sita super æstuarium , quod a mari egressum parvo fluvio commiscetur. „ Hactenus ille.

Fortunæ vicissitudine facta , Silvis Pontificio exornata est. Ossonoba vero in vicum
reda-

redacta, de quujus quoque ruinis proxima
Pharus nobilitatur, & crescit. Nec ipsum
nomen injuriæ non patuit. Ex Ossonoba
in Exubanam transiit, & quum jam prope
non sit, Estoi nuncupatur. Phari in muro in-
ter propugnaculum novum, & alterum a Ro-
derico Barreto extructum, cippus est.

IMP. CAES. P. LICINIO VALE-
RIANO. P. F. AVG. PONT. MAX.
P. P. TR. POT. III. COS. RESP.
OSSON. EX DÉCRETO ORD. DE-
VOT . . . NUMINI MAIESTATIS
EIVS. D. D.

Hoc est.

*Imperatori Casari Publio Licinio Valeria-
no, Pio, Fælici, Augusto, Pontifici Maximo, Pa-
tri Patriæ, Tribunitia potestate tertium Consu-
li, Respublica Ossonsensis ex Decreto Ordinis
devôtissima Numini Majestatis ejus dedicavit.*

In quadam turri ex parte maris cippus.

D. M, S.

CATVRISAE PRIMAE. CONIV-
GI PIÏSSIMAE QVAE. VIXIT.
ANN. XXV. M. VIII. L. CALP.
THEODORVS. MARIT.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Caturisæ primæ Con-
jugi piïssimæ, quæ vixit annos viginti quinque,
menses octo. Lucius Calpurnius Theodorus ma-
ritus.*

Inter Pharum, & Tavillam in turri,
quam vocant Marini cippus.

D. M, S.

C. ANNIVS ROMVLVS
ANNORVM XXVIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Caius Annius Ro-
mulus annorum viginti octo, hic situs est, sit
tibi terra levis.*

Phari ad portam maris, cippus.

M. CORNELIVS ERIDIMVS.

C. IVNIVS. RECEPTVS.

OB HONOREM IIIIII VIR.

D. S. P. D. D.

Hoc est.

Marcus Cornelius Eridimus, Caius Junius receptus ob honorem Seviratus de sua pecunia dedicarunt.

Sequitur promontorium sacrum, ita vocatum propter Herculis templum, & quia religio indigenis erat, locum nocturnis inambulare temporibus, quod eum tunc ab Diis possideri fabularentur, ut initio tertii libri Strabo scriptum reliquit.

Promontorium ipsum duobus cornibus in altum se precipitat, effecto inter utrumque modico sinu, quujus est ambitus quinque fere millium.

In sinistro cornu Sacris oppidum est, quod adhuc promontorii nomen refert. In dextro nobile Divi Martyris, ac Levitæ Vincentii templum, quujus corpus, quonam pacto ex Valentia delatum eo sit, tyrannidem exercente in Sanctorum reliquias Abderramene, quum in meo de eodem Divo

poe-

poemate, tum in libello ad Kebedium Tole-
tanum, late explicavi.

Veteres Geographi urbium hujus tractus
nequaquam mentionem faciunt. Unus Pom-
ponius, utpote Bæticus, & non longo inter-
vallo diffitus, Lacobrigæ, ac Portus Anni-
balis, maritimarum civitatum meminit. *In
sacro, inquit, Lacobriga, & Portus Annibalis.*

DE LACOBRIGA.

LAcobrigam mutilato, atque nonnihil de-
flexo nomine Lagos appellat vulgus, no-
bilissimum nostro ævo, frequensque oppi-
dum, ac nuper a Sebastiano Rege in civita-
tis titulum, & honorem evectum, sicut & Pha-
rus ab Ioanne tertio, Sebastiani avo.

Legi ante multos jam annos in Agelariis
Baptistæ Mantuani, qui me puero per om-
nium ora volitabat, magnum de Lacobriga
testimonium.

*Dicitur Ardiburi posuisse Lacobriga septem
Victori toties statuas, totiesque per illum
Eruta Vandalicis bello insurgente procellis.*

Quod nescio unde fuerit mutuatus , quujus poetæ , quoniam multum jam fama refrixit , cætera quæ ad Lacobrigam attinet , videre poterunt , si velint , quorum in manus liber is devenerit.

DE PORTU ANNIBALIS.

DE Portu Annibalis dubitanti , duo se ostia objiciebant ; alterum ad Villam Novam cognomine Portimanam , ejus fluvii , qui urbem Silvini , ad quam Ossonobenſe Pontificium translatum eſt , præterfluens in mare delabitur.

Alterum ad Alborem oppidum non obſcurum , utrumque in ſinu magnarum , multarumque navium capaci , ſed quarum interiorius per ostia ingreſſus , nonniſi æſtu accedente fiat. Facilius Villanovanus recto curſu , paulo Alboritanus difficilius , propter flexus varios , & in modum Syrtis obſtruentes ostium arenas. Verum ubi penetrarint pandentes ſcæſtuario , comodiffima ſtatio eſt navigiorum. Parva inſula intus eſt ſitu editior , in ſummo plana , in qua olim oppidum fuit,

Superſunt undique muri , a fundamentis
uſque

usque ad mediam altitudinem cæmentitii , in superioribus formacei Punico opere. Summa planities, ruderibus, parietinis, fractis testis, tegulisque tota plena, ædificiorum monstrat ruinas. Hoc nimia vetustate extincto, Alborem nostri maiores ibi juxta intima æstuarii ora construxerunt.

Hunc fuisse Annibalis vocatum Portum potius arbitramur, quam Villam novam, oppidum revera bonum, propter loci situm, unde defendi naves egregie poterant, & aditu arceri hostes, quod a peritissimo bellicæ rei duce conveniebat provideri. Quando autem oppidum hoc Annibal condiderit, pro comperto ego asserere nequaquam audeo. In Lusitania fuisse Annibalem, tertio volumine ostensum a me est.

Potuit quoque ex Gadibus, quum vota Herculi exsolvisset, novisque se obligasset, quod primo tertiæ Decadis libro scribit Livius, ad promontorium hoc Annibalem accedere propter dicatum Herculi templum, & dissipatam de Diis locum tenentibus famam. Sicut Strabone referente paulo ante narravimus, maxime invitante maritima tractus illius amœnitate, & ad res gerendas opportunitate.

DE MEROBRIGA.

A Sacro promontorio usque ad Callipodis fluvii egressum , hoc est ad sinum Salaciensem , multa sane sunt oppida , neque contemnenda , sed quorum mentionem veteres non fecerunt. Plinius Merobrigæ meminit , ac mirum est Cetobrigam omisisse in ora positam , quum Salaciam multo interius locatam non præterierit , neque Merobrigam sex millibus passuum ab litore separatam. Verba illius sunt. „ Oppida memorabilia a Ta-
 „ go in ora , Olisipo , Equarum e Favonio
 „ vento conceptu nobile. Salacia cognomi-
 „ natata urbs imperatoria, Merobriga, Pro-
 „ montorium Sacrum, & alterum Cuneus. „

Interiit autem Merobriga , in quujus locum successit juxta oppidum S. Jacobus cognomine Cacem , opportuniore colle positum, de quo postea. Muri cum turribus , alibi integri , alibi vero semidiruti , aquæductus , pons in intermedia valle , & quadrato lapide perennis fons , antiquæ me civitatis admonuerunt.

Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani par-
 vum

vum simulacrum ibi repertum , & elegans
 æneum candelabrum. Templum ibi est Di-
 vo Blasio dicatum , & super aram lapideam ,

Menſa cum hac inſcriptione.

G. COCILICO. FVSCO. PATRI.
 EX TEST. COCILICIA
 PASTOS

Hoc eſt.

*Gaio Cocilico Fuſco patri ex teſtamento Co-
 cilicia Paſtos.*

In ſemicollapſa turri cippus.

C. NVMISIO C. F. FVSCO VI.
 VIRO. SENTATINIA. Q. F.
 FVLVIANILLA VCSOR
 PERMITTENTE. ORD. ME-
 ROBRIG,

Hoc eſt.

*Caio Numiſio Caii filio Fuſco ſextum viro
 Sentatinia Quinti filia Fulvianilla uxor per-
 mittente Ordine Merobrigenſi.*

SAN-

SANCTUS JACOBUS DE CACEM.

DIxi successisse Merobrigæ oppidum Sanctum Jacobum in excellenti colle, qui maris prospectum aperit, nec a Merobriga distat ducentis integris passibus,

Loco denominabatur Cacem tyrannus Maurus, cum a Christianis receptum oppidum est. Causam nomini dedit Apostoli Jacobi marmorea sub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoque religiose ibi colitur. Factumque nomen ab Divi simulacro, cognomen autem a regulo, sub cuius fuerat potestate.

Expugnationem referunt oppidani ad heroidem Batazam, cujus quia semisepulta fama est, non abs re fuerit, operæ pauxillum impendere. Viam nobis aperuit Hieronymus Zurita Cæsaragustanus vir doctus, & historiæ diligens scriptor.

Sed quia Joannem Batazen cum Joanne Commeno, quem Caloiannem quidam appellant, Manuelis Commeni patre, confundere videtur, ex Niceta Choniata græco auctore, qui ea tempestate fuit, & ex Baptista Egnatio rem ipsam petamus. Græ-

Græciæ Imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias adolescentulas , ac viduas , & eas ob adolescentiam , & formam , ut ait Niceta , secundas nuptias desiderare videret , Irenem Alexio Palæologo , Annam Theodoro Lascari , adolescenti animoso , & bellicosissimo despondit , dotisque nomine , inquit Egnatius , imperii titulos genero tribuit.

Et quidem Lascaris , depulso , & profligato Manuele Maurozome rubro calceo induto , ab omnibus Orientalibus urbibus Imperator consalutatus est , ut testatur Niceta. Cæterum ex uxore mascula illi proles nulla fuit. Fœmina tantum Irene.

Hanc Joanni Diplobatazio in matrimonium junxit , imperiumque illi per manus tradidit. Ita Egnatius. Sed quem Joannem Diplobatazium ipse vocat , Joannem Batazem appellant alii , & quidem Græci , inter quos Nicephorus Callistus. Et Batazem tam Zozaras , quam Niceta sæpe nominant.

Joannes itaque Batazes filium Theodorum Lascarem minorem successorem reliquit. Qui moriens Joannem filium , & filiam Lascaram Michaeli Palæologo , tutorio nomine commendavit. Verum Palæologus , interfe-

Et o puero , per summum scelus , sibi imperium vindicavit.

Redeamus modo ad Zuritam in Aragonicis libro quinto , capite ultimo. Lascara puella verita , ne & ipsa in tyranni sævitiam incurreret, Ligurum mercatorum auxilio Genuam venit. Nupsitque in Liguria Wilelmo Comiti Entemelii , vel , ut vulgo dicitur , Vigintimilii , peperitque ex eo filium Joannem Lascarem , & tres filias.

Mortuo marito , filium Genuæ reliquit , qui patri in Entemelii ditione successit. Ipsa filias secum ducens , ad Petrum Aragoniæ Regem , cujus ingens erat fama , se contulit , si forte dignaretur auxilium ferre , ad recuperandum paternum imperium sibi per tyrannidem ereptum. Suscepit illam Rex nobilis honorificentissime , & in Valentia regno retinuit. Filiarumque maximam Jolanthen ex Græcia cognominatam , uxorem dedit Petro Baroni Aierbæ , Regis Jacobi nepoti.

Secundam Beatricem ex Græcia vocatam prætermitto, huic operi non necessariam. Batza quoque ex Græcia , in matrimonio non diu fuit , peperitque filiam , cui sui nomen imposuit. Hanc Jolanthæ matertera, ubi per
ætatem

ætatem licuit , nuptui collocandam curavit.

Interea cum Isabella Petri Regis filia nup-
fisset Dionysio Lusitaniæ Regi , Bataza jam
vidua , propter morum , & vitæ probitatem ,
una etiam venit , fuitque in Lusitania, quoad
Constantiam ipsius Dionysii , & Isabellæ fi-
liam, Ferdinandus Castellæ Rex duxit in ma-
trimonium. Tunc quoque Bataza spectatæ
virtutis matrona , novam nuptam comitata
est , tanquam moderatrix ejus adolescentiæ.
Quæ cum partu edidisset Alphonsum postea
Regem , non diu superstiti marito , Regis fi-
lii cum Bataza nutritionem sedulo curabat.
Sed subducto a materna cura infante, aviæ con-
silio, quæ ad suam potestatem transferre ma-
luit, Regina mater & recenti viduitate mæsta,
& præcipue nutriendi filii solatio destituta ,
insuper alendæ familiæ impar , quod peran-
guste , admodumque tenuiter , nec pro regia
dignitate , sumptus suppeditaretur, ex dolore
morbum incurrit , decessitque in oppido San-
cto Facundo. Et cum ejus suppellex , mun-
dusque muliebris ad satisfaciendum alumnis
minime sufficeret , testamento a Dionysio pa-
tre , atque Isabella matre petiit , ut quod illi
deerat , ipsi supplerent.

Bataza autem quum se invidiosam ex præterita potentia indies persentiret, re cum suis communicata, navem adornari præcepit, beneque tam ex suis copiis, quam sororum auxilio instructam, conscendens per mediterraneum mare exiit, ac circumitis Gadibus, & sacro promontorio, ac flexum ubi loppidum Sinis est, extensionem fecit.

Convenerunt ad illam Christiani multi, & ex sacra spathophorum militiæ equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atque ad non spernendas copias aucti, Cacem regulum oppido exuerunt. Extructoque templo Bataza bonam ligni Sanctæ Crucis partem, quam a Lascara matre Constantinopoli delatam acceperat, in quadam templi pile conclusit, quæ diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita.

Ob hoc solemne ibi est, dominicis, ac celebrioribus diebus, quum post sacrificii evangelium populum sacerdos alloquitur, etiam adhortari, ut precentur Deum pro Bataza Lascara, Græciæ Imperatoris nepte.

Relicto in potestate Christianorum oppido, venerabilis matrona Conimbrigam se contulit, adhuc illa tempestate urbem regiam,

ubi

ubi facultates, opesque suas iis, qui sibi infervierant distribuens, pauperum nequaquam immemor, Ecclesiam Cathedralem donariis multis, ac prædiis locupletavit. Sepulta ibi est in lapideo, nec operoso monumento inscriptione simplici.

HEIC SITA EST BATAZA IMPERATORIS
GRÆCIÆ NEPTIS.

DE CETOBRIGA.

Cetobriga, quæ Ptolemæo Cetobrix appellatur, in ora, & ostio sinus Salaciensis quondam stetit. Urbis tenuæ vestigium modo est, arenis obrutæ, nisi qua irrumpentis maris violentia, sub aqua nonnumquam, nonnumquam vero a tumulo in tumulum arenas radentibus ventis, deteguntur ædificia.

Causa nominis a Ceti, & Briga orta est. Briga siquidem vetere Hispanorum lingua urbem significat, ut Arabriga, Conimbriga, Cetobriga, Lacobriga, & multæ aliæ. Prima vero compositi nominis pars, a cetis est facta. Cete magnos pisces ut thynnos, omis-

fis

sis marinis belluis significare , & qui pisceis eos faliunt , condiunt , ac vendunt , cetarios appellari , notum est : lacus autem in quibus faliuntur , cetariæ , & cetaria dicuntur : unde Horatius.

Plures adnabunt Thunni, & cetaria crescent.

Quoniam vero in urbe hac , de qua nobis sermo est , celebris erat piscatio , & falsura talium piscium , sicut etiam nunc Cecimbrigæ , quod oppidum e regione est , in extimo fere Barbarii promontorii litore , Cetobriga vocata civitas est. Durant adhuc in Cetobrigenfi litore ipsa cetaria , signino opere antiquitus fabricata.

In medio obrutæ arenis civitatis , fanum pervetus est , quod instauratum Virgini Christi matri sacravit Christiana religio. Ad quujus ingressum , supra portam , arietis caput visitur contortis cornibus , factum ex marmore , & quidem elegantissime.

Neque dissentaneum est fanum id , atque simulacrum Jovis Ammonis olim fuisse , contra frequentes arenarum turbines , ab ethnicis ibi culti. Statua quoque marmorea stola-

ta illinc Neocetobrigam delata est, absque
tamen capite. Inscriptio quoque hæc in qua-
drato jaspidis albi lapide, in parthenone vir-
ginum Divi Dominici institutum profiten-
tium, Neocetobrigæ extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB.
VALENS. ANNOR. XXV.
H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

Hoc est.

*Lucius Julius Lucii & Titi libertus Valens
annorum viginti quinque hic situs est. Sit tibi
terra levis. Copirus fratri.*

Antiquitus Cetobriga ab Occidente Ebo-
rensem episcopatum terminabat, ex Bambæ
optimi regis divisione, qui finium cathedra-
lium ecclesiarum terminatione, episcoporum
lites voluit dirimere. „Episcopatus (inquit il-
le) Eborensis habeat a Cetobriga usque ad
„Petram, & a Rutella usque Paratam. „
Nostris quoque temporibus, Eborensis dice-
cesis finis, Cetobriga vetus est. Corrumpi
cœpit nomen in Cetobram, quam postea,
mul-

multo corruptius vulgus ineruditum Troiani fecit.

DE NEOCETOBRIGA.

Post dirutam Cetobrigam , mutata colonia est , ad alteram sinus oram Septentrionem versus , ab heinc annos circiter quadringentos quinquaginta , convenientibus eo loci piscatoribus. Tantaque & ibi & Cecimbrigæ , sitæ , uti dixi , in extimo fere Barbarii promontorii litore , nobilium piscium captura est , quum mare piscosissimum sit , ut etiam ex intima Hispania plenis viis confluant mercatores.

Accedit ingens candidissimi salis copia , propter salinarum toto sinu multitudinem. Quuius gratia , externarum quoque navium magnus semper numerus aut exit , aut ingreditur. Commercio itaque tam invectionum , quam revectionum , factum insigne oppidum est , opulentissimumque , adeo ut magnarum urbium nequaquam invideat claritati.

Vocata quoque Cetobriga posterior hæc colonia est , retento prisco nomine , & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione , Cetobala. Florianus campensis in
com-

commentitiis suis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemque oppidi usque a Tubale fabulatur. Ego Neocetobrigam soleo nominare distinctionis gratia, liberum cuique est alterutro uti: sive enim Cetobrigam, sive Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

DE PACE JULIA SIVE AUGUSTA.

DIcta ora est, ab exitu Anæ usque ad Salaciensem sinum. Quem prius quam transgrediamur, redire ad continentem oportet, per civitates, non quidem omnes. Neque enim omnes recensere propositum mihi est, sed eas, quæ vel a veteribus auctoribus nominatæ sunt, vel quæ inscriptionum vetustarum beneficio, aut maxime insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito proderunt. Idque semel hoc loco præfactum esse me, candidi lectores meminuerint.

Cæterum Pacem Juliam, sive Augustam descripturus modo eram, nisi satis, superque id fecissem, in bene longa ad Vassæum epistola, pro Pacensi colonia, & in libello ad Franciscum Nonium, & aliis non paucis

scriptorum meorum locis.

† Siquidem ostendi eam esse , quæ vulgo Bexa dicitur , corrupto a Mauris nomine , sitam vero in Celticis Lusitaniæ populis , juxta Strabonem , vel in confinio Celticorum , Turdetanorumque , juxta Ptolemæum. Coloniam fuisse , & secundum Lusitaniæ conventum , & quo pacto ab ea Pontificatus dignitas translata Badiosam sit , prolixè etiam exposui.

Ante universalem Hispaniæ cladem , floruit in hac urbe Apringius Episcopus scriptor eruditus , quujus in Apocalypsin interpretationem veteribus omnibus præfert Isidorus. Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus , quujus opuscula horrido , parumque culto sermone , eaque imperfecta , & mendis senticosissimis scatentia circumferuntur.

Floruere quoque juvenis Sifenandus martyrio Cordubæ coronatus , & Tyberinus presbyter. Extant ibi complura Romanorum monumenta , ex quibus aliquot adscribam , quæ per muros ipsius civitatis dispersa visuntur.

Ad portam Maurensē , versus novam.

C.

C. IVLIVS. C. F.

II. VIR. BIS PRA

VTRIQUE. SEN

.

Hoc est.

C. Julius Cai filius Duumvir.

Postea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est.

Equiti Praefecto Fabrum.

Cippus semifRACTUS.

M. AVRELIO. C. F. GAL.

II. VIR. FLAMIN.

TI. CAESARIS. AVG.

PRAEF. FABR.

D. D.

.

Hoc est.

*Marco Aurelio Cai filio Galerio Daumviro,
Flamini Tiberii Cæsaris Augusti, Præfecto fa-
brum Decreto Decuriorum, vel dedicarunt.*

Ad portam Myrtilensem.

Q. PETITIO. T. F.

RVFO

MATER. FILIO.

Hoc est.

Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

Fragmentum, ultra portam Maurenssem,
litera beffali. Desiderantur lapides in utroque
capite.

CVRIAE PONT.

FLAM. PACIS IVLIAE

VE. FLAMI...

Hoc est.

Curia Pontifices, Flamines Pacis Juliae.

Extra muros.

D. M. S.
HEL. AERIANVS,
ANNORVM XII.
H.S.E.S.T.T.L.

Hoc est.

Diis Manibus sacrum. Helius Aërianus annorum duodecim, hic situs est, sit tibi terra levis.

In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL.
AVITO. FRATRI.
SABINVS.

Hoc est.

Caio Julio Lucii filio Galeria avito fratri Sabinus.

In gradibus summi templi.

.....
.. PAX. IVLI ..
.. Q. PETRON ..
.....

Hoc est.

Pax Julia Quinto Petronio.

Ad Sanctum Salvatorem.

D. M. S.

IVL. PATERNA ANN. XV
IVLIA TERSPICORE
LIBERTAE OBSEQUENTISSIMAE
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

Diis manibus sacrum. Julia Paterna annorum quindecim, Julia Terpsicore libertæ obsequentissimæ, hic sita est, sit tibi terra levis

Errore sculptoris positum est Terpsicore pro Terpsicore, sed ego mutare nolui.

In foro cippus.

L. AELIO AVRELIO COMMODO
IMP. CAES. AELI. HADRIANI
ANTONINI. AVG. PII. P. P.
FILIO. COL. PAX. IVLIA
D. D.

Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO
II. VIR.

Hoc est.

*Lucio Ælio Aurelio Commodo , Imperatoris
Cæsaris Ælii, Adriani, Antonini, Augusti, Pii
Patris patriæ filio, Colonia Pax Julia dedicavit.
Quinto Petronio Materno, Caio Julio Juliano
Duumviris.*

In cœchlea summi templi.

A ✠ Ω

SEVERVS PRESBIT. FAMVLVS
CHRISTI VIXIT ANN. LV.
REQUIEVIT IN PACE DOMINI
XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
DCXXII.

Hoc est.

*Alpha, & Omega. Severus presbiter famu-
lus Christi vixit annos quinquaginta quinque ,
requieuit in pace Domini undecimo Kalendas
Novembris era sexcentesima vigesima secunda.*

In

In agro, quatuor mil. pass. ab urbe. Represam prædium vocant.

D. M. S.

MERCATOR ANN. XXXII.
 VXOR MARITO MERENTI
 POSVIT.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Mercator annorum
 triginta duorum: uxor marito merenti posuit.
 Hic situs est, sit tibi terra levis.*

Sunt in ea urbe fragmenta alia, sed minutiora. Caput imaginis Vespasiani. Taurorum capita decem. Aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus. Murorum portæ tres adhuc Romana architectura. Inventus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir, & puella equestri cursu certantes, mirabili elegantia.

DE ORICHIENSI AGRO.

O Richienfis ager , Turdetanis ac Celticis junctus , regionem parvam efficit , octo vel ad summum decem oppidorum , præter vicos ignobiles. Nomen accepit ab Orichio , regionis nobiliori oppido , & quia campestris ager est , frumentarius , ac pascuus , vulgo Campus Orichienfis nominatur.

Non piget ejus meminisse , propter regni nostri illic cœptam originem. Quam ut paulo altius repetam , ab æquis lectoribus condonari mihi postulo.

Magnus Alphonsus Hispaniæ Rex , qui Toletum expugnavit , & Imperator est appellatus , ex diversis uxoribus tres filias habuit , Elviriam , Therasiam , atque Orracam. Et quidem Elviriam , ac Therasiam , Rodericus Toletanus , parum Lusitanis æquus , quique illi adhæserunt , ex concubina Sime-na Munione natas aiunt.

Verum apud me chronicon Hispanica vetusta lingua habeo , factum septuaginta annos ante Rodericum , in quo eadem Sime-na minime concubina , sed justa uxor , &
Regi-

Regina , diserte perhibetur. De qua re ad Joannem Barrum scripsi , & quidem prolixè.

Ad Alphonsum igitur Imperatorem , in adferenda Hispania laborantem , conveniebant magni viri , militiam suam Christo devoventes. Inter quos emicuere Raimundus Comes Sancti Ægidii , & Henricus Lotharingæ Comes , ex Germana Raimundi natus , quem illa Ungariæ Regi , cui nupta erat , secundo edidit partu. Hos , ut talium necessitudine arctius se muniret , Alphonfus filiarum connubiis sibi devinciendos existimavit.

Elviram igitur Comiti Sancti Ægidii , Therasiam Henrico Lotharingæ Comiti , Orracam vero trium , ut alii scribunt , natu maximam , ut aliis autem placet minimam , atque post Simenam defunctam , ex Constantia uxore natam , Raimundo Comiti sive Burgundiæ , sive Tolosæ , neque enim inter ipsos Hispanicarum rerum scriptores satis convenit , in matrimonium dedit. Quorum nos , opinionibus prætermisissis , de Henrico tantum loquamur , cui valde dilectam sibi Therasiam tradidit.

Atque ut nexu devinctiore virum maximum quasi ad manum haberet , Callæciæ

par-

partem Bracaros, a Minio usque ad Durium, totumque id, quod recentiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, a Durio usque ad Lusitaniam urbem Conimbrigam, dotis nomine adsignavit, liberumque ei reliquit, ut de Saracenis Lusitaniam armis recuperaret, suoque dominio, & ditioni adderet.

Is ex Therasia conjuge, quæ semper Regina appellata est, filium genuit Alphonsum Henricum, qui patri successit in principatu, & ubi per ætatem licuit, bella gessit quamplurima, urbes multas expugnavit, Saracenorum potentiam fregit.

Qua re commotus Ismarius, magnæ partis Africæ, Bæticæque Rex, convocatis quatuor aliis Regibus, tam ex Africa, quam ex tota ulteriore Hispania, tantas congregavit copias, ut millia quadringenta exercitus superaret. His confusus, in Alphonsum properabat, lentis itineribus, sed animo ad vindictam concitatissimo. Nec ille segniter processit obviam. In Agro igitur Orichienfi, paulo infra Castrum viride oppidum, non procul a confluente Cobris, & Tergis fluviorum, in mutuum conspectum venientes castra posuerunt.

Infedit tumulum Alphonfus , ubi vetus facellum erat , in quo senex quidam provectæ ætatis heremiticam vitam agebat , inter Mauros , & ob paupertatem , & ob vitæ sanctimoniam , nullius injuria laceffitus. Ismarrii copix prope infinitæ undequaque campos opplebant , jamque agmina circumclusa spe devorabant.

Non videbatur militibus nostris fani esse consilii , cum tanta multitudine configere. Unus enim quisque supra centum hosteis adversum se in prælio erat habiturus. Sed militum animos oratione spei , ac fiduciæ plena Princeps confirmavit. Dimissosque curare corpora jubet , & crastinum diem , qui Jacobo Apostolo Hispaniarum patrono sacer erat , lætos exspectare.

Quum advesperavisset , Anachorita ille ad Alphonsum venit , atque oraculi denunciatione , forti esse animo admonet , ut qua noctis hora tintinabuli , quod in facello erat , sonum audiret , tentorium eggrederetur , appariturumque illi Christum in aere cruci subfixum. Lætus tam optato , tamque imperato nuntio Alphonfus , totius noctis pervigilio promissum exspectabat.

Primo itaque ante lucem diluculo , ad tintinabuli sonum prætorium egressus , suspexit in aere Crucifixum Dominum. Quujus visi voluptate propemodum extra mentem absortus , ita adorans dicebat. „ Ecquid Ser-
 „ vator mundi , tunc mihi , tunc appares ?
 „ Quid eo opus est , in te credenti , & te sum-
 „ ma pietate colenti ? Perfidis his , tuis , at-
 „ que ideo meis hostibus , tuæ divinitatis
 „ ignaris , potius apparere digneris , ut Cru-
 „ cis tuæ mysterium intelligant , ac desinant
 „ insanire. „

Hæc atque alia his similia , cum ex mentis quasi abstractione prosequeretur , Christi colloquentis , & victoriam pollicentis voce jucundissime affectus , in cœlum recepta divina illa specie , arma postulat , armari milites , acies ordinari , & canoro tubarum concentu imperat signum dari. Quem ex proceribus quidam exercitus nomine adeuntes , postulant , inquirunt , fortissime imperator , milites tui , ut Regem te salutari permittas. Quibus ille : Ego , fidissimi commilitones , honorificum satis inter vos nomen , titulumque Principis fortitus sum , alium non ambio. Neque si maxime expeterem , vel pos-

centi-

centibus vobis morem gerere vellem, id tempus, aut locus, patiuntur. Sed operam dabo, ut vos ducis vestri non pœniteat, vos date, ut milites dux non desiderem. Contra illi, & quæ postulas pollicemur, & nobis non deerimus, sed pro Rege pugnabimus ardentius, vincemus honestius, moriemur alacrius.

Quum igitur prope intulissent vim recusanti, magnis vocibus, & tubarum, lituorum, tympanorumque sonitu ter acclamatum: *Alphonso Henrico primo Lusitaniæ Regi vita, & victoria.* Data inde militibus tessera, ferebatur in hostes.

At parte ex alia innumerabilis ille Barbarorum exercitus, tam dissonis clamoribus, tam terribili fragore perstrepebat, ut cœlum ruere, terra quassari tremoribus viderentur. Commissum prælium est, sanguinolentum, pertinax, diuturnum, a prima diei hora usque ad meridiem, donec Ismarius, quujus jam vita periclitabatur, quamque maxime nostri appetebant, rebus desperatis, & amisso in conflictu consobrino, cui sui corporis custodiam mandaverat, nomine Homar Atagor, Halli Regis nepote, fugit ipse, & una Reges, qui cum eo erant. Tan-

Tantum autem sanguinis effusum est, ut ex cædis loco rivuli in Cobrin, atque Tergem decurrerent. Quin insequuta paucos post dies pluvia, quum tinctam atro sanguine superficiem lavisset, crevissentque rivi, Terges, qui ad confluentes Cobrin recipit, etiam usque ad Anam aquas infectas pertulit.

Id nos in Vincentio martyre hisce carminibus breviter adnotavimus.

*Ubi paupere Terges
Flumine, ab Orichio segnis delabitur agro,
Excepti cecidere duces, fusæque cohortes
Barbaricæ. Ac tellus tanto est imbuta cruore,
Ut postquam pluviae cædem elavere, pigerque
Rivus iit, contage sua, quacumque meabat,
Polluerit spatium late, fluctusque petitos
Funestavit Anæ, torrens inglorius ante,
Atque vaporatis æstu Quintilibus impar.
Post illa, indigenis factus de clade superbi
Nobilis Ismarii.*

Alphonfus igitur novus Rex, consuetovictoribus more in castris triduo permansit, & concessa militibus præda, ipse qui eatenus niveo scuto utebatur, insignia com-

men-

inventus est, quæ rem ibi gestam designarent. Ac primum, quia Christum in aere cruci subfixum conspexerat, in argenteo scuto cæruleam crucem formavit. Deinde quod quinque Reges vicisset, scuta quinque per ipsam crucem distinxit. In unoquoque triginta numos argenteos figuravit, quod totidem mundi Servator venditus exstitisset.

Mutata a posteris Regibus numerum figuratio est, commodiori ratione, & in singulis quibusque scutis, singuli quinque nummi positi, decussatim, ad figuram literæ X. bis numerato, quod in medio est, & quum a summo deorsum, & quum a latere ad latus fit supputatio, ut numerus triginta expleatur. Hæc tum ibi sumpta insignia. Castella vero aurea septem, quæ in rubro campo scuti regii oras ambiunt, ad alterius historiæ tractationem pertinent.

Exposuimus, quanta potuimus brevitate, Regum nostrorum, regnique initium, & causam, ab hinc annos quadringentos triginta quatuor. Gesta enim res est, ut mei veteres annales habent, æra millesima centesima septuagesima septima. Cui annorum numero si demantur triginta & octo, manebit Servato-

vatoris annus millesimus centesimus trigessimus nonus. Quum hæc proderem, agebatur annus MDLXXIII. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxisse quadringentos triginta quatuor, quos dixi, annos.

DE ARCU EXSTRUCTO A SEBASTIANO
REGE IN VICTORIÆ LOCO.

JAm discessissem ab Orichio, nisi piaculum esset Regis nostri Sebastiani recens factum non commemorare. Is initio hujus anni Algarbii regnum adiit, ut oppida omnia maritima, quam munita essent, suis oculis perspiceret. Et siquid ad munimentum deesse videretur exactissimo suo judicio, & rei bellicæ peritorum consilio, præsens vel suppleret, vel novaret, vel corrigeret.

Fecit autem iter per Orichiensem agrum, & victoriæ memorabilis loca omnia perlustravit. Nullum ibi erectum trophæum, nullam inscriptionem, tantum sacellum illud ignobili fabrica, non semel resectum, rusticorum tamen cultu religiosum reperit. Puduit illum incuriæ, ac socordiæ seculi superioris.

Atqui, ut excusari mereatur ætas hominum illorum, qui in continuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dextras habebant, quam ad literas illa tempestate sepultas, inclinatiores ingenia; non tamen miranda non est, florentibus postea rebus, & renata Philologia, oblivio tam diuturna; nisi quod natura comparatum ita est, ut quæ optima sunt, non omnia simul, sed per temporum intervalla emergant.

Sebastianus igitur mira pietate affectus, ut & apparitionis Christi, & Regis maximi, inclitæque victoriæ memoriam redivivam faceret, diruto veteri sacello, templum inædificari præcepit, atque exstructo nobili arcu, mihi inscriptionem curam demandavit, ita ut altera ex parte latine, ex altera Lusitano idiomate legeretur. Latina sic habet.

Heic contra Ismarium, quatuorque alios Saracenorum Reges, innumeramque Barbarorum multitudinem pugnaturus felix Alphonsus Henricus ab exercitu primus Lusitaniæ Rex appellatus est, & a Christo, qui ei crucifixus apparuit ad fortiter agendum commonitus, copiis
exi-

exiguïs tantam hostium stragem edidit, ut Cobris, ac Tergis fluviorum confluentes cruore inundarint. Ingentis, ac stupendæ rei, ne in loco, ubi gesta est, per infrequentiam obsolesceret, Sebastianus I. Lusitaniæ Rex, bellicæ virtutis admirator, & maiorum suorum gloriæ propagator, erecto titulo memoriam renovavit.

DE COLLA.

Colla fuit interius in media Orichiensî provincia, non procul a Messîgena inter colles, nec scio an hodiernum nomen hoc inde traxerit. Non mediocre erat oppidum. Extant muri, & turreæ cæmentitio opere, neque satis polito. Aditus perdifficilis est, & ad defensionem accommodatus. Non habitatur. Tantum dominicis, & solemnibus aliis diebus rusticorum vicinia eo confluit, ad templum Virgini Christi matri dicatum, ubi sacerdos iisdem diebus sacris altaribus operatur.

In angulo turris semidirutæ mensa elegans marmorea.

C. MINICIUS. C. F. LEM. JVBA-
 TVS . . . LEG. X. GEM. QVEM IN
 PRAELIO CONTRA VIRIATVM
 VOLNERIBVS SOPITVM IMP,
 CLAVDIVS VNIMA . . PRO MOR-
 TVO DERELIQVIT. EBV . . . TIS
 LVSITANI OPERA SERV
 RARIQVE IVSSVS. PAVCOS SV ..
 .. DIES. MAESTVS OBI. QVIA ...
 MERENTI. MORE ROMA ,
 AM NON RETVLI.

Hoc est.

*Caius Minicius Cai filius Lemonia jubatus
 Tribunus legionis decimæ geminæ , quem in
 prælio contra Viriatum vulneribus sopitum Im-
 perator Claudius Unimanus pro mortuo dereli-
 quit , Ebutii militis Lusitani opera servatus ,
 curarique jussus , paucos supervixi dies , mæs-
 tus obii , quia benemerenti more Romano gra-
 tiam non retuli.*

Ad januam templi ingens cippus est, in-
 ter columnas ibi jacentes olim ornatus cau-
 sa positus , qui me amplius horis tribus ad
 fastidium detinuit. Tam male a barbaris
 hominibus habitus est , ut spem percipiendi
 inte-

integre sensum plane deposuerim.

Avis in modum Gracculi , altera similis
mutuo se respicientes.

D. M. S.

B. SVRSI F. V C

BRIANAE. COIVGI . . .

NCTISSIME. TV

VM. POSITE VICS . . .

N. XXXVIII. DIE

S. XVII. SI QVAN . . .

PIET .. SFRM. TI

ANTVM FORTV

GER. LITE AVREC . . .

IT. F. POSVI. S

VALE.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Bolbus Sursi filius
conjugi sanctissimæ tumulum posuit. Vixit an-
nos triginta octo dies septendecim.*

DE SINI.

N On omittenda Sinis est, maritimum op-
pidum , & propter piscationem non pa-
rum vicinæ regioni conducibile.

Ibi

Ibi in templo cippus fractus est cum his literis.

.....
AN. L. CLAVD.
THALASSINVS
MARITE ME-
RENTISSIME
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

Annorum quinquaginta , Claudius Thalassinus marite merentissime , hic situs est , sit tibi terra levis.

Per murum , juxta terram , & quasi jam rudерibus coopertum.

D. M. S.
FVLVIVS. L. F. QVINTIANVS
FABER MATERIARIVS PIVS
IN SVOS VIXIT ANN. XLVI.
RVBRIA Q. F. SERGILLA. ME-
ROBR. MARITO B. M. FEC.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc

Hoc est.

Diis Manibus sacrum. Fulvius Lucii filius Quintianus faber materiarius, pius in suos, vixit annos quadraginta sex. Rubria Quinti filia Sergilla Merobrigensis marito benemerenti fecit : hic situs est, sit tibi terra levis.

In quadam turri.

D. M. S.

IVLIA. C. FIL. MARCEL-

LINA. AN. XXX.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

Diis Manibus sacrum. Julia Caii filia Marcellina annorum triginta, hic sita est, sit tibi terra levis.

DE HELVIS.

PRimo libro admonuimus, urbem Helvas in Celticis nostratibus esse. Nomen accepit ab Helvis Celticæ Galliæ populis, inter Garumnam, & Ligerin habitantibus, de quibus quarto libro Strabo agit. Plinius Albam eorum civitatem nominat.

Ab

Ab Helvis igitur Celtarum populis , qui inter Celtas olim ad nos venere , Helvæ civitas nominata , quod nomen a conditoribus obtinuit , etiam hodie retinet. Urbs fertilitate soli , & nobilitate civium , ut postremas non fert , ita olei bonitate sine controversia primas obtinet. Diœcesis Eborensis hætenus fuerat , verum agente Sebastiano Rege , episcopalem dignitatem adepta , metropolim , unde excisa est , nihilominus agnoscit. Non multa ibi sunt Romanorum monumenta , & quæ sunt , pessime a Barbaris habita , ita inveni.

Juxta portam arcis , quam Alcastavam vocant , fragmentum.

FEL. CEPALONIS.

F. SEVERVS AN . . .

.

Hoc est.

Felix Cepalonis filius Severus annorum.

In domo cujusdam viri nobilis , tabula elegans.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
 LEG. XX. NAT. COL.
 FIR. PICENO. SE VIVO
 MONIMENT. FEC. SIBI.
 ET FR. Q. AX. Q. F.

Hoc est.

*Caius Axonius Quinti filius Papiria legio-
 nis vigesimæ natus Coloniæ Firmicæ Piceno se
 vivo monimentum fecit sibi , & fratri Quinto
 Axonio, Quinti filio.*

Juxta parthenonem Virginum instituti
 divi Dominici cippus.

ANTHYMVS REB.
 SCIENTINI. ET CE.
 LERIS SER.
 V. S. A. L.

Hoc est.

*Anthymus Reburri Scientini, & Celeris ser-
 vus votum solvit animo libenti , vel libens.*

In agro , quem vocant Ventosæ , lapis
 oblongus , videlicet cubitorum septem , latus
 cubi-

cubitus & semissem, rudis atque impositus, quem fabulantur sepulchrum esse Bertrandi, unius ex duodecim Franciæ paribus.

CACALO
AVIOLI
LIB.
HIC
SIT.

Hoc est.

Cacalo Avioli libertus hic situs.

In domo tabula marmorea fracta, eleganti
litera.

.....
INSIGNEM PARVO
MANS CARMINE AMOR ...
REQ. IN PACE D. XIII KAL ...
MART. ERA. DLXXXII

Hoc est.

*Insignem parvo mansuram carmine amorem
requievit in pace Domini decimo tertio Kalen-
das Martias, era quingentesima octogesima se-
cunda,*

VIL-

VILLA VIZOSA.

AB Helvis digredientem intercipit nobilissimum oppidum, Brigantii Ducum sedes, quod ab amœnitate Lusitanus idiotismus Villam Vizosam nominavit. Uno nomine latine dici non potest, nisi Callipolin græce confingamus, audaci fortassis exemplo, sed lectoribus postquam ea vox assiduitate percrebuerit, minime displicituro. Proserpinæ ibi delubrum fuit, ubi modo Divi Jacobi ædes est, in suburbio, ubi hæc inveni monumenta.

PROSERPINÆ SANCTÆ

C. IVLIVS

PARTHENOPÆVS.

VOT. QVOT FECIT

A. L. P.

Hoc est.

*Proserpinæ sanctæ C. Julius Parthenopæus
vota quot fecit animo libenti posuit.*

284 DE ANTIQUIT. LUSIT.

Q. HELVIUS SILVANVS
PROSERPINAЕ
VOTVM S. AN. L. P.

Hoc est.

*Quintus Helvius Silvanus Proserpinæ vo-
tum solvens animo libens posuit.*

PROSERPINAЕ SERVATRICI
C. VETTIVS SILVINVS.
PRO EVNOIDE PLAVTILLA
CONIVGE SIBI RESTITVTA
V. S. A. L. P.

Hoc est.

*Proserpinæ Servatrici, Caius Vettius Sil-
vinus pro Eunoide Plautilla conjuge sibi resti-
tuta votum solvens animo libens posuit.*

D. M. S.
PVLTVRIVS AN. XXIII.
H. S. E. S. T. T. L.
SEMNE. ET. SEMN. . . .
MATRI POSVERVNT.

Hoc

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Pultarius annorum
viginti trium, hic situs est, sit tibi terra levis.
Semne, & Semnine matri posuerunt.*

Ibi etiam modo visuntur inscriptiones Endovellici, quas clarissimus Dux Theodosius ex antiquo fano, quod extat juxta oppidulum Therennam, asportari curavit, & inferri in frontispicio cœnobii Fratrum Ordinis Divi Augustini. Sunt autem hujusmodi.

DEO. ENDOVELLICO.
PRAESTANTISSIMI. ET PRAESEN-
TISSIMI NVMINIS
SEXTVS COCCEIVS CRATERVS.
HONORINVS. EQVES. ROMANVS
EX. VOTO.

Cippus fractus.

ENDOVELICO
ALBIA
IANVARIA.

.....

EN-

286 DE ANTIQUIT. LUSIT.

ENDOVELLICO SACRVM.
MARCVS IVLIVS PROCVLVS
ANIMO LIBENS VOTVM
SOLVIT.

DEO. ENDOVELLICO. SAC.
IVNIA. ELIANA. VOTO. SVCCE-
PTO. ELVIA. YBAS. MATER.
FILIAE. SVAE. VOTVM. SVCCE-
PTVM. ANIMO. LIBENS
POSVIT.

Hæ inscriptiones adeo claræ sunt, ut ex-
positione non indigeant.

D. ENDOVELLICO. SA.
AD RELICTICIVM. EX
T. NVMIN. ARRIVS. BA
DIOLVS. A. L. F.

Hoc est.

*Deo Endovellico sacrum ad relictitium ex
testamento numini Arrius Badiolus animo libens
fecit.*

Q. SEVIVS. Q. F.
PAP. FIRMANVS
VOTVM DEO ENDOVELLICO
S. L. M.

Hoc est.

Quintus Seuius Quinti filius Papiria Firmanus votum Deo Endovelico solvit libens merito.

ENDOVELLICO
CRITONIA MAXVMA
EX. VOTO. PRO CRITONIA.
C. F.

Hoc est.

Curavit faciendum.

Hic cippus allatus est , illinc ad arcem oppidi Lendroalis , ubi nunc extat.

C. IVLIVS. NOVATVS
ENDOVELLICO
PRO SALVTE VIVENNIAE
VENVSTAE
MANILIAE SVAE
VOTVM SOLVIT.

Nominis Endovellici causam, aut originem ego penitus ignoro: nisi si ab oppido propinquo, quod Endovellia forte diceretur, nomen esset impositum. Quod si nebuloso infœlicis gentilitatis ævo superstitionibus addicti Lusitani fuere, certe Evangelica luce radiante morati diu non sunt, quin veri Dei cultum, & religionem amplecterentur.

Mancio Christi discipulo gloriantur Ebo-
renses, a quo cœlesti doctrina sunt initiati.
Debent hoc Bracarenses Petro Ratenſi, A-
postoli Jacobi discipulo. Propagata brevi re-
ligio est, & invitis tyrannis mira pietate ado-
levit. Quam natio Lusitana incorruptam,
ut a Sanctis Patribus accepit, ad nostra hæc
tempora custodivit. Et quod non sine magno
Dei munere nobis contigit, nec sine magna
mea voluptate refero, quassantibus orbem se-
ctis, incolumi religione, integraque sacrosan-
ctæ Apostolicæ Sedis [auctoritate perseverat.
Nec solum id, sed longe lateque etiam per
vastæ Oceani recessus, & ante nunquam prio-
ribus cognitæ regiones, Orientemque totum,
& Antipodas, ipsum Servatoris nomen pro-
pagare non cessat.

D. M. S.

P. PETRONIVS CAVTIN.

ANN. LXXXXI.

LAVDICE MARITO PIISSIMO
POSVIT.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

Diis Manibus sacrum. Publius Petronius Cautinensis annorum nonaginta unius. Laudice marito piissimo posuit: hic situs est, sit tibi terra levis.

DE JOVIS FANO.

Super Exarramam fluvium, duobus pass. millibus infra Terranum oppidum, Jovis fuit olim fanum, quod adulta jam Christiana pietate in templum Sanctorum martyrum Justī, & Pastoris conversum est. De quo egi in libello ad Ambrosium Moralem Complutensem, virum sæpe alias, luculentæ eruditionis gratia, in his commentariis nominandum.

Supra januam templi Gothica inscriptio.

T

HVNC

✠ HVNC DENIQUE EDIFI-
CIVM. SANCTORVM NOMI-
NE CEPTVM. IVSTI. ET PAS-
TORIS MARTIRVM. QVO-
RVM CONSTAT ESSE SA-
CRATVM. CONSVMATVM
EST OC OPVS ERA DCCXX.

Hoc est.

*Hunc (pro hoc) denique ædificium Sancto-
rum nomine ceptum Iusti, & Pastoris marty-
rum, quorum constat esse sacratum, consuma-
tum est oc (pro hoc) opus era septingentesima
vigesima.*

IOVI. O. M.

FLAVIA. L. F. RVFINA
EMERITENSIS. FLAMINICA.
PROVINC. LVSITANIAE.
ITEM COL. EMERITENSIS.
PERPET. ET MVNICIPI.
SALACIEN.

D. D.

Hec est.

*Iovi optimo maximo. Flavia Lucii filia Ru-
fina Emeritensis, flaminica provincie Lusita-
niæ*

niæ, item coloniæ Emeritensis perpetua, & municipii Salaciensis, dedicavit.

Ex uno latere est arbor mihi incognita, ex altero latere Aquila est expansis alis, quasi subvolatura, in unguibus trifulcum fulmen habens.

Cippus aliquanto minor sed elegantior.

I. O. M.

OB PVLLOS A Q. SERTORIO
METELLVM ATQ. POMP.

IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM EX ARG.

MVNVS ADTVLIT.

FLAMINICAE PHIALAM
CAELATAM.

HIERODVLIS COENAM DEDIT.

Hoc est.

Jovi optimo maximo. Ob pulsos a Quinto Sertorio Metellum, atque Pompeium, Junia Donace coronam, & sceptrum ex argento munus adtulit, Flaminicæ phialam cælatam, hierodulis cænam dedit.

Alter cippus elegantissima litera.

L. RVBRIVS PRISCINVS

ANN. XXVI.

H. S. E.

Hoc est.

Lucius Rubrius Priscinus, annorum viginti sex, hic situs est.

Sunt tres alii cippi, sed positi in parietibus templi, contactis interioribus literis.

Cubae non procul a Pace Julia in templo cippus.

D. M. S.

TERENTIUS CRYSOGONUS.

ANN. XXXII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

*Diis Manibus sacrum. Terentius Cryso-
nus, annorum triginta duorum, hic situs est,
sit tibi terra levis.*

In territorio Ferrariensi , super Callipodem fluvium , quem Sadanum vocari nostra ætate superius diximus, templum Divæ Margaritæ dicatum est , ubi olim Fortunæ Obsequentis delubrum fuerat , a Flavia Modestina Sergii Terentii Æmiliani Centurionis uxore ædificatum , qui , ut apparet , sub L. Posthumio Albino militaverat , & emeritus , ac dives , ad quietem se contulit , in prædio uxorio.

Hoc ex duobus ibi cippis colligitur , e quibus alter sic habet.

FORTVNAE OBSEVENTI
SACRVM.

FLAVIA MODESTINA PERP.

EIVS ANTISTES

EX VOLVNTATE TERENTII

AEMILIANI VIRI SVI.

IN PRAEDIO A PATRE FL. MO-

DESTO SALACIENSI SIBI

RELICTO. A. L. F.

Hoc est.

Fortunæ Obsequenti sacrum. Flavia Modestina Perpetua ejus antistes ex voluntate Terentii

tii Æmiliani viri sui , in prædio a patre Flavio Modesto Salaciensi sibi relicto , animo libens fecit.

Alter vero in duas partes fractus sic.

D. M. S.

SERG. TERENTIV . . . S

SERG. F. AEMI . . . LIANVS.

CENTVR. EMER. VIX. N . . . LXX.

ORDIN. DVX. SVB . . .

L. POST . . . VMIO. MODES-

. . . TINA. MARITO

MERENTISSIMO P.

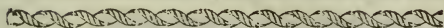
H. S. E. S. T. T. I .

Hoc est.

Diis Manibus sacrum. Sergius Terentius , Sergii filius Æmilianus , centurio Emeritus , vixit annos septuaginta , ordines duxit sub Lucio Postumio . Modestina marito merentissimo posuit . Hic situs est , sit tibi terra levis.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATIBUS
EBORÆ

LIBER SINGULARIS.

ÆDILIBUS PROCURATORIB. ET TABEL-
LIONIBUS CURIÆ CIVITATIS EBO-
RENSIS

L. ANDREAS RESENDIUS.

S. P. D.

ETERE jam pridem consuetudine
Antiquitatis usque eo memoria cul-
ta semper fuit, ut uno quasi æta-
tum omnium consensu ea opinio inveterave-
rit, pleraque non tam sua natura & bonitate,
quam vetustate in vulgus commendanda, &
in

in pretio habenda videri: & id quidem temere fortasse non nunquam judicatum. Fuit enim cum pluris rudes & incompósitos Ennii poetæ versus, quam politam elegantemque Virgilii Musam facerent, non alia de causa, quam quod antiquum illius, hujus vero nuperum recensque esset poema. Et vero ea est Antiquitatis gratia, ea majestas, ut summo semper in pretio ab omnibus gentibus sit habita. Hinc factum, ut res quo vetustiores, eo etiam dignitate magis præstent: utque gentes, quæ laudare se se non possent, una se antiquitate prædicarint. Ægyptii cum auctoribus Diodoro Siculo, Herodoto, & Mela, primos se mundi incolas jactare soliti, fictis, fabulosisque argumentis, numeratis etiam tot annorum millibus, & urbibus longe antiquissimis. Sed demus hoc vulgi opinioni, siue error est, siue non; illud tamen nemo jure reprehenderit, quod tanto est nationum omnium, publice, privatimque sensu atque judicio receptum: quibus & sacræ Scripturæ auctoritas accedit, quæ & urbes ab antiquitate commendandas docet. Petiistis viri clarissimi, ut quæ de Eboræ urbis patriæ nostræ antiquitate, & origine, legendo essem consecutus,

vobiscum communicare, litterisque mandare, ut posterorum memoriæ consecrarentur, non detrectarem. Quod ubi rescitum, exigere a vobis coeptum esse a principibus aliquot in Rep. viris, qui summa valeant auctoritate; idem & ipsi a me ita eslagitarunt; ut si aggredi, quod summis votis postularent, recusarem, uno consensu tantum non conviciis extorquere decreverint. Equidem, ut libenter agnosco, quantum vobis pro tam honorifico de me judicio debeam; sic illud inficiari non potestis, occasionem gerendæ rei pæne e manibus excedisse: proximo enim mense magistratu estis abituri: summa itaque me adscribendum temporis angustia circumscribi videtis: & Regis nostri jussu atque auctoritate totus in opere de Architectura conscribendo versor, nulli ut alii rei vacem, præterquam sacris ad populum concionibus, quas nulla de causa prætermittere debeo. Interdum etiam de valetudine, vitæque Henrici, Cardinalis & Lusitanæ infantis, quem Mæcenatis, vel parentis potius loco duco, valde animi laboro, vix ut apud me sim. Nihilominus si hoc tempore imperio vestro obsequar, majestatis lege minime reus agar: immo quod
ad

ad Regis officium, voluntatemque Præfulis, qui huic urbi reipsa & studio semper favit, pertinet, pergratum illis hoc officium meum accidet. Libuit itaque productioribus his brumæ noctibus duodecim, hanc patriæ qualemunque operam dare, & quod a me postulatis, litteris consignare: ex 'qua quidem lucubratione siquæ ad nos gloria, ad alios vero utilitas dimanabit, eam vobis, qui primi hortando auctores exstitistis, acceptam referri solidam volo.

DE VERA EBORÆ APPELLATIONE.

S Cripturas itaque Eboræ urbis, antiquitates, principiaque & ortus usque a capite arcessens, illud primo quæri video, quonam antiquitus nomine appellata ea sit, & ab eruditis appellanda. In libris Sacrorum Rituum, Horarumque Canoniarum Breviariis, Misfarumque voluminibus ad hanc diem Elbora, sex litteris, ususque Elborensis plerumque legitur. At verum illi nomen Eboræ est, quinque, non amplius litteris. Sic enim urbem vocat Pomponius Mela, sic Plinius, sic Antoninus

ninus Pius in Itinerario: & ita passim libri emendatiores Conciliorum præferunt, legiturque in marmorea inscriptione, quæ extat sic in ædibus Tribuni militum equestrium, itemque in tribus, quas penes me domi habeo: & in alio lapide confraçto, in vico fellariorum: præterea in columna, qua milliarum numerus olim designabatur, via regia, quæ ducit Turega Alcacarem versus: de quibus quidem lapidum inscriptionibus post commodior erit dicendi locus. Quamobrem in Ptolemæi codice, qui circumfertur, depravatum esse hoc nomen nullus dubito, siue librariorum id vitio accidit, siue Græci hominis incuria, *μνημονικόν ἀμάρτημα* id sit; hanc enim Lusitanix urbem Eburam, per quintam vocalem in secunda syllaba appellat: alteram contra, Bæticiæ, non procul a Gadibus, Eburam nominat, cum retro oportuerit, hanc nostram Lusitanix Eboram vocare: illam vero Eboram, Cerealem cognomento: ut auctor est Plinius libro tertio, cap. II. &c, qui Bæticus fuit Mela Pomponius, non procul ab Ebura originem ducens; quæ ipsa urbs, solo æquata, vestigia & rudera tantum ostendit: quam & in

in Strabone lib. 3. Geograph. Æburam prima diphthongo scriptam esse observavi. Stephanus vero libro de urbibus, quod Strabonis locum non satis expendisset, Eboræ ea tribuit, quæ Eburæ sunt propria, & vice versa: sed Græci cum essent, & exteri, quid mirum, si nominum similitudine, & ut fit, affinitate decepti, hæc invicem commutarint? Melam vero, Plinium, & Antoninum, (cum latine loquerentur, & fere essent cives Romani) vera harum urbium nomina ignorasse credi non potest. Facio itaque libenter, ut hos in præsens potius, quam illos, in Eboræ appellatione sequar.

DE PRIMA EBORÆ ORIGINE

Cognito jam vero urbis nomine, auctor ejus subjiendus esse videbatur: tum quod hinc oppidi cujusque prima origo, subducta calculi ratione, & ætas colligatur: tum quod summæ voluptati esse soleat, suos quosque urbium auctores, præsertim viros domi, militiæque illustres, cognovisse. Testantur id sacræ litteræ: Genesis enim 4. cap. de Caino, qui urbem exædificavit, quæ prima urbis terrarum

rum legitur earum urbium, quæ in authenticis scriptoribus occurrunt, & appellasse ait, de filii nomine, Henoch. Verum hic lectoris desiderio satisfacere non possum: quod auctores satis idoneos laudare nequeam: nec libet, more quorundam nostri sæculi, nugas, & fumos vendere: in quorum numero etiam Florianus Ocampius est, quem Regii historici titulo, origines, & antiquitates, fabularum refertas, foras dare non puduit. Equidem meo more, institutoque majorum, nihil huc adferam, nisi quæ idoneos satis scriptores habeant: fide dignos, omnique exceptione maiores testes laudabo, & lapidum testimonia, quæque hisce oculis inspicere licuit: quisquis tandem ille est qui primus hujus urbis auctor extiterit: quem ut vere nominare non possim, possum tamen magnam urbis nostræ vetustatem ostendere, quod Viriati, magni illius Lusitani, ætate, jam tum Eboræ condita florebat. Clarum id ex veteri inscriptione, quæ ad Divi Benedicti Pomarensum spectatur, his litteris:

L. SILO SABINVS BELLO CON-
 TRA VIRIATVM IN EBOR.
 PROV. LVSIT. AGRO MVLTIT-
 UDINE TELORVM CONFOS-
 SVS AD C. PLANT. PRÆT. DE-
 LATVS HVMERIS MIL. H. SEP.
 E. PEC. M. M. F. I. IN QVO NE-
 MINI VELIM MECVM NEC
 SERV. NEC LIB.* INSERI SI SE-
 CVS FIET VELIM* OSSVA
 QVORVMCVNQ. SEPVLCRO
 MEO ERVI, SI PATRIA LIBERA
 ERIT.

Vnde patet antiquissimam esse Eboræ o-
 riginem, quod bello Viriato jam tum, ut di-
 xi, celebris esset: Viriatus autem Lusitani-
 am, post etiam Hispaniam universam ad de-
 fectionem, armaque capeffenda sollicitavit,
 anno Urbis conditæ 100VII. Cn. Cornelio
 Lentulo, L. Mummio Coss. auctore Paulo
 Orosio, aliisque: qui fere centesimus, & qua-
 dragesimus est annus ante natum orbi redi-
 mendo Christum Salvatorem. Quot vero an-
 ni jam abierint, ex quo condita Eboræ esset,
 non habeo dicere: illud tantum, fuisse jam
 tum

tum claram Eboram, fatis sit. Quo cognito cur non acquiescam? perinde atque Ulpianus I. C. qui L. Sciendum, D. de censibus, Tyam coloniam, ex qua oriundus erat, antiquissimam esse, non nominato, qui eam primus condidisset, dixisse contentus fuit.

DE SERTORIANIS TEMPORIBUS.

P Ost id tempus deficiente rursus a Romanis Lusitania, duce fortissimo Q. Sertorio ad annum ab V. C. 1067. Eboram, quod clara & frequenter habitata urbs esset, cohortem unam Sertorio misit auxilio, sexcentorum scilicet militum, qui militiæ fidelem ei operam navarunt. Hic itaque cum grati animi declarandi causa, tum quod Lusitaniæ umbilicum Eboram teneret, (quæ res ad reliquas urbes in officio continendas plurimum valet, quod, ut periti rei militaris censent, qui campestribus locis imperat, ceteram regionem facile adjungat;) sedem fixit, domumque exædificavit, quæ etiamnum hodie Sertorii appellatur: in qua familiarem servam,

tres-

tresque cum illa liberos, alebat, ut didici ex eleganti lapide, qui, sexto ab hinc anno, proxime eas ædes erutus est, his litteris inscriptus:

LARIB. PRO SALVTE ET INCO-
LVMITATE DOMVS Q. SERTO-
RII COMPETALIB. LVDOS ET
EPVLVM VICINEIS. IVNIA DO-
NACE DOMESTICA EIIVS. ET
Q. SERTOR. HERMES. Q. SER-
TOR. CEPALO. Q. SERTOR. AN-
TEROS LIBERTI.

Jussit idem Sertorius muris urbem cingi ex lapide quadrato: qui muri hodieque multis in locis ad vetera moenia spectantur. Ad hæc aquam, Prattæ quæ dicitur, ad porticum usque, qui excelsior urbis locus est, unde in omnes urbis regiones divideretur, deduxit, ut olim ostendi in Apologia, qua Episcopo Visentii respondi: qui Regi nostro, ne iterum aquam illam in urbem reduceret, dissuadebat: negans aquæ ductum illic fuisse unquam, nec esse potuisse: ac ne Sertorium quidem unquam in his locis fuisse: denique ne Ro-

manum quidem opus videri assererat : contra atque ego Regi pridem persuaferam. Quae etiam de re agere nos memini copiose, duobus de aquæductibus libris, quos, Regi morem gerens, nuper scripsi: quare iterare eadem ista nihil opus est: quin potius, quod aquæductuum deducendorum, inveniendorumque rationem contineant, proprius nihil factum est, quam ut his adjungendos, ut legi interdum queant, si quæ forte hinc utilitas ad alios rediret, curarem.

DE COLONIARUM, ET MUNI- CIPORUM JURE.

Antiquitatem hic breviter explanare convenit, ut, qui Romanorum temporibus urbis nostræ status fuerit, melius cognoscatur. Romani itaque cum finitimis populis, ut Latium, in quo & Roma sita erat, imperare inciperent, nullam ab armis requietem, victores nonnunquam, interdum etiam victi, invenerunt: ut per annos aliquot fines proferre imperii non potuerint, donec tempus consiliumque utrosque ab armis discedere, fœdera inire, unumque populum, & gentem, fi-

eri coegit. Latinos igitur Romani pro sociis & amicis sibi adsciverunt, dato jure, ut in bello legionibus Romanis permitti militarent, & magistratus officiaque hic gerere, honores accipere communi jure possent. Hoc amplius Romæ etiam petere magistratus & gerere iis licuisse refert Asconius Pedianus, idoneus sane auctor: non tamen suffragia ferre, honoresve aliis decernere Latinos potuisse. Quod jus, quia Latinis, & prius quidem quam aliis gentibus concessum est, Jus Latii appellatum. Contenti itaque tunc eo honore Latini fuerunt: post tamen & suffragii in urbe Roma ferendi, & creandi magistratus, jus dari sibi postularunt, utque pro civibus Romanis pari cum cæteris jure haberentur. Concessum & id privilegio quodam populis aliquot, ægre tamen, vocatumque Jus Civium Romanorum: vetus vero ad discrimen novi hujus, Jus antiquum Latii est appellatum: datumque idem Jus longo post tempore universæ Italiæ dirimendorum, quæ hoc nomine plurima gerebantur, bellorum causa. Hinc etiam Italicum Jus dici cæptum: cujus Ulpianus J. C. meminit *L. Sciendum D. de censibus*. Et hæc quidem de jure Latii, ci-
vi-

viumque Romanorum, & quidem breviter, disserui: qui forte plura requireret, Andream Alciatum lib. secundo Disputationum legat: quæque de his nuper copiose, & latius, singulari commentario, qui Deo bene juvante brevi apparebit, complexus sum. Erat & illud in more positum Romanis, ut cives aliquos alio habitatum diverterent, ut loca illa incoherent, possiderentque: quam hinc Coloniam appellabant; Municipium vero, cum loci incolis jus illud, quo de egimus, concederent. Ampliabant itaque Romani, vel astringebant arbitrato suo jus, & immunitates, quantum vellent: ut auctor est Cornelius Tacitus *Annali* undecimo. Tiberii enim principatu, A. Vitellio, L. Vipsanio Coss. anno DCCC. post Rom. cond., disceptatum in Senatu magna contentione refert, si provinciæ Galliæ Comatæ principibus viris, qui jam pridem civitatis Rom. jus obtinebant, jus etiam honoris, magistratusque Romæ gerendi, concedi oporteret. Idem discere licet titulo *Pandectarum*, qui est *de censibus*: Municipia enim quædam & Coloniz, immunes, & juris erant Italici: aliæ Coloniz latinæ, quæ jus illud antiquum Latii haberent: aliæ rur-

sum privilegio conditæ, salvis vectigalibus, quæ penderent: quædam vero præter nomen Coloniæ nihil obtinebant juris. Antoninus quoque Imp. omnes, qui Romano imperio parerent, lege lata pro ivibus haberi jussit: quæ lex extat *L. In orbe Romano, D. de statu hominum*, ut legunt quidam, & interpretantur Andr. Alciatus, & Joannes Corasius, Jurisconsulti eruditissimi: idque salvis Pop. Ro. vectigalibus jus datum satis patet. A. Gellius lib. 16 cap. 13. Noctium Atticarum Municipiorum conditionem, tametsi dignitate inferior esset, Coloniæ juri præstitisse docet. Coloniæ enim, cum ex civibus Romanis alio deductis constarent, legibus Romanis, quibus regebantur, non suo arbitratu vincentes, subiectæ, ut antea, permanebant. Municipia vero cum Coloniæ immunitate & jure, vel paulo minore gauderent, suis ipsa legibus, suoque arbitratu regebantur. Verum, quod imago Romanæ urbis Coloniæ essent, honoratiores, & dignitate præstantiores habebantur.

EBORAM LATII JURIS MUNICIPIUM FUISSE.

E Bora Municipium, veteris Latii oppidum, & immune, quod Liberalitas Julia cognominatum, auctor Plinius lib. 4. cap. 22. Sed præstantiori jure Olyssippo fuit, utpote Municipium juris civium Romanorum: & Pax Augusta, Colonia juris Italici, ut ait Paulus Juris C. L. *In Lusitania D. de censibus*. Pacenses, inquit, & Emeritenses juris Italici sunt. Dixit Plinius immunem Eboram, quod vectigalia minime penderet. Idem enim, cum in Lusitania unum esse Municipium juris civium Romanorum, tria vero juris Latii docuisset, subjicit, sex item & triginta stipendiaria esse: quod stipendium seu vectigal penderent: & Eboram in tribus illis juris Latii nominat: mox, quæ tributum penderent, oppida singulatim enumerat. Hinc constat Eboram a Vectigalibus immunem fuisse. Et licet, ut idem Plinius antea lib. 3. cap. 3. refert, universæ Hispaniæ Vespasianus Imperator Augustus jactatus procellis Reipubl. Latii jus tribuit; apparet tamen quod hæc coacta liberalitas, ac necessitate expressa fuerit,

erit, non ita diu durasse jus illud, sed revocatum, permanfisse duntaxat penes eos populos, qui antea obtinuissent. Si enim perpetuo durasset, quid attinebat iterum a Plinio enumerari singulatim eos populos, qui Latii jus obtinerent. Quæ cum ita sint, efficitur Romanis rerum potitis immunem jam tum Eboram fuisse, sociamque Populi Ro., populos vero in omnibus, quasi cives Romanos habitos: adhuc vocari, & recenferi in tribus Romanis solitos: potuisse etiam belli in cohortibus militum, & legionibus Romanis stipendia facere: munia publica Romæ obire; Magistratus denique in urbe petere, & eligere; suffragia tamen ferre, quod jus civium Romanorum non omnino obtinerent, non potuisse.

A QUO PRIMUM EBORÆ HOC JUS CONCESSUM.

Quis primus hoc jus Eboræ, quave de causa concesserit, mihi quidem non liquet: amplius itaque pronuncio: conjectura tamen ducor ut credam C. Julii Cæsaris id beneficio, Eborensibus datum, idque ex urbis

cognomento, quod apud Plinium Liberalitas Julia est: confirmaturque elegantissimo marmorei cippi Epigramate, quod domi meæ servo, olim vero ad D. Petri visebatur, & post paulo cap. 8. adscribam: altera item ejusdem fere magnitudinis inscriptione elegantioribus litteris ad D. Jacobi, hoc titulo:

DIVO IVLLIO
LIB. IVLIA EBORA. OB.
ILLIVS IN MVN. E. MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVO IVS DEDICATIONE VENE-
RI GENETRICI CESTVM MA-
TRONÆ DONVM TVLERVNT.

Hoc est:

Liberalitas Julia Eboræ ob illius in municipes, e municipio liberalitatem, ex Decreto Decurionum dedicavit, scilicet statuam hanc, in cuius basi hæc inscriptio erat, Cestum pro veste preciosa.

Quæ si non me fallit conjectura, Cæsaris Iulii liberalitate, ac beneficentia, hoc Ebo-

Ebora est secuta, ut esset Juris Latii Municipium, idque post bella cum Sertorio gesta; nimirum cum jam in gratiam civitas hæc cum Populo Rom. fortasse etiam ob bene merita rediisset. Nam & Cæsar Augustus, referente Tranquillo, Jus Latii, vel civitatis Romanæ, non nisi bene de Repub. Rom. meritis conferre solebat. Nisi forte cognomento hoc magis est consentaneum, Sertorianis temporibus Eborenses arma contra Romanos sumpsisse, hostiliterque se gessisse: Cæsarem nihilominus, quo devinctam magis sibi redderet, Reique publicæ Romanæ æterna amicitia obstringeret, sua benignitate privilegium hoc, jusque Latii & immunitatis permisisse. Et quamvis conjectura hæc nostra, cum veteri illa inscriptione Sertorii, quam in Apologia ad Vissensem Episcopum copiosius explanavi, pugnare videatur; in qua Eborenses Municipipes appellati: tamen fieri posse affirmo, improprie eo tempore sic appellatos: quo modo Ulpianus *D. ad Municipalem* ait, ea tempestate suos cujusque civitatis cives, Municipipes suæ civitatis, non tamen Municipipes Romanæ appellatos. Credibile & illud Eboram ante Cæsaris Julii tempora Municipium fuisse, sed

sed stipendiarium , neque ut post , juris Latii extitisse : idque jus , quod a Populo Romano accepissent , tempore Sertorii ob rebellionem amisisse , quod arma contra tulissent. Julium vero ob eam , quam proxime dixi , causam , sua liberalitate jus illud postliminio redidisse , non ob bene merita , quia potius ob damna , bellicque offensiones Romanis illatas. Verum hac tota de re , quando mera conjectura nititur , animus est non pertinaciter contendere. De ratione vero cognomenti , quod haud dubie non abs re urbi inditum est , facile illi cessero , qui certiora attulerit , Eborā quidem Romanorum temporibus ; post que Gothorum ætate satis clara fuit , in qua & nummi cudebantur. Didici id nuper verum esse ex antiquo numismate ; quod Ambrosius Moralis , historicus Regis Catholici , & Academiæ Complutensis Rethor , ad me misit : in cujus altera parte , facies sinistra est Cæsaris Germanici , his litteris : GERM. CÆS. AUG. in aversa vero cusa spectatur corona cum foliis in cujus medio tribus versibus inscriptum legitur.

LIBERALITATIS
IVLIAE EBORÆ.

Habeo & ipse penes me nummum, argenti asperi, & impoliti, rudi forma, ut Gothicis illis temporibus cūsum, Sisebuti Regis Gothorum: in quo Regis expressa imago, his litteris SISEBUTUS REX. In altera vero parte crucem ambit hoc elogium: DEUS ADJUTOR MEUS: in medio autem: CIVITAS EBORA.

DE FLAMINE, ET FLAMINICA EBORÆ.

E Rat, & Eboræ iisdem Gentium temporibus, Flamen sacerdos, ea fere dignitate præditus, qua apud Christianos hodie Episcopus est, Flaminicam item nobilissimam habebat, quæ non Eborensium solum sacerdos femina, sed & Lusitanix totius erat. Hujus Epitaphium hodieque spectatur in limine infero fenestræ ædium Tribuni militum equestrium hoc titulo.

LABERIAE. L. F.

GALLÆ FLAMINICÆ

MVNIC. EBORENSIS FLA-

MINICÆ PROVINCIAE LV-

SITANICÆ L. LABERI-

VS ARTEMAS L. LA-

BERIVS GALLECVS L. LABERIVS

ABESCANVS. LABERIVS

PARIS L. LABERIVS

LAVSVS LIBERTI.

Nec hic solum, sed & Lerix Lapis extat, Collipone, qui vicus præter nomen hodie nihil retinet, allatus, ubi diem clausisse extremum, humoque condita eadem illa esse videtur, ex hac inscriptione.

LABERIAE L. F. GALLAE FLA-

MINICAE EBORENSI FLAMI-

NICAE PROV. LVSITANIAE

*IMPENSAM FVNERIS. LO-

CVM SEPULTVRAE ET STA-

TVAM *D. D. COLLIPONEN-

SIVM DATAM L. SVLPICIVS

CLAVDIANVS.

Alterius item Flaminicæ mentio extat in cippo non perinde magno, atque superiores illi, elegantius tamen inscripto: quem agricola quidam aratri dente exaravit, juxta ruinas ædium, via montis Saracii; ubi & templum fuisse apparet: nam & columnæ ejus marmoreæ ibidem repertæ, vocaturque vulgo adhuc locus ille, Mesquita, quod templum Arabice significat. Titulus ejus basis.

D. M. S.

C. ANTONIO C. F. FLAVINO.
VI. VIRO IVN. HASTA. LEG.
II. AVG. TORQ. AVR. ET AN.
DVPL, OB. VIRT. DONATO
IVN. VERECVN. DA FLAM.
PERP. MVN. EBOR. MATER.

F. C.

Id est.

Diis Manibus Sacrum. Caio Antonio, Caii filio, Flavinio, Seviro juniorum hastatorum legionis secundæ Augustaliæ, torque aurea, & annulo duplici ob virtutem donato, Junia Verecunda Flaminica perpetua Municipii Eborensis,

ma-

mater. faciendum curavit (hoc monumenum.)

CLARORUM ALIQUOT CIVI- UM EBORENSIUM MONU- MENTA.

P Roduxit & Eborā olim Cives aliquot egregios, quibus ob bene merita, resque præclare gestas monumenta e publico statuit: haud dubie compluribus aliis quam quorum extat memoria, sed ædium ruinis, scriptorum jactura, temporumque vastitate interciderunt nomina, nihil ut de iis certo sciri queat. Duorum illustrium civium monumenta apponam, quæ adhuc in litteratis lapidibus perdurant. Basis est ingens, quam domi meæ asservo, his verbis inscripta.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.
PAULLO AED. Q. II. VIR.
VI. FLAM. ROMÆ DIVO-
RVM ET AVGG. PRÆF.
COH. I. LVSIT. & coh. I.
VETTONVM. LEG. III. Ital.
OB CAVSAS vtilitates Q. publi-

CAS.

CAS. APVT ORDIN. ampliff.

FIDELITER ET CONStan-
ter DEFENSAS LEGATIONe
qua gratuita Romæ pro R. P. sua
funct. estLIB. IVL. EBORA
PVBLICE IN FORO.

Hoc est,

*Lucio Voconio, Lucii filio, Quirina Paullo
Ædili, Quæstori, Duumviro sextum, Flami-
ni Romæ, Divorum, & Augustorum: Præse-
cto cohortis primæ Lusitaniæ, & cohortis pri-
mæ Vettonum, Tribuno Legionis tertiæ Italicæ,
ob causas utilitatesque publicas, apud ordinem
amplissimum, fideliter, & constanter defensas
legatione qua gratuita (suo sumptu) Romæ pro
Republica sua functus est, Liberalitas Julia
Ebora, publico (sumptu, in foro hanc statuam
ponendam curavit.*

Epitaphium alterius civis Eborensis est,
Cæcilii Volusiani nimirum, qui militiæ cla-
rus armis extitit, quantum ex hac inscriptio-
ne colligere est, quæ ex fundamentis templi
in honorem B. Virginis Mariæ a Rege nostro

extructi reperta est: cumque inspecturus accurrerem fractum jam lapidem comperi, partemque alteram muro insertam, ut describendi potestas non fuerit. Reliquum fragmentum hæc præferebat.

. . . CILIO Q. F. VOLVS. ÆF.
 . . . COH. II. C. R. X. PROVOC.
 . . . VICTORI. S. DONATO AB
 . . . IMP. II. HAST. PVR. III.
 . . . VEX. VIC. I. MUR. IIII.
 . . . OBSI. NI B. H. IN. R. P.
 . . . SVA FVNC. BORENS. CIVI
 . . . OPT. ERITA EJVS IN MV-
 . . . NIC. RMOR. BASI ÆNE.
 D. D.

Nos ex conjectura, quæ deerant, supplere conati sumus. *Q. Cæcilio, Q. filio, Volusiano, Præfecto cohortis secundæ civium Romanorum, ex provocatione victori, bis donato ab Imperatore 4. duabus hastis, puris tribus: vexillis, civica (corona) una, muralibus quatuor, obfidionali 4. Omnibus honoribus in Repub. sua functo Eborenses civi optimo, ob merita ejus in municipium marmoream (statuam) basi ænea (posuerunt.)*

De-

Decreto Decurionum

Excrefceret nimium hic commentarius, si harum inscriptionum singula explicarem: alibi ea discere licebit.

DE ÆTATE, QUA CHRISTIANAM FIDEM EBORA SUSCEPIT.

ATque hic quidem Romanorum temporibus civitatis nostræ status fuit, clarus haud dubie, quo & gloriari jure queat: at justius multo, quod Christi fidem prima, aut inter primas saltem Hispaniæ urbes amplexa sit, sacrisque Christianorum initiata fuerit. B. enim Mancius unus e septuaginta duobus Christi discipulis, ab Apostolis in Hispaniam Evangelii gratia missus, appulit Eboram, & de verbo Dei, fideque Christiana conciones frequenter habuit: cumque gentem docilem sua natura comperisset, magnos hic laboris fructus retulit; frequens enim ad eum credentium concursus fiebat, augebaturque indies magis, magisque numerus Christianorum, quos sæpe convenire ad orationes Deo-
fun-

fundendas, & ad Eucharistiæ communionem corporis, & sanguinis Christi, jubebat. Primus hic igitur nostræ urbis Episcopus & Apostolus extitit. Nec in urbe dumtaxat Evangelium Christi promulgavit, sed & in finitimis circumcirca locis fidei rudimenta docuit; donec Validii Præfecti sententia, Martyrii coronam est consecutus. Corporis ejus reliquiae, extra urbis pomeria sterquilino conditæ, fimoque, ne a Christianis cultus religionis gratia auferrentur, tectæ. Quo modo abjectum, & ignoratum, annos aliquot corpus latuit, donec cives ipsi aucto jam in immensum credentium numero, tutius agerent: quo tempore D. Mancius, rem tandem aliquando aperiendam esse ratus nobili in primis viro secundum quietem locum ostendit; qui in prædio suo, quod ad hanc rem Divi nomen religiose conservavit, honorifice condidit. Forma vero, miraculorumque vi crescente indies, mox Julianus Comes, ejusque conjux Julia, matrona pia, ad quos locus ille reliquiis facer hæreditate pervenerat, augustum templum, magnificumque honori illius dedicavit: sed vetustate collapsum est, ut & turris maior pars, quæ non procul inde spectatur,

concidit. In hujus basilicæ medio conditæ D. Mancii Episcopi & Martyris reliquiæ : servatæque ad ea usque tempora, quibus Abderrahemen Maurorum Regulus, urbem nostram, u post referam, arctissima obsidione cinxit. Christiani itaque metu ejus, qua Barbarus grassabatur, tyrannidis in sanctorum reliquias in Asturum fines antea, salvi ut essent, fugientes, eo deportarunt, & in agresti pago, qui villa nova vulgo dicitur, asservari hodieque ferunt, uno lapide ab oppido Methymnæ sicci fluminis (sic enim Hispani appellant) in Cænobio Monachorum, qui D. Benedicti institutum, normamque sequuntur. Hæc eo breviter narro, ut de vera urbis nostræ religione, fide, & pietate lectori gustum aliquem darem, qui enim plura scire avet, is legat horarum Canonicarum Breviarium Eborense, quod olim jussu Cardin. amplissimi, Henrici principis Lusitanæ concinnavi. Profecto par erat Martyrem hunc religiosius a nostris coli; quod & primus, & ab ipsis ferre Christianæ fidei incunabulis solida hic fundamenta docendo jacerit, quæ sane res non in parvo beneficii loco ponenda est.

Post,

Post, Diocletiano, & Maximiniano Imperantibus, & in Christianos adeo sæve & immaniter grassantibus, ut imperium omne cruentum & sanguine nobilitatum fuerit, si, ut par est, scriptoribus Ecclesiasticis fides habenda, tres hac tempestate Eboræ cives clari, morte pro Christo fortiter obita, D. Vincentius sororesque duæ Sabina, & Christina, martyrio omnes incliti: in hac ipsa urbe nati, educati & inquilini eo in loco, quo hodie Sacellum humile visitur, & ab illis nomen mutuatur: cujus tam inopis Sacellii, pro meo in patriam Divosque amore, sæpe numero me pudet, ac si verum fateri volumus, Reipublicæ nostræ intererat, ignominia sibi loco ducere, multis abhinc retrò annis, labente ædicula, illam non instaurasse. Martyrii, & horum Sanctorum historia in Breviario illo Eborensi, & alibi a me concinnata est.

EBORENSEM EPISCOPATUM
PERANTIQUUM ESSE.

Catholicæ apud Eboram Religionis antiquitate jam pertractata, affirmare liquet perveterem hanc Episcoporum sedem fuisse. Misso enim factò Divo Mancio, quo tempore fidei Christianæ infantia erat, & exiguus credentium numerus Constantino Magno, Imperatore Christiano, Eborensum Episcopus Quintianus erat, ut constat ex Concilio Iliberitano, urbis Iliberorum; quæ & olim Elvira etiam dicta, penitus collapsa, & in ruinis sepulta: tunc vero Metropolis erat; Episcoporumque sedes, quæ post Granatam translata. Huic Concilio Quintianus adfuit, Decretisque, quæ ibi agerentur, subscripsit: idque Romanis adhuc in Hispania imperantibus. Excepit hoc tempus Gothorum ætas, qui cum fere erant ingenio immani, & barbaro, & a Catholica fide alieni. Ad Civitatis nostræ statum quod attinet, nihil dum comperi, si turres illas vastasque molles, quæ etiam num hodie spectantur, mœnibus Romani operis adjectas, excipias. Architecturæ enim non omnino rudis, facile magnum a
Ro-

Romanorum substructione discrimen deprehendes. Eborā nihilominus difficilimis his Gothorum temporibus, Episcoporum sedes permanfit. Equidem domi fervo duas inscriptiones literis rudi modo insculptas: tamen quod de fidei Christianæ apud nos vetustate locupletes testes sint, magni, ut debeo, æstimo, In altero hæc verba leguntur.

DEPOSITIO PAVLI. FAMVLVS
DEI VIXIT ANNIS L. ET
VNO. REQVIEVIT IN PACE
D. III. IDVS MARTIAS ERA
DLXXXII.

Alterius vero lapidis, quod ad rem magis, qua de agitur, pertinet, Epitaphium est Juliani Episcopi Eborensum era Cæsaris 1001111. qui est a Christi Natali annus quingentesimus sexagesimus sextus. Octo enim & triginta annis æra Cæsaris Christi Natalem incæpisse tradunt Annales Hispaniæ. Lapidis vero hæc est inscriptio.

IVLIANVS
FAMVLVS XPI.
EPISCOPUS ECCLESIAE
EBORENSIS.

H. SITVS EST. VIX ANN.

PLVS. MIN.

LXX. REC. IN PACE

KAL. DECE. ERA

DCIII.

Honorio primo, Pontifice Max. qui ad annum Christi, 10CXIII. Ecclesiæ clavum Romæ tenere cæpit, Sisifculus Eboræ Episcopus fuit. Toletano enim Concilio quarto interfuit, nomenque subscripsit; quod regni Sisenandi tertio anno celebratum. Subscripsit idem, & adfuit Toletano sexto, regnante Chintillano. Coacta rursus Toleti Carpetanorum octava Synodo, Recesvintho Rege, præsto fuit, Subscripsitque Absentius Ebo-
rensi Episcopus. Ejusdem Regis anno duodevicesimo, æra Cæsaris 10CCLIIII. qui erat a Christo nato sexcentus sexagesimus sextus, habita Synodus est Emeritæ, quæ Lusitanicæ tunc Metropolis, duodecim ejusdem provinciæ Episcoporum præside Proficio Metro-

ropolitano: Adfuit, & subscripsit Eborenſium Antistes Petrus, quam Synodum, ad hanc diem typis nondum editam, calamo exarata, & quidem antiqua manu, in bibliotheca ſervo. In duodecimo item Concilio Toletano, Flavio Eringio regnante, ſubſcripſit nomen, & interfuit Tructimundus Eborenſis Episcopuſ, ut in Conciliorum voluminibus legitur. Argumento eſt & Episcopatuum diſiſio a Bamba Rege in undecimo Concilio Toletano facta: anno Chriſti 1067. Limites item quos Bamba Eborenſium Episcopatuſ attribuit, ſub Emeritenſi Archiepiscopatu, quæ tunc Luſitaniæ Metropolis erat, hiſ fere verbis designabantur, rudi illo Sæculo. „ Eborenſis Episcopatuſ termini a Cetobra ad „ Petram uſque, & Rutella uſque ad Paradam „ ſunto.

RASIS, HISTORICI ARABIS,
DE EBORENSI EPISCO-
PATU TESTIMONIUM.

R Afis Arabs, ſive mavis, Mauruſ, hiſtoricuſ Miramolimi Regiſ Mauritaniae Africae, reſ in Hiſpaniae militia geſtaſ monumentiſ conſignavit: quæ ex Arabica lingua in Luſitanicam tranſtulit Magiſter Maſameduſ, Mau-

Maurus & ipse, ex eorum numero qui in Lusitania manserunt : descripsit vero sua manu Ægidius Piresius, Sacrificus Petreani Portellii, Joannis Avoimi filii, ejus qui Marmellarium oppidum equestri militiæ Divi Joannis attribuit ; ut & Genealogiæ liber Petri Comitæ, Dionysii Regis filii, constat, Tit. 36. §. 9. & Tit. 22. §. 3. de Sufanis, ubi multa de Petreanis leguntur. Quæ quidem Rasis historia, quod esset scriptor historiæ, omnisque antiquitatis, ac rerum Romanarum ignarus, fabulas sæpe veris narrationibus permiscet : verumtamen cum Maurorum imperium attingat, ordinem temporum servat, veritatisque hic rationem habuit : de Constantini itaque Magni ætate verba faciens, ab Imperatore illo Hispaniam in sex Episcopatus, sic enim vocat, quos Metropoles dixisse oportuit, divisam, singulisque certum oppidorum numerum assignatum refert. De quinta vero Metropoli agens, quam ille Emeritam fuisse affirmat, Episcop atui quinto (inquit) Emeritam attribuit, Pace m Juliam, Olyssipponem, Exombam, Abraniam, Conimbricam, Lamecam, EBORAM, Cauriam & Lapam. Sed licet Maurus non admodum fide dignus sit, pro-

proximo capite Constantini ætate Eborensium Episcopum fuisse Quintianum ostendi: utque ex Bambæ regis Gothorum Hispaniæ divisione constat, Emeritenfi Archiepiscopatu Ebora est attributa. Quæ cum ita sint, efficitur, antiquissimam esse Episcoporum sedem Eboram. Ad Hispaniæ vero civitates quod attinet, earumque fines, sic idem Rasis de Pacensi loquens: hujus limites, partim Emeritam, partim Sanctarenam attingere. In Pacenci item agro oppidum esse Ebrim ab antiquis appellatum, quæ hodie Ebora, cum finibus suis. At ille, quid scriberet, non intellexit. Nomen itaque missum faciamus, quod homo Arabs omnium rerum imperitus, ignoravit.

Romani vero in Lusitania tres Conventus fori constituerunt, quo finitimi, tanquam ad Coloniam Metropoli in jus petitori, & de controversiis, quæ orirentur, disceptaturi, convenirent, quemadmodum hodieque in Gallia forum juris publici Lutetiæ Parisiorum, & Tolosæ constitutum predurat, & in Castellæ regno, prætorium Vallisoletanum, & Granatense. Lusitania itaque in tres partes divisa, singulis Coloniam assignarunt, quo commodius fini-

finitimi populi conventus agere possent: prima Emerita fuit, quo Vettonum omnis ora, quæ Lusitaniæ pars est, convenerat. Pacensis altera, quo Algarbientes, Campenses, & Tagi accolæ concurrerunt. Tertia Sanctaren, quo Transtagani Durium usque populi conventus egerunt: quomodo fere hodie Correcturæ sunt, intra Tagum, & Anam flumina, & Extremaduram & eorum qui trans montes accolunt. Erat itaque inter Pacensis juris oppida, Ebora sita, non autem in communis agri finibus; & municipum cum esset, suis legibus regebatur, non Pacensium: nisi forte controversiis eorum derimendis, juriq; administrando eorum qui ad suum forum non pertinerent. Equidem non inficio fieri potuisse, ut cum jam omnes, qui Rom. imperio parebant, cives facti essent, quod M. Antonini Imperatoris ætate accidisse supra retulimus, Eborenses tunc Pacem Augustam convenisse, ut & Olyssipponenses Sanctarenam. At longe aliud est, quod Maurus narrat, in agrorum finibus situm habuisse: imo fuit cum Pacenses & Eborenses inter se de terminis adeo contenderent, ut Dacianus Hispaniæ Præses, Diocletiano, & Maximiano imperantibus, finium regundorum,

liti-

litiumque dirimendarum gratia venire coactus sit, ut copiose nuper ostendi Epistola ad Bartholomæum Quebedum Canonicum Toletanum; Dacianum Eboram venisse docens, ubi & in vincula Martyrem nostrum inclytum S. Vincentium, cum fororibus, compingi iussit.

DE EBORÆ A MAURIS CAPTÆ STATU.

C Aptæ a Mauris Hispaniæ initium, idem Gothici imperii finis extitit. Hinc enim Sarraceni rerum in Hispania potiti sunt, cujus ætatis cum omnia barbariei plena essent, vix memoriæ quidquam mandatum, quid Eboræ gestum, reperias: neque si sit, legere admodum est operæ precium. Adscribam tamen quæ ex Rasi Arabe comperta habeo Æra Maurorum, hoc est, a Mahometicæ sectæ exordio, anno cxxxviii. qui a nato Christo fere 15ccclx. Abderrahemenes, Moabiæ filius, auspiciis Miramolini Maurusiorum reguli in Hispaniam trajecit, ubi jam a Maurorum ingressu, regnabat Joseph: cum quo proelio dimicans, victum interemit: occupatis

tis locis omnibus , quibus ille imperitabat ,
 fortunas tamen integras incolis reliquit. Jam
 que Mauris devictis , Hispali castra movet
 adversus Christianos , occupavit que Pacen-
 sem urbem, Eboram, Sanctarenam, & Oly-
 sipponem, totamque adeo Algarbensium re-
 gionem. Filius Abderrahemenis fuit Abraha-
 mi nomine , qui patris castra secutus , uxo-
 res aliquot in Pacensi urbe , feminas genere
 claras , formaque venusta , reliquit : audita-
 que insigni pulcritudine filiæ Josephi , qui
 regno exutus in prælio nuper ceciderat , &
 Eboræ asservari in augusto ædificio a patre
 extrui jussu , Abrahami eo legationem, cum
 donis quantivis pretii misit. At illa memo-
 ria repetens fortasse ignobili illum loco na-
 tum, & domi obscurum, patremque suum vi-
 ctum occidisse , munera repudiavit : legatio-
 nique minime acquiescens , conditione illius
 usuram se negavit : quin statim cum fratre
 (qui Elviræ Granatensis regni oppido, omni-
 que illi oræ , locis que finitimis imperabat ,
 ex pacto & fœdere cum Abderrahemene ini-
 to) rem omnem communicavit. Qui hinc
 gravem sibi injuriam factam interpretatus ,
 paratis, quantum pro re licuit, copiis Pacen-
 sem

sem urbem obsidionem cinctam , occupavit : Uxores hinc Abrahami cepit , tresque pedisequas , filiasque pulcherrimas probri causa vi constupravit : mox ad Sororem suam eas deduxit , his fere verbis compellans : Eat nunc Abderrahemenis filius , quamque tibi contumeliam parabat , eam nunc accipiat vel invitus : domumque unde venerat , revertit . Cognita mox ab Abrahami re omni , copiis infecutus , Granatenſi urbi , quæ & illius erat ditionis , clauſum obſedit : ſed a tergo Joſephi filius incurrens , exercitum illius fuſum fugatumque cecidit , victumque illum manu cepit : at veritus Abderrahemenem regem , imperatis obſidibus , & fide publica , nunquam memorem illum fore calamitatis bello acceptæ , aut ignominia , nec ſibi , ſororive moleſtum unquam futurum , ſtatim emiſit . Non fugit tamen ea res Abderrahemenem patrem , qui Joſephi filium bello aggreſſus , manu conſerta ſuperavit , duos que filios cepit : ipſe fuga delapſus Toletanum in agrum ſe recepit : ubi poſſeſſionibus exutus , privatus vivere & latere dum vult , a rege Abderrahemene ſubmiſſis percufforibus , interfectus eſt : caput regi allatum . Hæc ex Raſi deſcripſimus , quæ adeo

adeo obscure dicta erant, conjectura ut opus, divinationeque videatur; captis igitur a rege Abderrahemene Pace Augusta, Eboræ, ceterisque jam a Rasi nominatis urbibus, quas Christianis ademerat, efficitur Josepho adhuc regnante, Christianis paruisse, liberasque fuisse: hinc victis Mauris subiectas. Extruxit itaque Josephus ædes Eboræ: cumque regnum, ereptum iri auguraretur, Christianis potius, ob fidem, & continentiam illorum, virtutes Mauris prudentioribus satis jam perspectas, unicam filiam credere voluit; cum quod feminei sexus, & in puerili adhuc ætate esset, qua facere injuriam Eborensibus non posset; tutiusque ibi depositum asservatum iri putavit, quam apud Arabes suos, homines infidos, impuros, & incontinentes. Ex his omnibus illud etiam sequitur, ex quo primum Maurorum opera occupata Eboræ est, annos jam abiisse septingentos fere & octingenta.

QUA TEMPESTATE OLYSIPPO,
EBORA, ET PAX AUGUSTA A
MAURIS CAPTÆ.

M Ifera fane urbis nostræ conditio fuit sub Arabum imperio, & ut jam dixi, cognitu ferme indigna. Unde constat Mauros cæli benignitate, & soli bonitate vehementer delectatos, sedem hic potissimum fixisse: vix ut circumcirca locus sit, quin Arabicum nomen, in hunc usque diem retineat, inditum a Maurorum principibus, & Satrapis: qui inter se, urbe capta, agros eorum occupatos partiti erant. In his, verbi gratia, Almancor, Ben-hamorek, Benha-falk, Ben-cafed, Benha Mexi, & id genus alia nomina mere Arabica agris, vicis, & fluminibus imposita. Atque hic quidem infelix Eborensum status: duravitque, donec Deo Optimo Maximo visum, armaque contra capta sunt a regni hujus incolis, virtute industriaque Alfonsi Henriques Regis primi, & bellica laude insignis: quem honoris gratia libenter nomino, adjutis. Quo tempore e servitute, qua annos amplius quadringentos oppressa urbs jacebat, tandem aliquando in liber-

ber-

bertatem vindicata , Christi fidem , religionem que recepit. Duartus Galbanus , qui res præclare gestas Alfonsi Henriques litteris mandavit , quo id anno gestum sit , non refert : illud obiter duntaxat , oppida trans Tagum occupasse , Alcacarem , Eboram , & Serpam , reliquasque ad Pacensem urbem. At Petrus Comes libro Genealogiarum Tit. 7. §. 5. annum etiam adscripsit : Regem Vlyssipponem recuperasse referens Æra Cæsaris M.C.LXXXV. Mense Octobris , qui est post natum Christum , M.C.XLVII. Quod verum esse cum eis Annalibus didici , tum maxime ex duabus lapideis Inscriptionibus quæ in summæ sacra æde Oiyssippone etiam num extant : quarum una antiquior , litterisque melius conformatis , ad eam portæ , quæ Orientem versus spectat , partem interiorem , his verbis legitur.

*Tunc anni Domini, cum centum mille notantur,
Cumque quaterdenis , quatuor atque tribus,
Cum per Christicolas urbs est Ulisbona capta,
Et per eos fidei reddita Catholicæ.*

Altera ad dexteram portæ præcipuæ partem
tem

tem spectatur interius eademque refert: illud tamen addit, festo die sanctorum Martyrum Crispini, & Crispiniani, qui Octavo Kal. Nov. (hoc est, 25 die Octob.) agitur, recuperatam urbem. Extat & apud me Gothorum regum Epitoma, usque ad Alfonsum Henriquez latine, ut tum quidem tempora patiebantur, conscripta, cum his, anni, mensis que die mirifice consentiens: Addit tamen feria sexta gestum esse hora diei sexta, post mensem quinque obsidionem, Junio mense a Rege inchoatam, & Octobri finitam. Haftenus de Oiyssipone, de qua cum sit omnium Hispaniae urbium celeberrima, precium operæ erit hæc cognovisse. Ad Eboram nostram quod attinet, idem Comes, receptam a Christianis narrat, Æra Cæsaris M.CCIII. Qui anno Christi nati M.C.LXVI. respondet: Pacem vero Augustam Cæsaris Æra, M.CC. Quarto nimirum ante Eboram recuperatam anno: a quo Epitoma illa nihil discrepat: addit tamen quorum opera occupatæ urbes, his, ut sæcula illa ferebant, verbis.

Era M.CC. pridie Kalendas Decembris, in nocte S. Andreae Apostoli civitas Paca, id est, Begia, ab hominibus regis Portugalis domini Alfonsi, videlicet Ferdinando Gonsalvi, & quibusdam aliis plebeis militibus nocte invaditur, & viriliter capitur, & a Christianis possidetur, anno regni ejus 25.

Era 1284 Civitas Elbora capta est, & deprædata, & noctu ingressa a Giraldo, cognomento sine pavore, & latronibus sociis ejus, & tradit eam Regi Dn. Alfonso. Et post paululum ipse Rex cepit Mauram, & Serpam, & Alchonchel. Et Culvohi castrum mandavit reædificari. Anno regni ejus 39.

Recepta itaque Eboræ, Giraldi cognomento Impavidi opera anno Domini 1166. Alfonso Henriquez nonum jam & trigesimum annum, rerum in Hispania potito, quod regnare scriptor ille appellat: ducto regni initio ab æra Cæsaris M.C.LXVI. Quo tempore solemnî Divi Joannis Baptistæ die, vitricum pugna vicit, & exinde regionem illam armis tenuit. Historicus vero rerum ab Alfonso Henriquez gestarum, regni initium ad

Cæ-

Cæsaris Æram M.C.LXXVII. retulit , cum quinque Maurorum reges in Ouricensi agro Alfonsus debellavit , idque undecimo post anno. Quem si auctorem sequimur , recuperata Ebora est anno XXVIII. regni Alfonsi. Cum que res a militibus gestæ ducibus adscribi plerunque soleant, hinc factum Petrum Comitem, Epitomæ concinnatorem, Regi solidam receptæ Fboræ laudem adscribere : at ego mearum esse partium duxi rem omnem , prout gesta est , referre. Sed de urbe Pacensi , quando & Historicus ille a Comite , & Epitoma diversa narrat , in præsens omitto.

EBORA , QUA RATIONE IN CHRIS-
TIANORUM POTESTATEM RE-
DACTA , RESTITUTA QUE
SIT.

G Iraldus ille, Impavidus cognomento, genere nobilis , regnante Alfonso Henriquez, cum bellorum , ut fit , tempestatibus, rebusque identidem novis exorientibus, nobiles moribus dissolutis esse solent, commissio itaque, de quo tamen nihil certi habeo dicere, aliquo fortasse facinore, eam Regis indi-

gnationem incurrit , ut aula excedere , Christianorum que urbibus cogeretur abire , quo Regis manibus effugeret. Transtagum itaque fugit , quæ tum ora a Mauris tenebatur ; Hismaro Regi , ei qui in campis Ouricis victus fuit , se tradens : quo quidem rege iubente , in sylvestribus Muri , sic dicti , locis , copias , opesque collegit , castrumque , cuius hodie , præter Giraldi nomen , nihil est reliquum , exædificavit , ubi cum suis se continebat , inito cum Mauris pacis foedere. Cum que rebus gerendis aptus esset , mox flagitiosi complures homicidæ atque proscripti ad eum se contulerunt : quemadmodum ad Davidem , dum a facie Saul fugeret , ut sacræ literæ referunt , *convenerunt omnes , qui erant in angustia constituti , & oppressi ære alieno , & amaro animo : & factus est eorum princeps*. Crevit itaque in immensum militum numerus : nec dubium quin hostiles in Christianorum agros excursiones , cum Mauris actissimo foedere juncti quotidie fecerint. Quare Epitoma illa Historiæ Lusitaniæ , latrones eos , & prædatores appellat. Cumque jam trans Tagum castra metaretur Alfonso Rex , veritus Giraldus , ne in se expedi-

peditionem suscepisset , quo potissimum facinore in gratiam cum illo rediret , sibi que Regem demereretur , cogitare. Tandem in eam venit sententiam , nihil Deo optimo Maximo acceptius , nihil Regi gratius , nihil denique ad nominis sui existimationem , decusque utilius a se præstari posse , quam crepta Mauris Eborensi urbe , astu & fraude potius militari , quam viribus , & sanguine fuso tot Christianorum , quibus expugnatio illa , si aperto Marte , armisque res gereretur , constaret. Quæ dum animo consilia versat , Mauris jam uti familiarius , viasque urbis exitusque investigare studiosius , custodias explorare. Et quamquam non satis illi fiderent Mauri , illo præsertim tempore , quo de Regis expeditione rumor increbuerat , suspectarentque Giraldum , metu ancipiti hærrere , & , ut de Davide Philistæi , hæc fere in vulgus spargere : *Quomodo aliter poterit placare dominum suum , nisi in capitibus nostris ?* Nihilominus , quæ ad rem , quam moliebatur , essent necessaria diligenter Giraldus adornabat. Cum que campestri loco , pauloque editiore sita sit Ebora , ut nusquam collum obtentu : insidiæ tendi queant , nisi ad

D. Benedicti, ideo turrim ibi Mauri excitant, qua tanquam e specula nota oppidanis signa darent. Hanc primo occupare in animo erat Giraldo. Cognito itaque Maurum duntaxat cum filia ibi excubare, noctu cum paucis militibus seorsim inter duos colles se abscondit: jussit que reditum suum præstolerentur, vel, si res postularet, dato signo extemplo advolarent: ipse vero incertos eventus nihil reveritus, sed, quod illi cognomen datum erat, animi impavidus, recta ad turrim contendit, fudes, perticasque ferens præacutas, quibus, parietum eas foraminibus infigens, ad fenestram conscenderet: nec enim nisi scala demissa aditus ad eam patebat: ut que excubantium oculos falleret, ramis se virentibus induit. Accesserat jam proxime turrim, sed non ex adverso fenestræ, nocte intempesta: & Dei benignitate commodum jam Maurus statione vigiliaque decedens, cubitum concesserat, filia excubare jussa: quæ (ut imbecillis est ille sexus) parum sollicita quid rerum gereretur, dormitans fenestræ limini incumbabat, & quieti se somnoque dedit. Lætus itaque bene gerendæ rei occasione oblata Giraldus, exutis, quibus

quibus se accinxerat, ramis arborum, per-
 ticiis conscendit, puellamque somno appres-
 sam, continuo arreptam præcipitavit, ut
 ne clamorem quidem edere, patremque ex-
 citare mortua potuerit. Turrim itaque in-
 gressus & Maurum, qui altum stertebat,
 ense obtruncat, specula que potitus est. Cum
 que intempesta nox esset, ut nullo adhuc
 signo fociis dato, ad suos per tempus acce-
 dere posset, Mauri cæso capite, & filiæ,
 utrumque manibus gestans accurrit, animo
 que addito, & felici omine victoriæ osten-
 so, rei bene gerendæ opportunitatem præ-
 dicabat. Una itaque omnes ad turrim ad-
 volant, cum aurora nondum illuſceret,
 ignem quam primum in summa specula ex-
 citant, dato oppidi vigilibus signo, eum a-
 grum, in quo nunc B. Virginis ædes sacra
 (vulgo ab incolis, do Spinheiro, vocatur)
 frequentatur, Christianorum incursionibus
 infestari. Jussit itaque suorum aliquot cir-
 cumcirca facto agmine curcitare, strepi-
 tumque, qui audiretur, edere. Vigiles con-
 tinuo oppidanos ad arma convocare: & co-
 gnito exiguas ibi Christianorum turmas vo-
 litare; excurrenti eos, debellandique cupi-
 ditas

ditas incesſit. Egreſſi itaque præpropere , nullo ordine , ac patentibus urbis portis , nec ita longe progreſſis oppidanis , Giraldus urbem invaſit , & obſcuræ noctis obtentu , tumultu , ut fit , exorto , vigiles cuſtodesque portarum hoſtes eſſe ne ſuſpicabantur quidem , donec res ipſa declaravit , vi & ferro graſſantibus noſtris , cæſis primum vigilibus , cuſtodibusque portarum , quibus rurſum ſuorum præſidio munitis , reliqui vicatim diſcurrere & obvios quouſque obtruncare , paucos licet , quod & maior pars ſepulta ſomno jaceret , alii urbe egreſſi eſſent : in oſtiis , quæ peſſulo munirentur , obicem objicere , nec vel edibus egredi inquilini ipſi poſſent. Sic urbem diſcurrendo obire. In aliorum januis per annulos quibus trahuntur fores , vectes exiguas , quas eo conſilio plures attulerant , trajicere ne domibus egreſſi patresfamilias , exorto clamore advolare , armisque ſumptis gregem facere poſſent. Ea fuit rei geſtæ feſtinatio , tamque prudens conſilium , ut cum jam ad arma clamatum eſt , urbs a noſtris occupata teneretur. Urbe egreſſi cives , audito armorum ſigno , turmam perſequi ceſſant : retro que unde venerant , redeunt :
ſed

sed in urbis portis male a nostris accepti sunt: neque cognita, ingredi nihilominus conati, repulsi tandem sunt, suorum facta jactura. Turma anim Christianorum a tergo eos adoriri, ut utrimque domi foresque hostilibus armis premerentur. Cumque tenebrosum adhuc esset, sole nondum exorto, & ut fit in tumultu, rebusque subitis, omnia re ipsa maiora viderentur, abjectis armis, terga vertentes, fugam fecerunt. Nostri insequi pavidos fugientesque detrectant; urbis custodiæ potius intenti. Rebus jam ex animi sententia gestis, atque compositis, Giraldus gaudio exiliens urbem militibus diripiendam dedit, a cæde modo temperarent. Pronum id suis, quod vix Mauri, qui arma contra ferrent, reperirentur, ejectis urbe aliis, aliis contrucidatis, non paucis domi suæ clausis, & quis eos exitus maneret incertis, efferre domo pedem non ausis. Direpta jam urbe, vitam, vestesque, nec quidquam victis aliud Giraldus indulgit. Diffugerant itaque plurimi, plerique se Christianorum potestati clementiæ que dediderunt: & ad Emmanuelis Regis usque tempora, cum regno omni Lusitaniæ ejecti Mauri sunt, perdu-

rarunt. Miffo mox ad Regem Alfonfum legato , de capta Ebora lætum ipfi nuncium attulit : rogare , urbem in fuam poteftatem recipiat : fibi, facinorumque fociis ignofcat. Laudare itaque Rex , libenterque accipere lætum nuncium, legatosque benigne amplexus , gratiam fe habere oftendit. Ad urbem vero quod attinet , non efle , cujus eam præfidio potius committeret, quam qui eam virtute eflet confecutus. Sic Ebora in Chriftianorum poteftatem venit , hic primus vindex & assertor Giraldus : cujus gratia hodieque in Clypei inſignibus urbs præfert equitem cataphractum , equo vectum, ſtriſtum enſem geſtantiem : duo item capita , viri unum , alterum puellæ. Sunt vero, qui hiftoriæ ignari , Divum Jacobum efle fingant , Mauros trucidantiem , alii Eborum , nefcio quem, & Eborinum comminifcuntur , alii alias anniles fabulas venditant : ſed ut narravi , res omnis geſta efle creditur.

EBORA RURSUM EPISCOPORUM
SEDES CONSTITUTA, ET QUIS
PRIMUS EBORENSIUM EPISCO-
PUS.

URbe a Christianis recepta studiose operam dedit, qua erat pietate Alfonso Rex, pristina Episcoporum sedes, ut antea, fieret Ebora. In anniversariorum templi hujus libris, primum, ab urbe Christiano juri reddita, Episcopum fuisse comperi Paum: cujus corpus conditum est ad Divi Joannis Baptistæ altare, quod nunc corporis Christi Eucharistiæ sacrum est. Decreta Ecclesiasticorum beneficiorum tulit: & annuis Episcopatus redditibus in tres portiones divisus, duas usui suo, tertiam canonicorum corpori attribuit. Templum item hoc erexit, jactis fundamentis xxii. Maii, Æra Cæsaris m. cc. xxiiii., qui erat ab ortu salvatoris nostri carne inducti millesimus centesimus & octagesimus sextus, captæ vero urbis, seu potius receptæ, annus vicesimus. Primum itaque lapidem posuit sub basi altaris S. Mancii, quod hodieque ante facellum visitur. Interea dum ædes sacra extruitur, facris

cris operabatur in ædícula vicina ei ufui con-
 fecrata: quæ post urbis Curia fuit, ubi fo-
 renfes actiones agerentur: & haud fcio quo
 jure profano ufui ei, qui a secretis eft Rei-
 publ. relicta eft, cum multa ibi fepulcra fint
 eorum, qui bona fortunæ ex testamento
 Ecclefiaë legarunt. Alter Epifcopus Severus
 fuit, qui primus ibi canonicorum Decanus
 fuerat: cujus mentio in quadam fori urbis
 hujus confuetudine adhuc exftat. Hinc con-
 tinua ferie Epifcopi creati ad annum ufque
 Domini M.D.XLI. quo Joannes tertius ejus
 nominis, Lufitaniæ Rex a Paulo 3. Pont.
 Max. impetravit, nova ut Metropolis fieret,
 manetque hodie. Primus ejus Archiepifco-
 pus eft, fitque precor quam diutiffime, Hen-
 ricus Cardin. infans Portugalliaë.

DE PRIMA ORDINIS MILITARIS,
 QUÆ HODIE AVISAPPELLATUR,
 APUD EBORAM ORIGINE.

Chriftianis jam Eborenfî, ut dixi, urbe po-
 titis, quod fitu, naturaque aptus locus vi-
 deretur Mauris debellandis, placuit Regi ca-
 put hic, magiftrumque equeftris militiæ,
 quæ

quæ in Castellæ regno Calatravenfium , in nostro vero Avifenfium nuncupatur , conftituere , eo confilio , ut inde crebris excurfionibus fidei noſtræ hoſtes acerrimos , pro viribus paulatim expellerent. Confirmavit militarem hunc ordinem Avifenfium , Eboræ agentium , miſſo diplomate Innocentius tertius , qui Cæleſtino ſucceſſit, Pontificatus anno quarto , Chriſti vero nati M. CC. IV. regnante Sanctio , qui Alfonſo Henriquez parente mortuo , regnum hæres proxime excepit. Sedes horum militum , qui Gallica voce , *Freres* , hoc eſt, fratres dicti , ubi hodie locus ille Freiria appellatur , & in ipſa urbis arce , quæ muro , & turribus ab urbe ſecluſa erat : ut etiam num hodie apparet in ſitu ædium Didaci Caſtri , urbis noſtræ Tribuni militum. Juxta ædes item Comitis Portalegrii facellum tenebant, Divo Michaeli Archangelo ſacrum , ubi ſtatis horis res divina peragebatur. Atque hæc quidem Ordinis hujus militaris apud Eboram origo , duravit que ad tempora uſque Alfonſi tertii. Tres vero Eboræ Magiſtri Equitum fuiſſe memorantur. Primus Ferdinandus Roizius Montellus , ſummæ vir auctoritatis:

cui

cui Alfonsus Henriquez Rex Mafaram oppidulum, Mauris ademptum donavit. Alter frater Gandifalonis Viegas. Tertius Alfonsus Anenſius, quo Magistro equitum Avifi-um milites commigrarunt, quo proprius a Mauris abeſſent, aut ut citius debellare eos poſſent, vel alia quavis, quæ regi placeret, cauſa.

EPILOGUS.

H Actenus de Fboræ antiquitatibus hæc dicta ſufficiant: nec me fugit, eſſe & alia ſcitu non indigna, ſed quod ea in annalibus Regum, Privilegiis, & Fori conſuetudinibus urbis noſtræ legantur, prudens prætermiſi. Parui itaque, & morem vobis geſſi, viri ampliſſimi: quare finem faciam, adjecta tantum coronidis vice inſcriptione, quæ in templi columna legitur, in S. Crucis facello: quod ad rem faciat, urbis nimirum ſplendorem, civiumque frequentiam oſtendens. Alfonsus enim Luſitaniæ Rex quartus, Soladenſe prælium commiſſurus, centum equites, & mille pedites Ebora eduxit ad pugnam. Titulus autem latine ſic habet.

Æra M. CCC. LXXVIII. Rex Maurorum Aben-Amarinus , transmarinarumque regionum , viribus suis fretus & opibus cismarina aggredi armis cœpit , cum Forra regis Tune-ti filia , ut Christianos debellaret , funditusque deleteret : Tarifam , (quæ Tartessus veterum putatur fuisse ,) obsidione cinxit militarium copiis innumeris.

Rex itaque Castellæ Alfonsus, ratus, quod res est, ancipitem esse bellorum aleam, legatione ad Alfonsum 4. Lusitaniæ Regem focerum suum missa, auxiliares copias postulavit. Qui nihil cunctatus, præsens ipse, omnibus subsidiis suppetias tulit. Terminos itaque regni statim attigit, suosque pene subsequi iussit. Eboræ centum equitum turmam, cohortem vero mille peditum evocavit, Gundifalvo Stephano Carvoero signa ferente. Commissum prælium cum Mauris Granatæ regem Lusitaniæ Rex adortus est, Castellæ Rex Aben-Amarinum, Deique Optimi Maximi benignitate, Maurorum vix cladis nuncius effugit; sed ad internecionem cæsæ sunt, nostrorum opera, innumerabiles hostium copię, Reges Aben-Amarinus, &
Grana-

Granatenſis fuga ſalutem quæſierunt. In tentoriis Regis Aben-Amarini magna auri vis & argenti in prædam Caſtellæ regi ceſſit. Interfecta & Forra, multæque adeo matronæ ex opulentioribus, Maurorum & pediffequæ. Filius item Aben-Amarinus captus, conſobrinus, & nepos. Deus itaque pro tot, tantisque in Chriſtianos collatis beneficiis, ſit benediſtus in ſecula Amen.

SCHOLIA

JACOBI MCENETII VASCONCELLI

IN QUATUOR LIBROS RESENDII.

IN vita Andreæ Resendii , in Ode ad Coclenium , *Phosphorus igneus* , hoc est, Lucifer Stella. Martialis libro octavo, epigrammate vigesimo primo ad Luciferum.

Phosphore redde diem, quid gaudia nostra moraris?

Cæsare venturo, Phosphore redde diem.

LIBER PRIMUS,

Pagina prima , linea 4. *Afferit Plinius.* Libro videlicet tertio, capite primo, his verbis. „ In universam Hispaniam Marcus Varo pervenisse Iberos, & Persas, & Phœnicas, & Pœnos tradit. Lusum enim Liberi patris, aut Lyfam cum eo bacchantes, nomen dedisse Lusitaniæ, & Panæ præfectum ejus universæ. „

Pag. 2. lin. 1. *Alii Lufum , non hominem , sed ludum potius , seu Lufionem interpretantur.* Marcianus Capella libro sexto , qui de Geometria inscribitur in ea fuit sententia, ubi ita tradit agens de Lusitania. *Cui nomen fabula a Lusu Liberi patris , vel cum eo bacchantium sociavit.* Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluvium a Lusitaniæ vocabulo cognominari, hisce verbis. „ Hæc quoque cognominis sui „ fluvio permeatur , licet eam Tagus quo- „ que arenis illustret auratis.

Eadem pag. lin. 8. *Nec desunt , qui pro Lyfa, Lyffam reponant.* Fuit in ea sententia Sigismundus Gelenius in observationibus in Plinium libro tertio, capite primo.

Ead. pag. lin. 22. *Supposititius Berosi actor intellexit.* Joannes Annius in libro de Regibus Hispaniæ, capite vigesimo.

Pag. 3. lin. 11. *Ut in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero.* In sexta actione, quæ incipit , *Venio nunc ad istius , quemadmodum ipse appellat studium* , non longe a fine orationis : ejus autem verba sunt hæc. „ Aristæus , qui , ut Græci ferunt , Liberi filius inventor olei fuit.

Ea-

Eadem pag. lin. 16. *Unde ipse etiam Bachus Lyfius cognominatus est.* Pausanias in Bœoticis circa medium libri noni, dum Thebanae urbis antiqua monimenta enarrat, ita scribit. „ Theatro proxima est Liberi patris „ ædes cognomento Lyfii. Cognominis causa, quod cum olim captivos complures ex „ Thebanis victos Thraces abducerent, „ eos cum ad Haliartiorum fines ventum esset, „ vinculis solutos dimisit, moxque illis „ Thracas somno oppressos occidendos præbuit. „ Hæc ille. Aliqui vero credunt a dissolvendis, & enervandis animis, quod ex vini copia accidere solet: vel quod curis liberos eos reddat ita Bachum fuisse appellatum.

Pag. 5. lin. 1. *Stephanus autem in libro de urbibus.* In dictione *Belitani*. Nec mirum est in hoc errasse Stephanum, utpote Græcum scriptorem, & qui Hispaniæ situm, ac urbes, minime ipse peragrasset, quod alios quoque Græcos decipit, teste Polybio.

Extat etiam similis error apud eundem Stephanum in dictione *Lusitania* dum eam asserit partem esse Bæticæ, cum ulterior Hispania in duas provincias divisa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Lusitaniam, quod or-

biter admonere volui, ne ejus auctoritas quemquam decipiat. Hoc Resendius etiam animadvertit.

Pag. 6. lin. 7. *Strabo enim.* Vide Strabonem libro tertio pag. 103.

Pag. 9. lin. 10. *Ptolemæus.* Libro secundo ubi agit de Lusitaniæ situ.

Pag. 10. lin. 23. *Ante annos quadraginta &c.* Hæc de Artabro promontorio tam diffuse tradita mihi semper supervacanea sunt visa: quia meo jadicio, neque Pintianus, neque ipse Resendius exacte sensum Plinii hoc in loco sunt assequuti. Unde accidit, ut ejus verbis vim inferre sint conati. Plinius enim, cum prius de Celtico, seu Nerio promontorio libro 4. capite 20. verba fecisset, & a Minio, ac Limia fluviis ad Durium pervenisset: tum demum de Lusitania agere cœpit in ipso vigesimo capite, cujus initium est: *A Durio Lusitania incipit.* Nec aliquid eorum, quæ mox sequuntur, ad Nerium promontorium pertinere potest. Miror autem tam insignes viros non advertisse Celticum promontorium nunquam apud Geographos Artabrum appellari, sed semper Nerium, aut Celticum, quanvis omnes consentiant
jux-

juxta illud Artabros populos, seu Artotrebas vel Arotebras habitare. In eo etiam decepti sunt quod crediderint Nerium frontem esse Hispaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigesimo asserat, frontem Hispaniæ tribus effici promontoriis, videlicet Olisiponensi, Sacro, & Junonio, ita ut Sacrum e media prope fronte erumpat. Certum est etiam Olisiponense, seu Artabrum, cœlum, terras, & maria determinare, ut tradit Plinius. Nam quemadmodum Junonium, seu Calpe australe, & occidentale latus Hispaniæ dividit, ita magnum, seu Olisiponense, vel Artabrum frontis occidentalis est terminus, & ab eo septentrionale latus incipit, quantumvis ad occasum etiam aliquantulum vergere videatur usque ad circuitum Nerei promontorii, a quo penitus ad septentrionem terra convertitur, ut Pomponius Mela tradit libro 3. cap. 1. Quod ut facilius intelligatur, expendantur verba ejusdem Pomponii libro secundo, capite sexto, quæ sic habent. „ Lusitania Oceano tantummodo objecta est, „ sed latere ad septentriones, fronte ad occasum, ex quibus aperte constat ea littora, quæ a promontorio Olisiponensi, usque

„ que ad Minium amnem extenduntur , la-
 „ tus septentrionale Lusitaniæ efficere. Quæ
 „ vero a Celtico , seu Nerio ad Gallicum O-
 „ ceanum tendunt , latus septentrionale Hif-
 „ panix totius , non autem Lusitaniæ conf-
 „ tituunt. „

Pag. 13. lin. 5. *Oppidum, & flumen Æ-*
minium &c. Æminium Ptolemæo oppidum
 est in Lusitania , Plinio oppidum , & flumen
 libro 4. cap. 21. & 22. Fit etiam illius men-
 tio ab Antonino in Itinerario , cum illud iter
 describit , quod ab Olisipone Bracaram du-
 cebat. Fuit autem Æminium eo loci ubi ho-
 die est oppidum dictum vulgo Agatha , seu
 Agueda , quod flumine ejusdem nominis al-
 luitur , & recepta hac sententia , in qua etiam
 fuerunt Vassæus , & Barrerius , emendari de-
 bet codex Antonini hoc ordine : *Conimbrica*
Æminium quadraginta millia passuum , Tala-
bricam decem millia passuum. Est autem Co-
 nimbrica oppidum antiquum , quod dirutum
 cernimus , & vulgo Condexa vetus dicitur.
 Talabrica vero fuit prope oppidum mariti-
 mum , quod hodie Aveiro dicitur , & sic be-
 ne quadrat passuum numerus a me restitu-
 tus. Nam a Condexa Agatham sunt decem
 circi-

circirer leucæ, & ab Agatha Talabricam duæ cum dimidia. Erat autem in codice Antonini numerus transpositus, & præpostere mutatus. Hinc apparet rejiciendam esse illorum opinionem, qui existimarunt idem esse oppidum Æminium, & illud quod hodie Conimbrigam, seu Colibriam appellamus, & eundem fluvium Mundam, & Æminium. Nam ut cætera argumenta brevitatis causa omittam, id aperte Plinianis verbis repugnat, qui in allegato cap. 22. libri quarti cum prius Æminium flumen, & oppidum nominasset, statim hæc verba adjecit. „ A Durio Tagus ducentis millibus passuum, interveniente Munda., Præterea habeo apud me codicem vetustissimum, cujus sæpe mentionem faciunt Vafæus, & Resendius, qui inscribitur Chronica Gothorum. Ubi inter cætera, quæ gesta fuisse narrantur ab Alphonso quarto Ordonii filio, cognomento magno, hæc ad verbum scripta sunt.

„ Multos quin etiam inimicorum terminos
 „ nos acquisivit Rex iste : cepit namque
 „ castrum, quod dicitur Nazan. Antensam
 „ vero pace acquisivit. Conimbriam ab inimicis
 „ possessam hereditavit, & ex Gallæ-
 „ cis

„ cis postea populavit. Multa quoque alia
 „ castra sibi subjecit. Ejus tempore Ecclesia
 „ crevit, regnumque ampliavit. Urbes quo-
 „ que istæ a Christianis populantur : scilicet
 „ Bracharensis , Portugallensis, Æminiensis,
 „ atque Lamecenfis. „ Hactenus ille. Ex
 cujus verbis aperte colligitur Æminium, &
 Conimbriam diversas fuisse civitates , & ex
 consequenti Mundam , & Æminium diversa
 flumina.

Pag. 29. lin. 1. *De Vettonibus &c.* Florianus Campensis libro 2. cap. 10. ait Vettones a Beronibus corrupto vocabulo denominatos fuisse, & eorum regionem, quæ Lusitaniæ pars erat, fuisse figura triangulari, seu triquetra, ita ut latus septentrionale inciperet ab eo loco, quo Pisorga fluvius Durio miscetur, usque ad XX. M. Passuum, seu quinque leucas infra oppidum vulgo dictum Fermosel, quod ad ripas ipsius Durii situm est, intra terminos antiquæ Lusitaniæ, ubi viginti sex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum vero latus a dicto oppido Fermosel per Rodericopolin, & Caparam usque ad Anam fluvium, quo Lusitania a Bætica dividitur, extendit. Latus vero orient-

rientale describit a flumine Ana , usque ad Durium , ubi Pisorgam excipit , ducta linea per eum tractum , in quo est oppidum dictum hodie Villa Nova de la Serena , ita ut includeret hæc regio intra fines suos Salmanticam , Bletisam , Fermosel , Beiar , Rodericopolin , seu Merobrigam. Licet aliqui putent Merobrigam , seu Mirobricam esse oppidum vulgo dictum Guadramiro : Civitatensem autem , seu Rodericopolin esse Augustobricam. Vide Vafæum tomo primo , capite decimo.

Pag. 59. lin. 1. *Cetratos pugnare pedites* &c. Cetram nonnulli crediderunt esse illud scuti genus , quod vulgo Adargua dicitur , inter quos fuere noster Resendus , & Ambrosius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum opinionioni aperte refragatur locus Silii Italici libro tertio , ubi ita canit.

*Fibrarum & pennæ , divinarumque sagacem
Flammarum misit dives Callæcia pubem ,
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussa verbere terra ,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere Cetras.*

Cum enim Cetras resonas , hoc est , tinnitum,

tum, & sonitum edentes vocet, manifeste innuit esse illa parva scuta, quæ Bluqueria dicuntur ex ligno fabrefacta, atque ære contacta, quæ clarissimum sonitum inter se collisa edunt, ad quem (veluti Sistris olim Corybantes) Hispani milites tripudiare solebant, quod coriaceis illis, & maioribus scutis, seu parmis nequaquam convenire potest. Adstipulatur huic sententiæ imago ipsius Hispaniæ, seu effigies, quam idem Ambrosius Morales apponi curavit in principio operis sui, quæ altera manu Jacula, & Cetram, hoc est Bluquerium, altera vero spicas gerit.

LIBER TERTIUS.

Pag. 215. lin. 1. *Item ab Olisipone, &c.* Videtur Antoninus propter Emeritenfis Coloniae dignitatem, quæ ejus tempore in Hispania fere principatum obtinebat, complura itinera ad eam ducentia ex diversis locis describere voluisse, inter quæ tria ab Olisipone commemorat, duo per extrema latera, & ita longiora, tertium vero quasi medium, & compendiosum. Sunt autem hoc loco exemplaria mire depravata.

ANTIQUIT. LUSIT. LIBR. 363
PRIMUM ITER ITA EMENDARI DEBET.

Ab Olisipone Emeritam M. P. 212.
vel 208. Sic

Equa bona M. P. 12. Couna.
Cetobrica M. P. 12. Setuval.
Ciciliana M. P. 12. Agualva.
Malceca M. P. 8. Marateca.
Salacia M. P. 20. Alcacer.
Ebora M. P. 40. Evora.
Ad Anam fl. M. P. 60. Gudiana por Badajos
Evandriana M. P. 12. Talavervela.
Emerita M. P. 36. Merida.
Sunt M. P. 212. Forf. 208. Leucæ
autem 33.

SECUNDUM ITER ITA LEGI
ET EMENDARI DEBET.

Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. fors.
210. Leucæ vero quinquaginta tres, in
hunc modum.

Hierabrica M. P. 30. Povos.

Sca-

Scalabi M. P. 22. Santarem.
 Tubucci M. P. 32. Abrantes.
 Fraxinum M. P. 32. Alpalhaõ.
 Medobriga M. P. 30. Aramenha.
 Ad septem Aras M. P. Açumar ou Alegrete.
 14. forf. 16.

Plagiaria M. P. 20.
 Emerita M. P. 30

TERTIUM ITER SIC EMENDANDUM EST.

Ab Olisipone Emeritam M. P. 186. vel
 196. In hunc modum.

Aritio prætorio M. P. 28. Benavente.
 Matufaro M. P. 50. Ponte de Sor.
 Elteri M. P. 20. Alterdochaõ.
 Ad septem aras M. P. 28. Açumar ou Alegrete.
 38.
 Budua M. P. 12. Noffa S. de Betove.
 Plagiaria M. P. 8.
 Emerita M. P. 30.
 M. P. 186. vel 196. Leucæ vero 46. & dimidia vel. 49.

Et ita compendiosum hoc iter brevius erat
 spa-

spatio sedecim P. M. quæ leucas quatuor constituunt.

Suspicio etiam Antoninum describere voluisse aliud iter a Salacia Ossonobam, cujus mansiones omnino defunt, nisi pro Salacia Balsam reponamus, ut numerus sedecim M. P. recte quadret, licet mihi non fiat verisimile, tam exiguum locorum intervallum pro itinere esse computandum.

URBIUM CIVITATUM ET OPIDORUM NOMINA LATINA,
ET VULGARIA.

Forum Limicoum	Ponte de Lima.
Bretolæum	Viana de caminha.
Næbis	Neiva.
Bracara Augusta	Bragua. Colonia.
Aquæ Flaviæ	Chaves.
Concia seu Contium	Miranda de Douro.
Calem	O Porto.
Lama & Lameca	Lamego.
Lancobriga	A Feira.
Talabrica	Aveiro.
Æminium	Agueda ubi etiam flumen.
Conimbrica	Condeixa a Velha.
	Ebu-

Eburobritium	Evora de Alcobaça.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis seu Julium præsidium	Santarem.
Ierabica	Povos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Olyfipo felicitas Julia	Lisboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhaõ.
Igædita	Idanha Velha, a Guarda.
Amæa	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad septem Aras	Açumar ou Alegrete.
Elteri	Alter do chão.
Matufarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benavente.
Equa bona	Couna.
Cetobrica	Setuval.
Ceciliana	Agualva ou Agoa de Moura.
Malceca	Marateca.
Salacia urbis Impera- toria	Alcacer do fal.
Ebora liberalitas Julia	Evora.
Calantica	Arraiollos.
Cællium	Ceice junto de Tho- mar. Sei-

Seilia	Seire.
Saurium	Soure.
Nova Civitas Aaruc-	
citana	Moura.
Helvii	Elvas.
Serpa unde populi Ser-	
penfes	Serpa.
Pax Julia	Beja.
Myrtilis Julia	Mertola.
Merobrica	Santiago de Cacem.
Lacobriga	Lagos.
Portus Annibalis	Villa nova de Porti-
	maõ ou Alvor.
Offonoba	Estoi prope Pharum.
Balsa	Tavilla.

POPULORUM NOMINA, SEU PROVINCIA-
RUM, IN QUAS LUSITANIA DIVIDITUR.

Turdetani populi, qui hodie Algarbienes inter Anam fluvium, & Oceanum usque ad Pacem Juliam extenduntur, ita ut etiam Orichii campum occupent. *Algarves*, & *Campo de Ourique*. Lusitani dicuntur proprie & peculiari nomine, illi, qui Turdetanorum

latus Septentrionale contingunt , & a Celti-
cis seu Helviis usque ad Cetobricenses , &
Olisiponenses , per Eborenses , & finitimos
populos extenduntur. Vulgo *Entre Tejo* , &
Guadiana. Pæsures seu Pæsuri , ultra Ta-
gum per Herminios montes usque ad Cudam
fluvium incolunt. *Comarca de Covilham* &
serra da Estrella. Transcudani populi qui
ultra fluvium Cudam , hodie Coam inha-
bitant. *Riba de Coa* vulgo. Barbarii statim
post Lusitanos a Cetobrica usque ad mare
collocandi sunt , ubi etiam Barbarium pro-
montorium. Turduli populi a Durio usque
ad Mundam pertinent non procul a mari, qui
tractus hodie *Beira* dicitur. Bracari Populi
sunt , qui a Minio usque ad Durium inco-
lunt. Et ideo Interamnenenses appellantur. *An-
tredoraminho*. Aquiflavienses Populi sunt ,
qui ultra Bracaros ad Orientem solem & ver-
sus Septentrionem extenduntur usque ad Bri-
gantium & Mirandensem civitatem juxta Du-
rium sitam , & *ultramontani* vulgo dicuntur,
ibique maxima est Lusitaniæ latitudo, *Tra-
los montes*.

FLUVIORUM NOMINA.

Anas fluvius

Avus

Minius

Tagus

Callipus

Durius

Limia feu Lethe

Vacua

Munda

Tamaca

Cuda

Ozecarus

Subus

Ancus

Seilia

Æminium

Næbis

Celandus

Cadavus

Godiana.

Fluvius Ave.

Minho.

Têjo.

Sadam.

Douro.

Lima.

Vougua.

Mondego.

Tamaga.

Coa.

Zezere.

Sor.

Eluvius de Soure.

Seire. Est etiam
oppidum.

Fluvius d'Agueda.

Est & oppidum.

Neiva Fluvius.

Est & oppidum.

Fluvius de Gre-
fões.Fluvius Cavado
inter Fam & Spo-
fende.

Malceca

Ciciliana

Naban

fende.

Marateca Ribus,
& oppidum.Agualva, ou agoa
de Moura.Fluvius qui To-
marium interfuit.

LIBER QUARTUS.

Pag. 243. lin. 11. *Dicitur Ardiburi posuisse
Lacobrica septem &c.*

In chronico, quod Wandalia inscribitur, cu-
jus auctor fuit Albertus Krantz libro primo
capite vigesimo, fit mentio Ardaburi ducis
rei militaris peritissimi, tempore Valentinia-
ni imperatoris. Constat autem ex ratione
temporis eundem fuisse illum, & hunc, quem
Baptista Mantuanus Ardiburem nominat.

Pag. 276. linea 1. *C. Minucius &c.*

Hæc inscriptio mihi omnium, quæ hæcte-
nus in Lusitania repertæ sunt, dignissima
semper est visa, quæ in hominum notitiam
devenire, & a Lusitanis perpetua memoria
conservari deberet. Continet enim pium quo-
dam,

dam , & illustre facinus cujusdam militis Lusitani , cui (quantum ex confractis literis conjicere licet) Ebutio nomen fuit , a quo Caius Minicius tribunus militum qui a suis pro mortuo derelictus fuerat , servatus , & omnibus humanitatis officiis excultus fuit. Quod exemplum in hoste tam rarum , tamque admirabile est , ut gens Lusitana non minus Ebutii pietate , quam Viriati victoriis gloriari merito possit.

Unde Minicius ipse , ut virum fortem decuit , & Romano nomine dignum , tam insignem Lusitani viri virtutem , cum summa pietate conjunctam , memorabili etiam grati animi exemplo , quantum in ipso fuit , celebrare , & ad perpetuum hominum memoriam conservare studuit.

Colligitur etiam ex hac inscriptione , id quod apud eruditissimos viros hactenus incertum erat , quo loco videlicet commissa fuit ea pugna , in qua Viriatus Claudium Unimanum cum universo exercitu fere usque ad internitionem profligavit. Quis enim jam dubitet in Orichiensi campo non procul ab eo loco ubi cippus hic visitur praelium fuisse commissum.

Pag. 283. lin. 6. *Callipolin.*

Simili nomine vocatam urbem in Calabria tradit Pomponius Mela libro secundo capite quarto. Plinius etiam libro capite duodecimo, ubi Cycladas insulas euumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionysiada a vinearum fertilitate, alii Siciliam minorem appellabant. Quod si ob amœnitatem, & situs pulchritudinem, tam speciosum nomen oppida, & urbes fortiri queunt, merito noster Resendius Vizosam Amœnam, seu Callipolin nominavit.

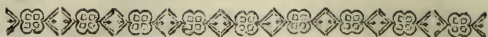
Pag. 288. lin. 1. *Nominis Endovellici causam, & originem &c.*

Sunt qui putent Endovellicum dici a dictione Græca *Balos*, seu *Valos*, id est *via* & *Endon*, hoc est *intus*, & esse eum quem Ethnici viis præesse crederent, quemadmodum Terminus agris præesse credebatur. Sed inscriptiones aliud innuere videntur, dum eum præsentissimi numinis vocant, quod viarum custodi parum convenit. Quare potius a vellendo dictum fuisse puto, quod cæca illa ætas iacula, sagittas, ossa, & similia corporibus affixa, & hærentia eum avellere atque extrahere

here falso existimaret. Et tunc particula *endo*, pro valde, accipi debet, ut antiqui accipere solebant, teste Festo. Nam ut cum Resendio suspicemur, ab oppido Endovellia, quod tunc extare potuit, dictum fuisse, adduci nullo pacto possum, cum apud Geographos, & cæteros authores nulla eius fiat mentio.

LAUS DEO OPT. MAX.

I N D E X

Quo exhibetur ordo , & singularia argumen-
ta omnium , quæ in hoc volumine conti-
nentur.

PRINC.

<i>C</i> <i>Armina Jacobi Menætii in Lau- dem Resendii</i>	pag. I.
<i>Carmina Joannis Secundi Hagienfis in laudem Resendii.</i>	III.
<i>Epigrammata Emmanuelis Cabedii Vasconcelli in laudem Resendii & Jacobi Menætii.</i>	V.
<i>Vita Resendii.</i>	VII.
<i>Epistola Arnoldi Mylii ad Simonem Rodericium , ut Antiquitatum edi- tionem faveat & accipiat ,</i>	XXII.
<i>Epistola Jacobi Menætii ad Piiissi- mum Henricum Regem , quæ ins- tar indicis est quatuor librorum , quos scriptos reliquit Resendius.</i>	XXV.
<i>Epistola Jacobi Menætii ad Inviçti- ssimum</i>	

*ssimum Regem Philippum II., qua
Antiquitatum opus Illius Magestati
dicat.*

XXXVI.

*Epistola Resendii ad Alphonsum Car-
dinalem Emmanuelis Regis filium ,
quæ ad Antiquitatum notitiam per-
tinet.*

XXXIX,

*Epistola, Resendii ad Bartholomæum
Friam, in qua de Antiquitatum his-
toria agit.*

XLIII.

LIB. I.

D E Lusitaniæ nomine.	pag. 1.
De Lusitaniæ terminis	6
De Turdetanis.	24
De Celticis.	25
De Turdulis.	26
De Vettonibus & Veſtonibus.	29
De Barbariis.	42
De Pæsuris aut Pæsuribus.	46
De Turdulis veteribus.	47
Qualis gens Lusitani.	48
De Bracaris.	59
De Montibus Lusitaniæ.	61
De Monte Tagro sive Juncto.	65
De Monte Herminio.	68

<i>De Monte Tapiæ.</i>	79
<i>De Monte Corduba.</i>	80
<i>De Monte Alcoba.</i>	81
<i>De Montibus, Marano, Jureſſo, Suaio & Muro.</i>	81

LIB. II.

D <i>E Fluminibus Luſitaniæ.</i>	83
<i>De Piſce Aſturione.</i>	85
<i>De Callipode.</i>	102
<i>De Tago.</i>	103
<i>De Tagi nomine.</i>	107
<i>De Munda.</i>	110
<i>De Vacca.</i>	112
<i>De Durio.</i>	113
<i>De Fluminibus Bracarorum.</i>	118
<i>De Minio.</i>	121
<i>De Fluminibus aliis.</i>	122
<i>De Luſitaniæ fertilitate,</i>	124

LIB. III.

Q <i>Uinam rerum in Luſitania potiti olim ſint.</i>	127
<i>De Gothis.</i>	206
<i>De Viis militaribus.</i>	212

LIB. IV.

D E Urbibus & oppidis Lusitaniæ.	230
De Maura.	231
Lusitaniæ Algarbium.	236
De Myrtili.	237
De Balsa.	238
De Ossonoba.	238
De Lacobriga.	243
De Portu Annibalis.	244
De Merobriga.	246
De S. Jacobo de Cacem.	248
De Cetobriga.	253
De Neocetobriga.	256
De Pace Julia sive Augusta.	257
De Orichienfi agro.	265
De Arcu extructo a Sebastiano rege in vi-	
etoriæ loco.	273
De Colla.	275
De Sini.	277
De Helvis.	279
De Villa Vizosa.	283
De Jovis fano.	289

LIB. SING. DE ANTIQ. EBORÆ.

P Refatio.	295
De vera Eboræ appellatione.	298

<i>De prima Eboræ origine.</i>	300
<i>De Sertorianis temporibus.</i>	303
<i>De Coloniarum & Municipiorum jure.</i>	305
<i>Eboram Latii juris Municipium fuisse.</i>	309
<i>A quo primum Eboræ hoc jus concessum.</i>	310
<i>De Flamine & Flaminica Eboræ.</i>	314
<i>Clarorum aliquot civium Eborensium monumenta.</i>	317
<i>De ætate, qua Christianam fidem Eboræ suscepit.</i>	320
<i>Eborensium Episcopatum per antiquum esse.</i>	324
<i>Rasis, historici Arabis, de Eborensi Episcopatu testimonium.</i>	327
<i>De Eboræ a Mauris captæ statu.</i>	331
<i>Qua tempestate Ulysipo, Eboræ, & Pax Augusta a Mauris captæ.</i>	335
<i>Eboræ qua ratione in Christianorum potestatem redacta, restitutaque sit.</i>	239
<i>Eboræ rursus Episcoporum sedes constituta, & quis primum Eborensium Episcopus.</i>	347
<i>De prima Ordinis militaris, quæ hodie Aviz adpellatur, apud Eboram origine.</i>	348
<i>Epilogus.</i>	350
<i>Scholia Jacobi Mænetii in quatuor antiquitatum Lusitanarum libros.</i>	353

I N D E X

RERUM NOTABILIMUM.

- A** *Cipenser* unus omnium piscium squamis ad os versis contra aquam nando meat. pag. 87.
- Æminium* ubi, & an fuit oppidum, & flumen. pag. 358.
- Algarbium* Lusitaniæ pag. 236.
- Algarbii nomen a Mauris regno inditum. pag. 237.
- Algarbientes dicebantur olim Turdetani. pag. 367.
- Alani* Emeritam, maioremque Lusitaniæ partem cum Olisipone tenuerunt. p. 210.
- Alcoba* mons. pag. 81.
- Alphonfus* Hispaniæ Rex, qui Toletum expugnauit, tres habuit filias ex diversis uxoribus, Elviriam, Therasiam, & Orracam. pag. 265.
- Alphonfi Henrici* bella. pag. 267.
- In aere Christum cruci suffixum suscipit. pag. 269.
- Ejus-

- Ejusdem extra mentem positi oratio. *ibid.*
 Rex nominatur. pag. 270.
 Ismarium cum quatuor regibus vicit. *ibid.*
 Triduo in castris purmansit. pag. 271.
 Insignia primus regno , & successoribus
 dedit. pag. *ibid.*
 Ante insignia ab eo intenta unico utebatur
 scuto. 272.
 Insignium Lusitaniæ ratio. pag. *ibid.*
Ambrosius Morales laudatur. pag. 289.
Antonini in Itinerario locus explicatur. pag.
 69. & 70.
 Alter restituitur. pag. 358.
Annibalis portus qui fuerit , & quo tempore
 eo venerit Annibal, pag. 245.
Annibal successit Asdrubali , & Lusitaniam
 suo junxit imperio. pag. 135.
Anas fluvius , pag. 84.
 Asturionem fert. pag. 85.
 Alosas , & Lampretas pag. 84.
 Antiquitatis gratia , & magestas. pag. 296.
Apringius Episcopus Pacensis scripsit erudi-
 tissime in Apocalypsim. pag. 258.
Artabrum promontorium quod , & ibi repre-
 henditur Resendus. 13. & 356.
 Artabrum, seu Olisiponense promontorium,
 &

- & sacrum , & Junonium Hispaniæ frontem constituunt. pag. 357.
- Arucci* vetus. pag. 232.
- De Asturione* pisce variæ sententiæ, & appellationes. pag. 85.
- Non idem qui *Silurus*. pag. 86.
- Neque idem qui *Acipenser*. pag. 87.
- Nullas habet squamas, pag. 90.
- Suillus*, vel vulgo *Solho*. pag. 94. & 101,
- An idem qui *Antacæus*, *Hycça*, sive *Hysca*. pag. 99.
- In *Congi* Regno sunt fisci regii. pag. 100.
- Asdrubal* dux egregius *Carthaginensium*. p. 134.
- Aveiro* erat olim *Talabrica*. pag. 358.
- Avo* fluvius. pag. 119.

B.

- Bacchus* etiam *Lyfius* dictus a Græco λύω. pag. 3.
- Ejus sacerdotes *Lyfii*. ibid.
- Bæturia* , pars *Bæticiæ*, a *Marianis* montibus ad *Anam* pertingens. pag. 147.
- Bætica* a *Vandalis* occupata. pag. 209.
- Bamba* Rex *Ecclesiis* cathedralibus fines præscri-

- præscriptit. pag. 255. & 327.
- Balsa* hodie Tavilla. pag. 238.
- Baptistæ* Mantuani locus declaratur. p. 370.
- Barbarius* mons Rabida. pag. 42.
- Barbarii* qui , & ubi fuerint apud Lusitanos. pag. 42.
- Barbarii* montis rupes Jaspideæ , & multicolores. pag. 43.
- Et admodum lucidæ si poliantur. Ibid.
- Batazæ* Cacem reguli expultricis , Græciæ Imperatoris neptis, Conimbricæ sepultæ, genealogia. pag. 248. & seq.
- Solemne est in oppido Sancti Jacobi de Cacem post sacrificium sacerdotem adhortari populum, ut precentur Deum pro Batata Lascara Imperatoris Græciæ Neptis. pag. 252.
- Bellitani* a Lusitanis originem trahunt. p. 5.
- Berosus* fictus. pag. 128.
- Bracari* Gravii dicti. pag. 59.
- Bracaros* Plinius quadrifariam partitur. ibid.
- Græcorum soboles. pag. 60.
- Eorum mores. ibid.
- A Græcis trahunt originem. ibid.
- Bracara* provincia montibus Marano, Jureffo, &

- & Muro fecatur. pag. 81.
 Bracarorum flumina plura. p. 118. & 119.
 Bracari Callæciæ victi. pag. 177.
Briga vetere Hispanorum lingua urbem significat. pag. 253.
Brutus unde Callaicus dictus. pag. 178.
 De Lusitanis , & Callæcis triumphavit. ibid.

C.

- C. Calpurnius* de Lusitanis triumphat. pag. 149.
Callipolis nomen pluribus urbibus datum , & quid significet apud Græcos. pag. 372.
Callipodis fluvii Salaciensis pisces. pag. 103.
Callæciam Suevi tempore Gothorum tenuerunt, pag. 210.
Callæciam venit Teucer Telamonis filius. pag. 60.
Catinensi in agro fontes miraculo clari. p. 111.
Carthaginis novæ quis auctor. pag. 132. & 133.
Carthago in Africa quo cœperit tempore. ibid.
Celtici ubi , & qui hodie in Lusitania. p. 25.
 Cel-

- Celticum Promontorium fuit Nerium, non
 vero Artabrum. pag. 356.
- Cetra* quod scuti genus. pag. 361.
- Celandus* fluvius. pag. 119.
- Cetobriga* ubi fuerit, & unde sic dicta. p. 253.
- Cetarii*, qui Cete magnos pisces saliant,
 condiunt, & vendunt. pag. 254.
- Cetariæ, & cetaria dicuntur lacus, in qui-
 bus pisces condiuntur. ibid.
- Cicus* mons Algarbii regnum fecat. p. 61.
- Cippi* in Pace Julia. pag. 259. & seq.
- In foro. pag. 262.
- In cochlea summi templi. pag. 263.
- In agro pag. 264.
- Cippi* in Sini oppido. pag. 278.
- Cippi* juxta Mauram quatuor. pag. 233.
 & seq.
- Cippus* inter Pharum, & Tavillam in turri
 muri. pag. 241.
- Cippus* Phari ad portam maris. pag. 242.
- Cippus* Merobrigæ. pag. 247.
- Alter. ibid.
- Cippus* Phari in muro. pag. 240.
- Alter ibidem in muro. pag. 241.
- Cippus* juxta Ficalium. pag. 232.
- Cippus* in ædibus Magistri equitum. p. 41.
Cippus

- Cippus in ædibus Resendii. pag. 35.
 311. 317. 325. & 326.
- Cippus in ædibus Sertorii, pag. 304.
- Cippus in ruinis ædium juxta Montem Sa-
 razium, pag. 316.
- Cippus in Collipone. pag. 315.
- Cippus in ædibus Tribuni Militum, Equef-
 trium. pag. 315.
- Cippus Sagunti in cœnobio Sanctæ Trini-
 tatis. pag. 36.
- Cippus in Pago Oliva ex ruinis Caperensi-
 bus. ibid.
- Cippus in eod. Pago. pag. 37.
- Cippus in promontorio Lunæ. pag. 63.
- Cippus alter. ibid.
- Cippus , sed qui legi non potest. pag. 64.
- Cippus Olisipone. pag. 141.
- Cippus in agro Sintrienfi ibid.
- Cippus in territorio Eborenfi. p. 171. & 172.
- Cippus prope Visæum urbem pag. 173.
- Cippus in oppido Attilia in Italia. p. 204.
- Cippus juxta Salaciam. pag. 216.
- Cippus in loco Turegia. pag. 217. & 218.
- Cippus juxta oppidum Aureolam. p. 223.
- Cippus juxta Oliventiam. pag. 231.
- Cippus in oppido Colla pag. 277.

- Cippi in Helvis urbe plures. pag. 280.
& seq.
- Cippus juxta Terranum oppidum in fano
olim Jovis, nunc Justî, & Pastoris. p. 290.
- Alter elegantissimus pag. 291.
- Et alius. pag. 292.
- Cippus Cubæ. ibid.
- Cippi duo super Callipodem fluvium, quem
Sadanum vocant, qui Fortunæ obsequen-
tis delubrum ibi fuisse ostendunt. p. 293.
& 294.
- Cippi in Callipoli urbe, seu Villa Vizosa.
pag. 283. & seq.
- Cives Eborenses, qui clari extiterunt. pag.
317. & 323.
- Coccus plurimus apud Barbarios in Lusita-
nia. pag. 43.
- Corduba mons. pag. 80.
- Concieirus mons Herminii pars. pag. 72.
- Coloniæ, & Municipiorum jura. p. 305.
- Columina Aquis Flaviis. pag. 60.
- Columnas quadratas tres ex promontorio
Lunæ erutas, in quarum una vaticinium
Sybillæ contineri fama est. pag. 64.
- Columna inter Salaciam, atque Eboram. p.
216.
Co-

- Columnæ duæ in prædio Tabularios dicto
juxta Eboram. pag. 217.
- Columnæ duæ in agro Stermotiensi. p. 219.
- Columnæ quatuor in itinere a Scallabi su-
pra Almerinum oppidum. p. 226. & seq.
- Columnæ aliæ tres post mil. passus. p. 227.
- Columnæ quatuor juxta diverforium Mes-
tas. pag. 228.
- Golla* oppidum in Orichienfi agro. pag. 275.
- Mensa. ibidem.
- Comitum* origo. pag. 202.
- Congi* regnum Æthiopix cum suis Regibus
ab Idolorum cultu conversum per Reges
Lusitanos. pag. 99.
- Conimbrica* erat quod hodie Condexa vetus.
pag. 358.
- Non erat Æminium, ut aliqui voluerunt.
pag. 359.
- A Gallæcis fuit populata. pag. 359.
- Cuda* fluvius Coa. pag. 122.
- Cuneus* ager, caput Sanctæ Mariæ. pag. 237.

D.

- Diodori* Siculi locus emendatur. pag. 48.
- Dionis* locum ex Græco vertit Resendius.
pag. 73.

- Explicat. pag. 76.
Ducum origo. pag. 202.
Duces magnum ad victoriam afferre momen-
 tum ex Floro colligit Resendius. pag. 56.
Durius fluvius aquarum mole Tagum supe-
 rat, compressior tamen alveo. pag. 113.
 Ejus proverbium. ibid.
 Grandiores fert Alosas, Lampetras, & Tro-
 ctas, Minio excepto. ibid.
 E rupe magno fragore præcipitatur. p. 114.
 Idem aurifer. pag. 115.

E.

- Ebora* in medio Lusitaniæ sita. pag. 186.
Ebora antiquitus dicebatur Elbora. p. 298.
 Nominis origo. ibid.
 Tempore Viriati jam florebat. pag. 301.
 A Sertorio muris cincta. pag. 304.
 Fuit Municipium juris Latii. pag. 309.
 Liberalitas Julia a Julio Cæsar. dicta. p. 311.
 Primus ejus Episcopus Quintianus. p. 324.
 Gothorum temporibus etiam habebat Epis-
 copum. pag. 325.
 Eborenses Episcopi. pag. 326.
 Episcopatus limites a Bamba constituti.
 pag. 327.
 Epif-

- Episcopatus antiquitas.* pag. 329.
Ebora a Mauris capta. pag. 332. & 335.
Ejus recuperatio. pag. 337.
Primus post recuperationem Episcopus. p. 347.
Eborenſes a Mancio fidem acceperunt. p. 320.
Eborenſes Martyres. pag. 323.
Ebora altera cognomento Cerealis. p. 299.
Flamen, & flaminica Eboræ. pag. 314.
Ebutius Luſitanus miles pius in hoſtem. p. 370.
Emerita Vettonum colonia. pag. 40.
Endovellici inſcriptiones ex templo antiquo,
quod extat juxta oppidum Therennam,
Theodoſius Brigantii Dux aſportari cura-
vit, & inferi in frontiſpicio Cœnobii He-
remitarum D. Auguſtini. pag. 285.
Quinam fuerit Endovellicus ex conjectura.
pag. 288.
Alia conjectura ejusdem nominis a Menœ-
tio. pag. 372.
Encratidis Virginis, & Martyris pater Dy-
naſta Luſitanus. pag. 206.
Epitaphium a Reſendio matri poſitum in vita
Reſendii. pag. XIX.
Equæ

Equæ vento concipiunt in monte Tagro, five
Juncto. pag. 65.

Hoc vero modo incompertum. ibid.

Equi in monte Juncto perniciosissimi, apti ad
perferendos labores, & mediocres corpora-
tura sunt. pag. 67.

De Equarum conceptu historia Resendio
narrata circa id, quod aiunt, eas ibi vento
concipere. pag. 67.

Eutropii locus emendatur. pag. 154.

F.

Fanum Jovis fuit olim juxta Terranum op-
pidum, quod postea Divis Justo, & Pas-
tori sacrum fuit, & ibi inscriptio. p. 289.

Fertilitatis Lusitaniæ testimonium. p. 124.

Floriani Campensis rejicitur opinio circa ap-
pellationem gentis Barbariæ. pag. 42.

Iterum reprehenditur. pag. 256.

Fluminibus multis irrigatur Lusitania. p. 83.

Fluvii Lusitaniæ grumulis auri abundant.
ibid.

Fluvius Anas cuniculis se totum condit.
pag. 84.

Potu ejus grandescunt pecudes. ibid.

Pisces

Pisces ejus proceri. ibid.

Asturionem fert. pag. 85.

Fluviorum Lusitaniæ plurima , quia in
mare non intrant incognita sunt Geo-
graphis. pag. 122.

Eorum nomina in Scholiis. pag. 369.

Fodina plumbi apud Meidubrigenses etiam
auri. pag. 69.

Fontes in agro Catinenfi miraculo clari alter
omnia respuens , alter omnia absorbens ,
& rei experimentum. pag. 111.

G.

Galba , qui Lusitanos perfide cecidit Servius
ne , an Sergius dicatur. pag. 156. & 157.

Giraldus cognomento *impavidus* Eboram re-
cuperavit. pag. 339.

Gothi , qui gentium fuerint. pag. 206.

Unde nomen , & in quas gentes distributi.
ibid. & 207.

Divisi in Ostrogothos , Vesogothos , Van-
los , Alanos , & alios. ibid.

Quamvis varii varias Hispaniæ partes te-
nuerint , universi tamen Gothorum no-
men amplexati. pag. 212.

Gra-

Græcæ originis multa in Hispania sunt vestigia. pag. 61.

H.

Herminius mons. pag. 68.

Herminia civitas diruta. pag. 69.

Ejus plurima vestigia, ibid.

Herminii montis incolæ a Cæsare post Præturam expugnati. pag. 74.

Henricus primus Lusitanix Comes , Regis Ungariæ filius. pag. 266. & 267.

Therasiam duxit uxorem. ibid.

Dos illi assignata Portugale a Durio ad Conimbricam usque , Bracarique a Minio usque ad Durium. ibid.

Helvæ civitas a quibus sic appellata. p. 280.

Eadem nobilissimos habet cives. ibid.

Episcopalem dignitatem adepta. ibid.

Cippos habet plures. ibid.

Hispania multa Græcæ originis habet vestigia, tum in vocabulis , tum in litteris , tum etiam in articulis. pag. 61.

Hispania Romanorum tempore in sex provincias divisa erat : Bætica , Lusitania , & Callecia consulares , reliquæ præfidentiales. pag. 201.

In

In sex etiam Episcopatus divisa. p. 328.

Duravit sub ditione Gothorum usque ad

Roderici interitum per annos tercentos ,

& octoginta. pag. 212.

Ejus imago quo pacto pingatur. pag. 360.

& 361.

Hirtuleius Sertorianus dux. pag. 185.

I.

Insula parva , in qua oppidum dirutum cer-
nitur juxta Alborem. pag. 244.

Insignia Lusitaniæ qui primus invenerit. p.
271.

Eorum ratio. pag. 272.

Jovis Fanum. pag. 289.

Ismarii exercitus. pag. 267.

Pugnat cum Alphonso Henrico. ibid.

Victus ab Alphonso. pag. 270.

Iter unum Antonini ab Olisipone Emeritam
emendatur. pag. 363.

Alterum emendatur. pag. 364.

Tertium emendatur. ibid.

Junctus mons. pag. 65.

Idem Tagrus. ibid.

Jureffius mons. pag. 81.

JJ duo pro *E*. ag. 234.

L.

L.

- Lacobrica* urbs. pag. 243.
Lagos effecta civitas a Sebastiano Rege Lusitaniæ. ibid.
Lapide ab urbe primo &c. qua forma loquendi veteres olim utebantur, quo pacto intelligendum. pag. 213.
Legatus prætorius, & consularis in Hispaniam mittebatur ad jus dicendum. p. 200.
Livii locus emendatur ex conjectura Resendii, pag. 144.
Limia fluvius Bracarorum. pag. 119.
 Et quare oblivionis dictus. ibid.
Londobris insula Berlengas. pag. 77.
Lunæ mons. pag. 62.
Lusitaniam, & Callæciam Imperio Romano subdidit Julius Cæsar. pag. 188.
Lusitania pronior in Pompei, quam Cæsaris partes. pag. 189. & 193.
Lusitanis prætorius legatus jus dicebat. pag. 200.
Lusitania Provincia Consularis. ibid.
Lusitania in duas divisa provincias. p. 201.
Lusitaniæ nomen dedit Lusus, ac Lyfa, cum Libero Patre Bacchantes. pag. 1. & seq. Etiam

Etiam a Lyfa Lyfitania dicta est. ibid.

Non a Lyssa , id est , Bacchantium rabie.

pag. 2.

Lusitaniæ nomen passim apud auctores

Græcos , & Latinos invenitur. pag. 4.

Itemque Lyfitaniæ, ibid.

Idem nomen in marmoribus invenitur.

ibid.

Lusitania plures continet populos. pag. 4.

& 5.

Lusitaniæ termini. pag. 6.

Lusitaniam quæ olim Gentes obtinuerint.

pag. 127.

Plures Reges. pag. 128.

Lusitania in quas provincias , & populos

dividatur. pag. 367. & 368.

Lusitaniæ conventus juridici. pag. 329.

Lusitani dicebantur , qui a Turdetanorum

latere septentrionali , & a Celticis , seu

Helviis usque ad Cetobricenses , & Olisi-

ponenses populos extendebantur. p. 368.

Lusitani unde dicti Belitani. pag. 5.

Quales , quive eorum mores. pag. 48.

Omnium Iberorum fortissimi. ibid.

Annis plurimis Romanorum armis oppug-

nati. ibid.

Vale-

Valerii de illis dictum. pag. 49.

Multa Lusitanorum prælia refert Livius.
ibid.

Illis usus & Annibal in Hispania, & Italia.
pag. 53.

Lucium Æmilium cum universo exercitu
cædunt. ibid.

Galbam prætorem vincunt. pag. 54 & 155.

Incauti profligantur. ibid.

Novem millia perfide trucidantur. ibid.

Pro illis interfectis accusavit M. Cato
Serg. Galbam. pag. 54. & 156.

Tercenti cum mille Romanis pugnant, &
vincunt. pag. 55.

Numerus eorum, qui utrinque ceciderunt.
ibid.

Ingens unius Lusitani facinus & audacia.
ibid.

Graviter vexant Romanos. pag. 55. & 56,
Cæsus exercitus Romanus ab eisdem. ibid.

Solis Gentium Lusitanis duces contigerunt.
ibid.

Lusitanorum mores. pag. 57.

Plura olim jacula ferebant. pag. 58.

Id nunc Bracarorum, & Callaicorum plerique
servant. ibid.

Qui-

- Quidam hastilibus utantur ibid.
 Aquæ potores etiam nunc. ibid.
 Eorum pueri nobiles , & Reges vino absti-
 nent. ibid.
 Lusitani Græcam originem præseferunt.
ibid.
 Gymnica certamina exercent. ibid.
 Levi armatura usi. ibid.
 Graviolem a Germanis , Romanis , & Gal-
 lis acceperunt. ibid.
 Pedites cetrati pugnant. pag. 59.
 Pro Annibale pugnant. pag. 136.
 Lucium Æmiliū Paulum cum universo
 exercitu cædunt. pag. 142. & 143.
 Lusorum gens quæ. pag. 5.
 Lusos oppidum. ibid.
 Ludovicus Athaidius Toparcha Tractus
 Vtonguæ , laude dignissimus. pag. 77.
 Propugnaculi ejusdem inscriptio. pag. 78.
 Lusitania Imperio Carthaginensium addi-
 cta tempore Annibalis. pag. 135.
 Ab Augusto usque ad Gothos in Roma-
 norum dominatu acquieuit. pag. 202.
 Lusitanix præfectus Otho Cæsar a Nerone,
 ut uxore ejus potiretur. ibid.
 In tres Juridicos conventus divisâ Emeri-
tensem,

- tensem , Pacensem , & Scalabitanum.
pag. 205.
- Urbium alias colonias , alias municipia ,
vel civium Romanorum, vel antiqui Latii,
vel stipendiarias factas. pag. 206.
- In Lusitania Reguli, five Dynastæ. p. 206.
- Gothorum tempore ab Alanis occupata.
pag. 209.
- Qua mare Atlanticum spectat tria habet
promontoria. pag. 236.
- Lusitani Didii copias delent. pag. 194.
- Eorum cohortes sub Vitellio in Italia mi-
litarunt. pag. 203.
- Separati ab Hispanis ab antiquis. pag. 205.
- In Romanorum mores abiere , & civilita-
tem, linguamque latinam accepere. ibid.
- Plerisque Cæsaribus statuas erexerunt. ib.
- Christianam fidem a tempore Apostolorum
retinent. pag. 288.
- Eamque toti Orienti , & Antipodis tradi-
derunt. ibid.

M.

- Maranus* mons. pag. 81.
- Mario* qui piscis, an idem qui Asturio. p. 98.
- Martinus* Ficaretus multa impendit in cata-
racta

- racta Durii amovenda , sed rem ob invidiam non perfecit. pag. 113.
Marchio unde dictus , & qui. pag. 202.
Maura urbs unde sic dicta. pag. 232.
 Novum fuisse Arucci. pag. 231.
D. Mancius primus Eboresibus fidem Christianam annunciavit. pag. 288.
Merobriga ubi. pag. 246.
Meidobrigenses quare Plumbarios Plinius appellaverit. pag. 69.
Mensa in Turegia loco juxta Eboram. pag. 217.
Minus fluvius. pag. 121.
Militarium Avisiense origo. pag. 349.
 Ejus confirmatio ab Innocentio III. ibid.
Mores Lusitanorum annotavit Strabo. p. 57.
 Multi cum religione mutati , multi perseverant. ibid.
Montes Lusitaniæ. pag. 61.
 Mons Cicus , Barbarius , Junctus , Herminius , Lunæ , & alii. ibid.
 Mons Lunæ a nobis Sintriæ dicitur. p. 62.
 Efficit promontorium magnum , sive Olisiponense. ibid.
 Mons Herminius in quo Alacriportus , & alia oppida. pag. 68.
 Mons

- Mons Stellæ idem qui Herminius. p. 70.
 Montes Lusitanæ fere omnes partes videntur, seu rami Montis Vindui. p. 82.
Munda fluvius quo loco. pag. 110.
 Et ipse aurifer. ibid.
 Lampetris, Alosis, & Troctis abundat. ib.
 Modicis imbribus excrescit ad insaniam. pag. 111
 Agros foecundat. ibid.
 Olim Muliadas. ibid.
Myrtilis ubi & ipsa multis antiquarum rerum monumentis abundat, quibus & Gothi, & Mauri abusi sunt. pag. 237.
 A Pace Julia quibus absit passibus. p. 238.
 Municipium veteris Latii. ibid.
 Juliae cognomen habet. ibid.

N.

- Naban* fluvius. pag. 123.
Næbis fluvius. pag. 119.
Nero luxuriose piscatur. pag. 44.
Neocetobrica, & ibi inscriptio in parthenone. pag. 255.
 Ubi nunc sit, & quo tempore coeperit. ib.
 Ibi mare piscosissimum. pag. 256.
 Sali-

- Salinarum multitudo. ibid.
 Hodie Cetubala. ibid.
Nilum ex marinis piscibus præter Alosam ,
 Mugilem , & Delphinum , nullos fert ,
 idque propter Crocodilos. pag. 87.
Nomina in *Arius* finita fere semper hominum
 denotant officia, pag. 45.

O.

- Olisipo* omnium Hispaniæ urbium celeberrima. pag. 337.
 Ejus recuperatio a Mauris, pag. 336.
Orosii locus emendatur, pag. 153.
Orichienſis ager. pag. 265.
 In eo Regni Lusitaniæ cœpit origo, ibid.
Ossonoba urbs diruta pæne, cujus extant vestigia juxta Pharum. pag. 238.
 Ea fuit Sedes Episcopalis. pag. 239.
Ossonobensis Episcopus in Conciliis legitur. ibid.
Ossonoba hodie Stoj. pag. 240.

P.

- Passuum* millia erectæ columnæ distingue-
 guebant. pag. 213.
- Pax Julia* five Augusta Beja. pag. 258.
- Fuit Colonia. pag. 257.
- Lusitanix secundus conventus. pag. 258.
- Pontificatus dignitas inde Badiosam trans-
 lata. ibid.
- Viri, qui in ea floruerunt. ibid.
- Multa in ea Romanorum monumenta, ib.
- Ejus recuperatio a Mauris. pag. 337.
- Pæsuri*, aut *Pæsures* quæ gens. pag. 46.
- Erant qui hodie habitant Covilham, & Ser-
 ra da Estrella pag. 368.
- Petrus* Ratenfis Apostoli Jacobi discipulas
 Bracarenfes Christianis sacris initiavit,
 pag. 288,
- Phosphorus* idem qui Lucifer. pag. 353.
- Plinii* locus libro 4. cap. 20. emendatur.
 pag. 17.
- Locus alius emendatur. pag. 47. & 59.
- Portus* Annibalis. pag. 244.
- Pompeii* Junioris virtus. pag. 195. & 197.
- Portugallix* Regno qui fines hodie. pag. 23
- Pom-

- Pompeius* Junior se Neptuni filium jactat.
pag. 197.
- Mileti* interfectus. ibid.
- Provinciarum* omnium Romano Imperio sub-
ditarum , aliæ proconsulares , prætoriae
aliæ , aliæ denique præsidiales. pag. 260.
- Promontorium* Lunæ olim templum habuit
Soli , & Lunæ dicatum. pag. 62.
- Promontorium* magnum , sive Olisiponen-
se , mons est Lunæ. ibid.
- Promontorium* sacrum , & unde sic appel-
latum. pag. 242.
- Prudentii* locus explicatur. pag. 42.
- Publii* Scævii facinus. pag. 75.
- Purpura* Melibæa ex conchis est. pag. 45.
- Purpureæ vestes in quo Blatteis , & Cocc-
neis distinguantur. pag. 43.
- Pugionum* usus Hispanis , & præcipue Lusit-
anis antiquissimus. pag. 57.

Q.

- Quintus* Fab. Maximus laudatus calliditatis
nomine a Cicerone. pag. 57.
- Quintus* Sertorius. pag. 182.
- Laudes ejus. ibid.

- Qui de eo scripserunt. ibid.
 Lusitanorum Dux. ibid.
 Romanos duces subegit. ibid.
 Multa Romanorum millia ab eo occisa.
ibid, & pag. 183.
 Ejus de Pompeio dictum. pag. 184.
 A Metello præmia statuta ei, qui Sertorium necasset. pag. 185.
 Domus ejus Eboræ adhuc extat. pag. 186.
& 303.
 A Perpenna inter epulas obtruncatus. pag.
187.
 Eo mortuo, urbes omnes Hispaniæ Romanis se dedidere. ibid.
 Primus Eboram muro cinxit. pag. 304.
 Aquæductum construxit. ibid.

R.

- Resendii* conjectura circa columnas Promon-
 montorii Lunæ. pag. 64.
Resendius Valentinum Moranum notat. ib.
 Ex quibus in notitiam urbis Herminiae ve-
 nerit. pag. 69.
Resendii Epigramma in Ludovici Athaidii
 laudem. pag. 78.
Resen-

- Refendius* quæ de antiquis Hispaniæ Regibus successive traduntur mendacium putat. pag. 130.
- Romani* scriptores sua sæpe extollunt, extranea deprimunt. pag. 49. & 50.
- Circa id expenditur Livii locus. pag. 51.
- Romanorum perfidia maximi tumultus causa in universa Hispania. pag. 159.
- Romani duces adversus Lusitanos pugnantes, pag. 134. & seq. & toto fere eo libro.
- Romanorum in Viriatino bello occisorum monumenta. pag. 171.
- Tam in Italia, quam in provinciis vias publicas, faciles, & expeditas efficere conabantur. pag. 212.
- Rodericus* Toletanus Archiepiscopus in historia sua parum Lusitanis æquus. p. 265.

S.

- Sanctus Jacobus* de Cacem oppidum. p. 248.
- Unde oppido nomen datum. ibid.
- A quo expugnatum. ibid.
- Sacris* oppidum. pag. 242.
- Sena* oppidum sub Stellæ Monte. pag. 71.
- Sebas-*

- Sebastianus* Rex in Orichienſi agro victoriæ
 Alphonſi loca perluftrat. pag. 273.
 Templum ædificari jubet, & arcum cum
 inſcriptione. pag. 274.
Serpa urbs antiquum nomen retinet. p. 235.
Sertorius primus Eboram muro cinxit. pag.
 304.
 Aquæductum conſtruxit. ibid.
 Domum Eboræ habuit. pag. 303.
Silurus piſcis maleficus. pag. 86.
Silvis urbs Algarbiorum. pag. 239.
Simulacrum parvum Vulcani inventum Me-
 robrigæ. pag. 246. & 247.
 Simulacrum in templo Cetobrigæ, quod in-
 dicat olim Jovis Ammonis fuiſſe. p. 254.
Sinis oppidum maritimum. pag. 277.
Sidonii Appolinaris locus reſtitutus. pag. 44.
Stellæ nomen unde monti datum. pag. 73.
 Stellæ mons idem qui Herminius. p. 70.
Statio navigiorum commoda in oppido Al-
 vor. pag. 245.
Strabonis locus explicatur ubi vocat Luſita-
 nos infidiatores. pag. 57.
Stephani de urbibus error. pag. 355.
Statuas octo Myrtili effoſas ſine capitibus.
 pag. 238.
Subur

<i>Subur</i> fluvius.	pag. 122,
<i>Sybillaë</i> vaticinium.	pag. 64.

T.

<i>Tagus</i> fluvius qui & quantus , & quo loco mari miscetur.	pag. 103. & 104.
Multæ in eo insulæ.	ibid.
Ex utroque amnis latere campos efficit fertilissimos.	pag. 105.
Varia amnis nomina.	pag. 107.
Piscium feracissimus.	pag. 105.
Auri quoque.	pag. 106.
Tagi nomen unde.	pag. 108,
<i>Tagrus</i> mons , five Junctus.	pag. 65.
<i>Tapieus</i> mons.	pag. 79.
<i>Tamaca</i> fluvius.	pag. 122.
<i>Termini</i> Lusitaniæ qui.	pag. 6.
Juxta Strabonem.	ibid.
Juxta Ptolemeum.	pag. 9.
Juxta Pomponium.	ibid.
Juxta Plinium.	pag. 10.
<i>Termini</i> Lusitaniæ nostro ævo.	pag. 21.
Inter Pacenses , & Eborenses.	pag. 223.
<i>Testamentum</i> Galli Favonii Jocundi.	p. 174.
<i>Tcr-</i>	

- Terges* fluvius maurorum sanguine inundans
fluxit sanguineus. pag. 271.
- Therasia* mater Alphonfi primi Lusitaniæ Re-
gis ex iusta uxore Alphonso patri Regi
Casteliæ nata est. pag. 265.
- Semper Regina appellata. pag. 267.
- Transtagani* lanceas solent gestare. pag. 58.
- Triton* ab Olisiponenfibus in specu canens vi-
sus , & de eo legati Romam Miffi. pag.
205.
- Triumph*i de Lusitanis a Romanis acti. pag.
178. & feq.
- A Bruto. pag. 178.
- A Cæpione. pag. 179.
- A Dolabella. pag. 180.
- A Craffo. pag. 181.
- A Metello , & Pompeio. pag. 188.
- Turdetani* ubi fuerint. pag. 24.
- Turduli* qui , & ubi. pag. 26.
- Et an iisdem qui Turdetani fuerint. p. 27.
- Dicebantur a Munda ufque ad Durium.
pag. 368.
- Turduli veteres , a quibus alii trahunt ori-
ginem , ubi & qui. pag. 47.
- Turia* fluvius Valentiniæ. pag. 115.
- Tydem* urbem condidit Diomedes. pag. 60.
- Vacca*

V.

- Vacca* fluvius piscium ferax. pag. 112.
Vaccæi populi unde dicti. ibid.
Valerii locus emendatur. pag. 190.
Vaticinium Sybillæ. pag. 64.
Vandalia dicta Bætica. pag. 209.
Valentia urbs a Lusitanis militibus, qui sub
 Viriato militaverant, condita, & nomi-
 nata. pag. 176. & 177.
Vettones, & *Vectones* qui & ubi fuerint.
 pag. 29. & 38.
Vettones iidem qui *Vectones*. pag. 41.
Vettonica herba. pag. 38.
Vermiculata vestis unde dicta. pag. 43.
Blattea coccinea, vel purpurea. ibid.
 In quo distinguantur. ibid.
Vestium infectores Barbaricarii appellati. pag.
 45.
Ventorum nomina, quibus hodie nautæ Lusi-
 tani utuntur, a Carolo Magno imposita.
 pag. 208.
Vettones a Beronibus corrupto vocabulo no-
 minati. pag. 360.
Ultramontani erant, qui a Bracara usque Bri-
 gan-

- gantium , & Mirandensem Civitatem extendebantur. pag. 368.
Viriatus Lusitanus si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus esset, vel Sertotius. p. 56.
 Annos decem varia victoria Romanos fatigavit. ibid. & 160.
 Cn. Servilium obtruncat. pag. 138.
 Interficitur ab Æmilio Paulo secundum Silium. ibid.
 Sed alter Viriatus a primo. pag. 139.
 Viriati duo Lusitani. ibid. & 140.
 Viriati nomen unde. ibid.
 Viriatus dictus Annibal a Lucilio. ibid.
 Viriatini belli causa extitit Sergius Galba. pag. 159.
 Viriatus quo tempore fuerit. ibid. & 160.
 Ejus laudes. pag. 162. & seq.
 Mors. pag. 162. & 164. & 166. & 168.
 Ejus interfectores indigni præmio judicati. ibid.
 Ejusdem stratagema. pag. 165.
 Dux maximus. ibid. & 168.
 Lælio cessit. pag. 166.
 Latronem fuisse quomodo intelligat Resendius. pag. 167.
 Modest-

Modestia ejus, & frugalitas. pag. 168.

In cæde ejus duplex perfidia. pag. 169.

Imperatores a Viriato victi. ibid. & seq.

Quo loco cum Unimano pugnaverit. pag.

371.

Villa Vizosa oppidum Ducum Brigantii sedes. pag. 283.

Dici potest Græce Callipolis. ibid.

Ibi Proserpinæ fuit templum, de quo extat monumentum. ibid.

Vias publicas Romani lapidibus sternebant propter lutum. pag. 213.

Unde stratae regiae a Lusitanis dictae. ibid.

Aliquando via hæc agger publicus dictus, & quare. ibid.

Viæ septem publicæ, adhuc ex tempore Romanorum signatæ extant in Lusitania, & Bracaris. pag. 215. 222. 224. & 225.

Urbes pleræque Lusitaniæ etiam Romanis temporibus prisca nomina amiserunt. p. 230.

Non de omnibus Lusitanis urbibus scripsit Resendius, & quare. pag. 257.

Urbium nomina. pag. 365.

Z.

Zanaga Congi Regni fluvius , eisdem fert
 pisces quos Nilus , idemque a Nilo de-
 fluit. pag. 101.

Idem rapidissimus. pag. 99. & 100.

Zecharus olim Ozecarus flumen. pag. 123.

FINIS.

